

*İ.Ö. İkinci Binyılda
Orta Karadeniz
Bölgesi*

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ; SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ; ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

İ.Ö. II. BİNYIL'DA ORTA KARADENİZ
BÖLGESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

230 – MUSTAFA KEMAL ADATEPE

TEZ DANIŞMANI:
Doç. Dr. MEHMET ÖZSAİT

İSTANBUL 1988

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
SÜRELİ YAYINLAR VE KISALTMALAR	VII
KAYNAKÇA VE KISALTMALAR	X
A – ANTİK KAYNAKLAR	X
B – YENİ ESERLER	X
HARİTA LİSTESİ	XXIV
GİRİŞ	1
I – ORTA KARADENİZ BÖLGESİ'NİN COĞRAFYA VE TARİHİ COĞRAFYASI	7
A – BÖLGENİN FİZİKİ YAPISI	7
1) Orta Karadeniz Bölgesi'nin Coğrafi Sınırları	7
2) Bölgenin Jeomorfolojik Yapısı	11
a) Kuzey Anadolu Fay Zonu	11
b) Dağlar	13
c) Ovalar	17
d) Akarsular	21
e) Göller	27
3) İklim	29
4) Bitki Örtüsü	32
a) Doğal Bitki Örtüsü	32
b) Tarım Ürünleri	35
B – YOLLAR	39
1) Karadeniz Sahil Yolu	39
2) Kuzey Anadolu Fay Zonu Boyunca Uzanan Doğu-Batı Yolu	43
3) Karadeniz Sahil Kesimini İç Anadolu'ya, Ankyra, Kaiseria-Mazaka ve Melitineye Bağlıyan Yollar	45
a) Karadeniz Sahilini Ankyra'ya Bağlıyan Yollar	45
b) Karadeniz Sahilini Kaiseria-Mazaka'ya Bağlıyan Yollar	48
c) Karadeniz Sahilini Melitene'ye Bağlıyan Yollar	49

II – BAŞLANGICINDAN İ.Ö. II. BİNYIL BAŞINA KADAR BÖLGE KÜLTÜRLERİ	53
III – İ.Ö. II. BİNYILDA ORTA KARADENİZ BÖLGESİ	66
A – ANA HATLARIYLA ORTA KARADENİZ BÖLGESİ'NİN İ.Ö. II. BİNYIL TARİHİ	66
1) Zalpa Krallığı	69
2) Hitit Devleti Zamanında Orta Karadeniz Bölgesi	73
a) Kaşkalar	82
b) Orta Karadeniz Bölgesi'nde Hitit Etkinliği	89
c) Hattuşili'nin Hakmiş Krallığı (yak. İ.Ö. 131-1275)	94
d) Pala Eyaleti	96
B – ORTA KARADENİZ BÖLGESİ'NİN İ.Ö. II. BİNYIL YERLEŞİM MERKEZLERİ	97
1) Arkeolojik Kazı Çalışmaları Yapılan Merkezler	98
a) Dündartepe	98
b) Tekkeköy	100
c) Kavak-Kaledoruğu	101
d) İkiztepe	102
e) Kayapınar	105
f) Maşat Höyük	105
g) Kazankaya Mezarlığı	114
2) Bölgede Yüzey Araştırmalarında Tesbit Edilmiş olan İ.Ö. II. Binyıl Yerleşim Merkezleri	115
a) Bafra Ovası	115
b) Samsun Merkez İlçe Çevresi	118
c) Vezirköprü-Havza-Kavak-Ladik Çevresi	119
d) Suluova-Taşova-Erbaa-Amasya Çevresi	122
e) Mecitözü-Çekerek-Zile-Tokat Çevresi	124
SONUÇ	128
KATALOG	133
ÖZET	141

ÖNSÖZ

Tarihin kendisi, doğa tarihinin, doğanın insanlaşmasının edimsel bir bölümüdür. Bugün artık insan biliminin doğa bilimini içerdiği gibi, doğa bilimi de insan bilimini kapsamına alarak tek bir bilim olma yolundadır.

Bilim, insanın doğayı tanıma, kavrama ve onu gereksinimleri doğrultusunda değiştirme zorunluluğundan doğmuş ve bu iş başarıldığı ölçüde ölçüde insanlık gelişip ilerliyebilmiştir.

İnsan beyni üretici yeteneğini kazanabilmek için pek çok şeyin gereksinmesini duyar. Bilimsel yöntem olmadıkça insan beyni tüm bilgilerle donatılsa da ayaklı kitaplıktan öte bir şey olamaz. Sadece depolar, üretmez¹.

İşte bu noktadan hareketle, Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım bu çalışmaya başlarken temel amacım, Lisans öğrenimim sırasında edindiğim bilimsel çalışma bilgi ve yöntemlerini kuramsal olmaktan kurtarmak, kullanılır hale getirmek ve geliştirmek olmuştur.

Çalışma konusu olarak „İ.Ö. İkinci Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi“nin seçilmesinde ise, Anadolu'daki geleneksel kültürlerin hızla değişmeye başladığı, merkezîyetçi yeni bir devlet anlayışının oluşturduğu yeni bir toplumsal ve kültürel yapının ortaya çıktığı bu dönemde, bölgenin

¹ S. Teber, *Davranışlarımızın Kökeni*, İst., 1978, s. 7 vd.

özel bir yere sahip olması en önemli etkindir.

Bu çalışmam sırasında, bana değerli bilgilerinden yararlanma fırsatı veren, ilgili bölümleri gözden geçirerek katkılarını esirgemeyen, başta tez danışmanı hocam sayın Doç. Dr. Mehmet Özsait olmak üzere, sayın Prof. Dr. Ali. M. Dinçol'a, sayın Doç. Dr. Mehmet Özdoğan'a, sayın Doç. Dr. Savaş Harmankaya'ya ve sayın Doç. Dr. Selami Gözenç'e teşekkür etmeyi zevkli bir görev kabul ederim. Ayrıca, yabancı dildeki yayınların çevirilerinde yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Meral Gözübüyük'e, Şadan Alptekin'e, Nalan Fırat'a, Nuriye Karakaya'ya, harita ve şekillerin çizimini yapan Öznur Uysal'a ve sevgili babam Nihat Adatepe'ye tesekkür etmeyi zevkli bir gönül borcu bilirim.

SÜRELİ YAYINLAR VE KISALTMALAR

- Afo** : *Archiv für Orientforschung*, Berlin u. Graz, 1921 vd.
- AJA** : *American Journal of Archaeology*, Baltimore, 1885 vd.
- Anadolu**: *Anadolu (Anatolia)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi, Eskiönya-Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1954 vd.
- Anatolica**: *Anatolica. Annuaire International pour les civilisations de L'Asie Antérieure*, Leiden, 1967 vd.
- Antropoloji**: *Antropoloji (Fiziki Antropoloji – Paleoantropoloji – Etnoloji Prehistorya)*, Ankara, 1963 vd.
- An. Ar.**: *Anadolu Araştırmaları*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Hititoloji, Prehistorya ve Önya Arkeolojisi ve Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalları Yayını, İstanbul, 1955 vd.
- An. St.**: *Anatolian Studies. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara*, London, 1951 vd.
- Araş. Son. Top.**: *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, İzmir, Ankara.
- Ark. Son. Top.**: *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara.
- Arkeoloji ve Sanat**, *Arkeoloji ve Sanat: Prehistorya – Arkeoloji – Eskiçağ Tarihi – Sanat Tarihi – Etnografya – Numizmatik*, İstanbul, 1978 vd.
- BASOR**: *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, New Haven, 1958 vd.
- Belleten**: *Belleten*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1937 vd.
- BoTU**: E. Forrer, *Die Boghazköi-Texte in Umschrift*, 1-2, Leipzig, 1922.
- Bülten**: *Bülten*. İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1984 vd.
- CAH** : *Cambridge Ancient History Series*.

- Coğrafya Dergisi:** *Coğrafya Dergisi*. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Yayını, İstanbul, 1985 vd.
- DTCFD:** *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1942 vd.
- Expedition:** *Expedition: The Bulletin of the University Museum of the University of Pennsylvania*, Pennsylvania, 1958 vd.
- Fen. Fak. Mec.:** *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, 1935 vd.
- İ.Ü. Coğ. Ens. Derg.:** *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1951 vd.
- JCS :** *Journal of Cuneiform Studies: The American Schools of Oriental Researches*, New Haven, 1947 vd.
- JHS :** *Journal of Hellenic Studies*, London 1924 vd.
- JNES :** *Journal of Near Eastern Studies: The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Chicago, 1942 vd.
- Kazı Son. Top.:** *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, İstanbul, İzmir.
- KBo :** *Keilschrifttexte aus Boghazköi*, Leipzig u. Berlin.
- KUB :** *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin.
- MDOG:** *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, Berlin 1898 vd.
- MDVG:** *Mitteilungen der Vorderasiatischen-Ägyptischen Gesellschaft*, Berlin 1886 vd.
- MTA Ens. Derg.:** *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*.
- Or. NS.:** *Orientalia. Nova Series*, Roma, 1932 vd.
- Review:** *Review: The Geographical Institute of the University of Istanbul*, 1954 vd.
- RHA:** *Revue Hittite et Asianique: Organe de la Société des Etudes Hittites*, Paris, 1930-1931.

- StBoT:** *Studien zu den Boğazköy-Texten*, Wiesbaden.
- TAD** : *Türk Arkeoloji Dergisi*, Ankara, 1950 vd.
- TCD** : *Türk Coğrafya Dergisi*, Ankara, 1943 vd.
- Tel Aviv:** *Tel Aviv: Journal of the Tel Aviv University Institute of Archeology*, Jarusalem, 1974 vd.
- T.T. Kong.:** *Türk Tarih Kongresi Raporları*, Ankara.
- TÜBİTAK-AÜBTB:** *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Arkeometri Ünites Bilimsel Toplantı Bildirileri*, Adana, İstanbul, Ankara.
- Ülkü** : *Eski Ülkü Mecmuası*, Ankara, 1933 vd.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR¹

A – ANTİK KAYNAKLAR:

KSENOPHON,
Anabasis, Çev. H. Örs, İstanbul, 1962.

STRABON, (*Geographika*)
Coğrafya (Geographika), XII/I-II-III, ingilizceden çev.: Adnan Pekman, İstanbul, 1969.

B – YENİ ESERLER.

AKKAN, Erdoğan,
„Kızılırmak’ın Aşağı Kesiminde Kayıkla Nakliyat“,
DTCFD, XX/3-4 (1962) ss. 263-270.

AKKAN, Erdoğan, (*Kızılırmak Vad. Jeomor.*)
Bafra Burnu-Delice Kavşağı Arasında Kızılırmak Vadisi’nin Jeomorfolojisi, Ankara, 1970.

ALKIM, Handan,
„İkiztepe (Bafra) Kazısının Mimarlık Sorunları“,
TÜBİTAK-AÜBTB, I (1984) ss. 51-67, plan 1, res. 1-7.

ALKIM, Handan,
„İkiztepe Geç Kalkolitik Çağ Keramiği“,
An. Ar., X (1986) ss. 99-109, lev. I-VIII.

ALKIM, Handan,
„İkiztepe Kazılarında Saptanan Kültür Katları ve Elde Edilen Madeni Eserlerden Örnekler“,
T.T.Kong., III (1986) ss.119-132, lev. 57-73.

ALKIM, U. Bahadır, (*Anatolia*, I)
Anatolia, I: (*From the Beginnings to the end of 2nd millenium B.C.*), Genova, 1968

¹ Buraya seçme yeni eserler alınmış, diğer yeni eserler ilgili bölümlerdeki dip notlarda verilmiştir.

- ALKIM, U. Bahadır,
„Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları (1971)“,
TAD, XX/2 (1973) ss. 5-14, harita 1.
- ALKIM, U. Bahadır,
„Tilmen Höyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları, 1972“,
TAD, XXI/2 (1974) ss. 23-30, harita 1.
- ALKIM, U. Bahadır,
„Samsun Bölgesi’nde 1973 Çalışmaları“,
Bellesten, XXXVIII/151 (1974) ss.553-556.
- ALKIM, U. Bahadır,
„Samsun Bölgesi Çalışmaları, 1973“,
TAD, XXII/1 (1975) ss.5-12, plan 1.
- ALKIM, U. Bahadır,
„1975 Samsun Bölgesi Araştırmaları ve İkinci Dönem İkiztepe
Kazısı“,
Bellesten, XL/160 (1976) ss. 717-719.
- ALKIM, U. Bahadır,
„İkiztepe Kazısı 1978 Çalışmaları“,
Bellesten, XLIII/172 (1979) ss. 890-892.
- ALKIM, U. Bahadır,
„İkiztepe Kazısı: İlk Sonuçlar“,
T.T.Kong., VIII/1 (1979) ss. 151-157, lev. 99-119.
- ALKIM, U. Bahadır,
„Altıncı Dönem İkiztepe Kazısı (1979)“,
Kazı Son. Top., II (1980) ss. 151-154, lev. XLIII.
- ALKIM, U. Bahadır,
„1980 Dönemi İkiztepe Kazısı“,
Kazı Son. Top., III (1981) ss. 25-29.
- ALKIM, U. Bahadır,
„Üçüncü Dönem İkiztepe Kazısı (1976)“,
TAD, XXV/1 (1981) ss. 1-13.
- ALKIM, U. Bahadır,
„İkiztepe Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları (1977)“,
TAD, XXV/2 (1982) ss- 3-9, lev. I-IX.

- ALKIM, U. Bahadır,
„İkiztepe Kazısının Arkeolojik Sonuçlarına Toplu Bir Bakış“,
TÜBİTAK-AÜBTB, I (1984) ss. 46-51, res. 1-7.
- ALP, Sedat,
„Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı altında
Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında“,
Belleken, XLI/164 (1977) ss. 637-647.
- ALP, Sedat, (Florilegium Anatolicum)
„Remarques Sur la Géographie de la Région du Haut Yeşil-
Irmak D'après les Tablettes Hittites de Maşat-Höyük“
*Florilegium Anatolicum. Mélanges offerts á Emmanuel
Laroche*, Paris, 1979, ss. 29-35.
- ALP, Sedat,
„Maşat-Höyük'te Keşfedilen Çivi Yazılı Hitit Tabletleri“,
T. T. Kong., VIII/1 (1979) ss. 165-196, lev. 123-124.
- ALP, Sedat,
„Maşat Tabletlerinin Eski Anadolu Coğrafyasına Katkıları“,
T. T. Kong., IX/1 (1986) ss. 227-233.
- ARDOS, Mehmet, (Türkiye Jeomor. Neo.)
Türkiye Jeomorfolojisinde Neotenik, İstanbul, 1979.
- ARDOS, Mehmet, (Türkiye Ova. Jeomor., I)
Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi, I, İstanbul, 1984.
- ARDOS, Mehmet, (Türkiye Ova. Jeomor., II)
Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi, II, İstanbul, 1985.
- ARDOS, Mehmet,
„Jeomorfoloji Açısından Türkiye Ovalarının Oluşumları ve
Gelişimleri“,
Coğrafya Dergisi, I (1985) s. 111-126, harita 1.

- ATALAY, İbrahim,
Türkiye Jeolojisine Giriş, İzmir, 1982.
- BACKOFEN, Ursula W.,
„Anthropologische Untersuchungen der Nekropole
İkiztepe/Samsun“,
Araş. Son. Top., III (1985) ss. 421-428, Abb. 1-6.
- BALKAN, Kemal, (Mektup)
*Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya
Gönderdiği Mektup*, Ankara, 1957.
- BAYDUR, Nezahat, (Kayseri Tarihi)
*Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar (En
Eski Çağlardan İ.S. 395 Yılına Kadar)*, İstanbul, 1970.
- BİLGİ, Önder,
„1981 Dönemi İkiztepe Kazıları“,
Kazı Son. Topl., IV (1982) ss. 49-54.
- BİLGİ, Önder,
„İkiztepe Kazılarının 1982 Dönemi Sonuçları“,
Kazı Son. Top., V (1983) ss. 87-89, 371.
- BİLGİ, Önder,
„İkiztepe Kazılarının 1983 Dönemi Sonuçları“,
Kazı Son. Top., VI (1984) ss. 55-63.
- BİLGİ, Önder,
„İkiztepe Kazılarının 1984 Yılı Kazı Çalışmaları“,
Kazı Son. Top., VII (1985) ss. 111-119, res. 1-9.
- (Bir. Coğ. Kong.)
*Birinci Coğrafya Kongresi, 6-21 Haziran 1941. Raporlar,
Müzakereler, Kararlar*, Ankara, 1941.
- BITTEL, Kurt, (Grundzüge)
Grundzüge der Vor-und Frühgeschichte Kleinasien, Tübingen,
1950.
- BITTEL, Kurt, (Hattuşha)
Hattuşha. The Capital of the Hittites, New York, 1970.

- BURNEY, C. A.,
 „Northern Anatolia Before Classical Times“,
An. St., VI (1956) ss. 179-203.
- CALDER, W. M.-BEAN, G. E., (A Classical Map)
A Classical Map of Asia Minor, London, 1958.
- ten CATE, Houwink,
 „Murşiliş' Nort-Western Campaigns – A Commentary“,
Anatolica, I (1967) ss. 44-61.
- ten CATE, Houwink, (Frolegium Anatolicum)
 „Murşiliş' Northwestern Campaigns – Additional Fragments of
 his Comprehensive Annals Concerning the Nerik Region“,
*Florilegium Anatolicum. Mélanges offerts á Emmanuel
 Laroche*, Paris, 1979, ss. 157-167.
- CAVAIGNAC, E.,
 „L'extension de la zone das Gasgas á l'ouest“,
RHA, I (1930-1932) ss. 101-110.
- CORNELIUS, Friedrich,
 „Zur Hethitischen Geographie: die Nachbarn des
 Hethitereches“,
RHA, XVI/62 (1958) s. 1, 17,
- CORNELIUS, Friedrich,
 „Geographie des Hethiterreiches“,
 „Or. NS.“, 27 (1958) ss-225-251, 373-397.
- CORNELIUS, Friedrich,
 „Der Text des Hattuşili III, geographisch erläutert“,
RHA, XVII/65 (1959) ss. 104-116.
- ÇÖLAŞAN, Ü. Emin,
Türkiye İklim Rehberi, Ankara, 1946.
- ÇÖLAŞAN, Ü. Emin,
Türkiye İklimi, Ankara 1960.
- DİNÇOL, Ali M.,
 „Hitit Devleti'nin Kuruluşuna ait ilk Yazılı Belgeler“,
Arkeoloji ve Sanat, 10 (1980), ss. 4-8.

- DİNÇOL, Ali M., (An. Uyg., I)
„Hititler“,
Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, I
(1984) ss. 18-120.
- DİNÇOL, Ali M.-YAKAR, Jak,
„Nerik Şehrinin Yeri Hakkında – The Theories on the
Localization of Nerik Reconsidered“,
Belleken, XXXVIII/152 (1974) ss. 563-572, 573-582.
- [DURAN], Faik S.,
Türkiye Coğrafyası, İstanbul, 1925.
- DURBİN, Gail, E. S.,
„Iron Age Pottery from the Provinces Tokat and Sivas“,
An. St., XXI (1971) ss. 99-124, fig. 1-8.
- EMRE, Kutlu,
„Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı – The Early Bronze Age at
Maşat Höyük“,
Belleken, XLIII/169 (1979) ss. 1-20, 21-40, plan 1-2, lev. I-XIV.
- EMRE, Kutlu,
„Acmhöyük Seramiğı“,
Anadolu, X (1968) ss. 99-153, res. 1-70.
- ENER, Suat,
Türkiye'nin Sıradağıları, İstanbul, 1936.
- ERER, Sermet, (Merzifon Depresyonu)
Merzifon Depresyonu ve Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü,
İstanbul, 1983.
- ERTEM, Hayri, (Dizin)
Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, Ankara,
1975.
- ERTEM, Hayri, (Pala-Tum(m)anna)
*Pala Devleti'nin iki Eyaleti: Pala-Tum(m)anna ile Yakın
Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni
Denemeler, Ankara, 1980.*
- FİSCHER, Franz, (Die Hethitische Keramik)
Die Hethitische Keramik von Boğazköy, Berlin, 1963.

- FRENCH, David,
„Roma Yolları ve Mil Taşları“,
Araş. Son. Top., III (1985) ss. 143-146, res. 1-16.
- GARSTANG, John,
„Hettite Military Roads in Asia Minor“,
AJA, XLVII/1 (1943) ss. 35-62, fig. 1-6, pl. XVII.
- GARSTANG, John, (Prehistoric Mersin)
Prehistoric Mersin. Yümüktepe in Southern Turkey, Oxford, 1953,
- GARSTANG, J.-GURNEY, O. R., (Geography)
The Geography of the Hittite Empire, London 1959.
- GOLDMAN, Hety, (Tarsus II)
Excavations at Gözlü Kule Tarsus, II, New Jersey, 1956.
- GÖETZE, Albrecht, (Kizzuwatna)
Kizzuwatna. And the Problem of Hittite Geography, New Hawsn, 1940.
- GÖETZE, Albrecht,
„The Problem of Chronology and Early Hittite History“,
BASOR, 122 (1951) ss. 18-25.
- GÖETZE, Albrecht, (Kleinasien)
Kleinasien, (Kulturgeschichte des Alten Orients III, I), München, 1957.
- GÖETZE, Albrecht,
„The Roads of Northern Cappadocia“,
RHA, XV/61 (1957) ss. 91-103.
- GÖETZE, Albrecht,
„Review of Garstang-Gurney ,The Geography of the Hittite Empire“,
JCS, XIV (1960) ss. 43-48.
- GÖETZE, Albrecht, (Murşiliş)
Die Annalen des Murşiliş, Darmstadt, 1967.

- GÖETZE, Albrecht, (Hattuṣiliṣ)
Hattuṣiliṣ. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexten, Darmstadt, 1967.
- GÖTZE, Albrecht,
 „Anatolia from Shuppiluliumash to the Egyptian war of Muwatallish“,
CAH, II/2 (1975) ss. 117-129.
- GÖTZE, Albrecht,
 „The Hittites and Syria (1300-1200 B.C.)“
CAH, II/2 (1975) ss. 252-273.
- GRIFFIN, Elizabeth E., (Korucutepe III)
 „The Middle and Late Bronze Age Pottery“,
Korucutepe, III (edit. M. N. van Loon), Amsterdam, 1980, ss. 3-109, plate 1-28.
- GURNEY, O. R.,
The Hittites, Bolimore, 1952.
- GURNEY, O. R.,
 „Anatolica. c. 1750-1600 B.C.“,
CAH, II/1 (1973) ss. 228-255.
- GURNEY, O. R.,
 „Anatolica. c. 1600-1380 B.C.“,
CAH, II/1 (1973) ss. 659-685, map 6.
- GÜTERBOCK, Hans G.,
 „The North-Central Area of Hittite Anatolia“,
JNES, XX (1961) ss. 85-97.
- HAAS, Volkert,
 „Zalpa, die Stadt am Schwarzen Meer und das althethitische Königtum“,
MDOG, 109 (1977) ss. 15-26.
- HOGART, O. G.-MUNRO, J. A. R., (Royal Geographical)
 „Modern and Ancient Roads in Eastern Asia Minor“,
Royal Geographical Societs, Supplementary Papers, III (1893) ss. 643-739.

- İNAN, Afet,
„Ankara-Samsun Arasında Tarih Gezisi (26 Mayıs-11 Haziran 946)“,
DTCFD, V (1947) ss.119-132, hrt. 1, lev. 1-2.
- İNADIK, Hamit,
„Sinop-Terme Arasındaki Kıyıların Morfolojik Etüdü“,
TCD, 15-16 (1956) ss. 21-41, şek. 1-5, fotoğ. 1-8.
- İNANDIK, Hamit,
„Sinop-Terme Arasındaki Kıyıların Morfolojik Etüdü“,
TCD, 17 (1957) ss. 51-68, şek. 1-2, fotoğ. 1-4.
- İNANDIK, Hamit,
Bitkiler Coğrafyası, İstanbul, 1961.
- İNANDIK, Hamit,
Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş, İstanbul, 1965.
- İNANDIK, Hamit, (Türkiye Gölleri)
Türkiye Gölleri, Morfolojik ve Hidrolojik Özellikleri, İstanbul, 1965.
- İZBIRAK, Reşat,
Bitki Coğrafyası, Ankara 1963.
- İZBIRAK, Reşat,
Türkiye, I, İstanbul, 1972.
- KAPTAN, Ergun,
„Türkiye Madencilik Tarihine ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular“,
MTA Ens. Derg., 23/94 (1982) ss. 150-162, şek. 1-3, fot. 1-4.
- KETİN, İhsan,
„Türkiye'nin Genel Tektonik Durumu ile Başlıca DEprem Bölgeleri Arasındaki İlişkiler“,
MTA Ens. Derg., 71 (1968) ss. 129-134, lev. 1.
- KETİN, İhsan, (Türkiye Jeolojisine)
Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış, İstanbul, 1983.
- KINAL, Firuzan,
Eski Anadolu Tarihi, Ankara, 1962.

(Kızılırmak Havzası)

Kızılırmak Havzası Toprakları, Ankara, 1974.

KOŞAY, Hamit Z.-AKOK, Mahmut, (Alaca Höyük 1940-1948)

Alaca höyük Kazısı, 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Ankara, 1966.

KÖKTEN, İ. Kılıç,

„Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri“,

DTCFD, III/5 (1945) ss. 465-486.

KÖKTEN, İ. Kılıç,

„Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler“,

DTCFD, VI/2 (1947) ss. 223-236, harita 1, lev. 1-4.

KÖKTEN, İ. Kılıç,

„1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları“,

Belleten, XI/43 (1947) ss. 431-472.

KÖKTEN, İ. Kılıç,

„Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma“,

DTCFD, XI/3-4 (1952) ss. 182-207, harita 1-4.

KÖKTEN, İ. Kılıç,

„Anadolu'da Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular“,

DTCFD, XX/3-4 (1962) ss. 275-276.

KÖKTEN, İ. Kılıç-ÖZGÜÇ, Tahsin,

„Samsun'da Prehistorik Araştırmalar (1)“,

Ülkü, XV/89 (1940) ss. 413-419.

KÖKTEN, İ. K.-ÖZGÜÇ, N.-ÖZGÜÇ, T.,

„Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor“,

Belleten, IX/35 (1945) ss. 361-400, lev. LXIII-LXXIV.

KÖKSAL, Aydoğan, (Bafra Ovası'nın)

Bafra Ovası'nın Coğrafya Etüdü, Ankara, 1972.

- LAHN, E.,
Bazı Türkiye Göllerinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi Hakkında“,
MTA Ens. Derg., 41 (1951) ss. 118-125.
- LARSEN, M. Trolle, (The Old Assyrian)
The Old Assyrian City-State And Ist Colonies, Copenhagen,
1976.
- LEWY, H. Degard,
„Anatolia in the Old Assyrian Period“,
CAH, I/2 (1971) ss. 707-728.
- LLYOD, Seton-MELLAART, James,
Beycesultan, II, London, 1965.
- MACQUEEN, J. G., (The Hittites)
The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor, London,
1986.
- MELLAART, James,
„Anatolia, c. 4000-2300 B.C.“,
CAH, I/xviii (1962) ss. 3-53, ayrı basım.
- MELLAART, James,
„Anatolia, c. 2300-1750 B.C.“,
CAH, I/2 (1971) ss. 681-706.
- MELLAART, James, (The Archaeology)
The Archaeology of Ancient Turkey, London, 1978.
- MELLINK, M. J., (Chronologies)
„Anatolian Chronology“,
Chronologies in Old World Archaeology, (edit. R. Ehrich),
1965, ss. 101-131.
- MILLER, Konrad,
Die Peutingersche Tafel, Stuttgart, 1962.
- del MONTE, Giuseppe F.-TISCHLER, Johann, (Répert. Géograp.)
Répertoire Géographique des Textes Cuneiformes, VI,
Wiesbaden, 1978.

- MUNRO, J. A. R.,
„Roads in Pontus, Royal and Roman“,
JHS, 21 (1901) ss. 42-66, lev. 4.
- NEU, E.,
Der Anitta-Text, StBoT, 18, 1974.
- ORLIN, L. Louis, (Ass. Col. Capp.)
Assyrian Colonies in Cappadocia, Mouton, 1970.
- (Ortalama, Ekstrem)
Ortalama, Ekstrem Sıcaklık ve Yağış Değerleri Bülteni
(Günlük-Aylık), Ankara, 1984.
- von der OSTEN, H. H., (The Alişar)
The Alişar Höyük, Seasons of 1930-1932, II, Chicago, 1937.
- OTTEN, Heinrich,
Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa, StBoT, 17,
Wiesbaden, 1973.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, (Anad. Ölü Göm. Adet.)
Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Ankara, 1948.
- Özgüç, Tahsin,
„Samsun Hafriyatının 1941-1942 Neticeleri“,
T. T. Kong., III (1948) ss. 393-419, lev. I-X.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, (Kultepe 1948)
Kultepe Kazısı Raporu 1948, Ankara, 1950.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, (Maşat Höyük Kazıları)
Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar –
Excavations at Maşat Höyük and Investigations in its Vicinity,
Ankara, 1978.
- ÖZGÜÇ, Tahsin,
„Maşat-Höyük-Eski Tapigga Kazıları 1980 Çalışmaları“,
Belleken, XLV/2-179 (1981) ss. 371-374.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, (Maşat Höyük II)
Maşat Höyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda bir Hitit
Merkezi-A Hittite Center Northeast of Boğazköy, Ankara,
1982.

- ÖZGÜÇ, Tahsin-AKOK, Mahmut,
„Horoztepe Eserleri-Object from Horoztepe“,
Belleten, XXI/82 (1957) ss. 201-209, 211-219, harita 1, res.-
fig. 1-48.
- ÖZGÜÇ, Tahsin-AKOK, Mahmut (Horoztepe)
*Horoztepe. Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri-An Early
Bronze Age Settlement and Cemetery*, Ankara, 1958.
- ÖZGÜÇ, Tahsin-ÖZGÜÇ, Nimet (Kultepe 1949)
Kultepe Kazısı Raporu 1949, Ankara, 1953.
- PAMİR, H. N.-AKYOL, İ. H.,
„Çorum ve Erbaa DEpremleri“,
TCD, 2 (1943) ss. 234-238, lev. XVIII-XIX.
- RAMSAY, William,
Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, İstanbul,
1961.
- SARAÇOĞLU, Hüseyin (Türkiye Coğrafyası II)
*Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler II. Bitki Örtüsü, Akarsular
ve Göller*, İstanbul, 1962.
- von SCHULER, Einar, (Die Kaşkäer)
*Die Kaşkäer. Ein Beitrag Zur Ethnographie des Alten
Kleinasien*, Berlin, 1965.
- SELEN, H. Sadi, (Türkiye Coğ. Hat.)
Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları, Ankara, 1945.
- (Tarımsal Yapı 1979)
Tarımsal Yapı ve Üretim 1979 – Agricultural Structure and
Production, Ankara, 1981.
- TEMİZER, Raci,
„Kayapınar Höyüğü Buluntuları“,
Belleten, XVIII/71 (1954) ss. 317-330, harita 1, çizim 1-2.
- TUNCEL, Metin,
Göllerimiz, İstanbul, 1975.
- ÜNAL, Ahmet,
Hattuşili III, I, Heilderberg, 1974.

- ÜNAL, Ahmet,
„M.Ö. II. Binyıl Anadolu'sunda Doğal Afetler-
Naturkatastrophen in Anatolien im 2. Jahrtausende v. Chr.“,
Belleten, XLI/163 (1977) ss. 423-446, 447-472.
- WINFIELD, David,
„The Northern Routes Across Anatolia“,
An. St., XXVII (1977) ss. 151-166, fig. 1-2.
- YAKAR, Jak,
„Recent Contributions to the Historical Geography of the Hittite
Empire“,
MDOG, 112 (1980) ss. 75-94, harita 1, fig. 1-12.
- YAKAR, Jak-DİNÇOL, Ali M.,
„Remarks on the Historical Geography of North-Central
Anatolia During the Pre Hittite Periods“,
Tel Aviv, I/3 (1974) ss. 85-99, fig. 1.
- YAKAR, Jak-GARZON, J. Louis,
„The Survival of Ancient Traditions in the Popular Architecture
of North-Central Turkey“,
Expedition, 18/2 (1976) ss. 43-47.
- (Yeşilırmak Havzası)
Yeşilırmak Havzası Toprakları, Ankara, 1970.

HARİTA LİSTESİ

- Harita I : Orta Karadeniz Bölgesi'nin Coğrafi Sınırları (*Bir. Coğ. Kong.*, 1:4.000.000 ölçekli „Türkiye Coğrafi Bölgeler“ haritasına göre düzenlenmiştir)9
- Harita II : İ.Ö. II. Binyılda Anadolu (A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 19'daki haritaya göre düzenlenmiştir)10
- Harita III : Orta Karadeniz Bölgesi'nin Fiziki Yapısı (1:800.000 ölçekli Türkiye Fiziki Haritasından alınmıştır)25
- Harita IV : Orta Karadeniz Bölgesi'nin ulaşımını sağlayan bugünkü anayollar (1:2.850.000 ölçekli 1988 Türkiye Karayolları haritasına göre düzenlenmiştir)42
- Harita V : Orta Karadeniz Bölgesi'nin İ.Ö. II. Binyıl Yerleşim Merkezleri (1:800.000 ve 1:500.000 ölçekli Türkiye Fiziki Haritaları kullanılarak hazırlanmıştır)127

GİRİŞ

İ.Ö. II. binyılda Anadolu, başta Hint-Avrupa kökenli halkların dalgalar halinde gelerek istila etmeleri ve böylece Anadolu'nun etnik yapısının değişmesi olmak üzere bir çok değişikliklere ve olaylara tanık olmuştur. Bu insanların edindikleri güç sayesinde Anadolu'daki yerel krallıkları tasfiye etmeleri ve Hitit Devleti'ni kurmaları ise, Anadolu tarihinin oldukça önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu dönemde, merkeziyetçi yeni bir devlet anlayışının doğal sonucu olarak, Anadolu'nun çağlar boyunca süregelen geleneksel kültürel yapısı hızla değişmeye başlamış, merkezi otoritenin biçimlendirdiği yeni bir anlayış, yeni bir toplumsal ve kültürel yapı oluşmuştur¹.

Arkeolojik açıdan Orta Tunç Çağı'nı (İ.Ö. 2000-1600) ve Son Tunç Çağı'nı (İ.Ö. 1600-1200) kapsayan ve başta yalnız Kayseri ovasında tanınan hızlı dönen çarkın bütün Anadolu'ya yayılmasıyla² karakterize olan İ.Ö. II. binyılın en önemli olayı kuşkusuz ki, ticaret yapmak amacıyla Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarların, beraberlerinde yazılarını da getirmeleri ve böylece Anadolu'da Tarih çağlarının başlamış olmasıdır. Bugün, Kültepe (Kaneş), Alishar, Boğazköy (Hattuşaş) ve diğer Hitit merkezlerinde bulunmuş olan yazılı belgeler sayesinde, Anadolu'nun İ.Ö. II. binyıldaki kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler elde etmekteyiz³.

Orta Karadeniz Bölgesi'nin İ.Ö. II. binyıl tarihi ve tarihi coğrafyası üzerine yapılan çalışmalar, Hitit tarihi ve tarihi coğrafyası üzerine yapılan çalışmalarla

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 24 vd; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 26 vd; F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 82 vd.

² M. J. Mellink, *Chronologies*, s. 101 vd; U.B. Alkım, *Anatolia*, I, s. 145 vd.

³ Bkz: dipnot (1) ve (2) de gösterilen kaynakça.

birlikte başlamış ve günümüze kadar birlikte devam etmiştir. Bugün için hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Hitit tarihinin erken dönemleri üzerine yapılan çalışmalar, Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer aldığı konusunda bugün herhangi bir şüphe olmayan Zalpa Krallığı ile Hitit Devleti arasındaki organik bağlantıları ortaya koymaktadır¹. Diğer yandan, Hitit metinlerinde sık sık isimleri geçen ve Hitit tarihinde önemli bir yere sahip olduğu kuşkusuz olan Kaşkalar, Hitit tarihi ve tarihi coğrafyası üzerinde çalışan araştırmacıların dikkatlerini Hitit Ülkesi'nin kuzeyine çevirmiş ve böylece bölgenin İ.Ö. II. binyıldaki tarihi ve tarihi coğrafyası üzerine hepsi birbirinden değerli sayısız çalışma yapılmıştır.

İlk kez E. von Schuler, o zamana kadar yapılmış olan çalışmaları bir araya toplayarak, kendilerine ait kaynakları olmayan Kaşka toplumunun tarihini, toplumsal yapısını, Kaşka-Hitit ilişkilerini ve bölgenin tarihi coğrafyasını, Hitit yazılı kaynaklarının ışığı altında yeniden değerlendirmiştir². E. von Schuler'in bu değerli çalışması, bu gün için bazı eksikliklerine rağmen, bölgenin İ.Ö. II. binyıldaki tarihi ve tarihi coğrafyası üzerine yapılmış tek toplu çalışma olma özelliğini korumaktadır.

Bugüne kadar bölgenin İ.Ö. II. binyıl tarihi ve tarihi coğrafyası üzerine yapılan çalışmalarla önemli sonuçlar elde edildiği açıktır. Ancak, bunların konunun çok küçük bir bölümünü oluşturduğu ve çözüm bekleyen bir çok sorunun olduğu da bir gerçektir. En önemli noktalardan biri ise, bu güne kadar bölgede yapılan arkeolojik çalışmalarda, sorunların çözümüne katkıda bulunacak yeterli materyalin bulunamamış olmasıdır.

¹ Bu konuda toplu bilgi ve kaynakça için bkz: V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) s. 15 vd.

² E. von Schuler, *Die Kaškäer*.

Bölgede arkeolojik yönden ilk bilimsel çalışmalar¹, o zamanki asar-ı Attika Müzesi uzmanlarından Th. Macridi Bey tarafından, 1906-1907 yıllarında Akalan'da yapılmıştır². Bundan sonra 1926 yılında H. H. von der Osten, bölgenin yığma mezarlarını, Kavak-Kaledoruğu'nu ve Ldik çevresindeki yerleşmeleri bilim dünyasına tanıtır³. 1940-1941 yıllarında Türk Tarih Kurumu adına Tekkeköy, Dündartepe ve Kavak-Kaledoruğu kazıları yapılır. Ayrıca, kazı heyetinin bölgede yaptığı araştırmalar sonucunda Sivritepe, Gökçeboğaz, Kuşçular, İkiztepe ve Salur höyükleri tespit edilir⁴. 1943 yılında ise, Zile-Maşat Höyük

¹ Bölgede, özellikle Samsun çevresinde yapılan arkeolojik çalışmalar hakkında toplu bilgi için bkz: İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) ss.363-364; J. Yakar-A. M. Dinçol, *Tel Aviv*, I/3 (1974) s. 85 vd.; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) s. 77 vd.; İ. Başaran, Samsun Bölgesi'nin Güneyinde Bulunan 38 Ören Yerinden Toplanan Çanak Çömleğin İncelenmesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Eski Ön Asya Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1978; S. Kızıltan, Samsun Bölgesi'ndeki 16 Ören Yerinden Toplanan Çanak Çömleğin İncelenmesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Eski Ön Asya Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1978; Z. Sarı, Samsun Bölgesi'nin Güneyinde Bulunan 36 Ören Yerinden Toplanan Eski Tunç Çağı Çanak Çömleğinin İncelenmesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Eski Ön Asya Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1977.

² Th. Macridi Bey, *MVAG*, XII/4 (1907) ss.1-9, taf. i-XVII.

³ H. H. von der Osten, *Explorations in Central Anatolia Season of 1926*, Chicago, 1929, ss. 28-41.

⁴ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *a.e.*, ss. 361-400; İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 469 vd.; T. Özgüç, *T.T.Kong.*, (1948) s. 393 vd.

bir Hitit tabletinin höyük üstünde bulunmasıyla arkeoloji dünyasınca tanınmış, 1945 yılında burada Türk Tarih Kurumu adına sınırlı bir kazı yapılmıştır¹. 1949 yılında Amasya-Mahmatlar Köyü'nde, köylülerce çift sürülürken bir define bulunması üzerine Alacahöyük kazı heyeti burada incelemelerde bulunmuş², 1952 yılında Tokat-Artova'da, defineciler tarafından tahrip edilmiş olan Kayapınar Höyüğü'nde arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır³. Bundan sonra 1955 yılında C. A. Burney, Kuzeybatı Anadolu'da yaptığı yüzey araştırmalarında Kızılırmak Deltası'ndaki yerleşim merkezlerini de ele alarak gözden geçirmiş⁴, aynı yıllarda Horoztepe'de Alacahöyük'le çağdaş bir mezarlık ortaya çıkarılmış ve mezarlığın yakınındaki bir düz yerleşme yeri tespit edilmiştir⁵. 1950'li yılların sonlarında ise, İ. K. Kökten tarafından Ünye'nin doğusunda, Tekkeköy'den sonra bölgenin ikinci paleolitik yerleşme yeri tespit edilir⁶.

1971 yılında U. B. Alkım başkanlığındaki bir araştırma heyeti bölgede çalışmalara başlar ve 1973 yılına kadar

¹ *Belleten*, X/37 (1946) ss. 220-222.

² H. Z. Koşay-M. Akok, *Belleten*, XIV/54 (1950) ss. 481-485, lev. XXXV-XLII.

³ R. Temizer, *Belleten*, XVIII/71 (1954) ss. 317-330, 1 hrt., 2 çizim.

⁴ C. A. Burney, *An. St.*, (1956) ss. 179-203.

⁵ T. Özgüç, *TAD*, VIII/1 (1958) ss. 26-27; *Anadolu*, VII (1964) ss. 1-25, lev. I-II, tablo 1; T. Özgüç-M. Akok, *Belleten*, XXI/82 (1957) ss. 201-219, hrt. 1, res. 1-48; *Horoztepe*, s. 3 vd.

⁶ İ. K. Kökten, *DTCFD*, XX/3-4 (1962) ss. 275-276.

süren yüzey araştırmalarında Samsun-Bafra-Alaçam-Vezirköprü-Havza-Çakıralan, Durağan-Kargı-Osmancık-Gümüşhacıköy ve Ladik-Kavak-Akalan-Samsun bölgelerinde çok sayıda yeni yerleşim yeri tespit edilir¹. 1974 yılında ise U. B. Alkim başkanlığında İkiztepe'de arkeolojik kazı çalışmalarına başlanır ve o zamana kadar Anadolu'da hiç araştırılmamış olan ahşap mimari hakkında çok önemli sonuçlar elde edilir².

İkiztepe kazı heyetinin Çayönü ve Tepecik kazı heyetleri ile birlikte TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi ile işbirliği içine girmesi ve kazı sonuçlarını temel fen bilimleri ışığı altında değerlendirme yoluna gitmesi ise çağdaş bilim anlayışının en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır³. U. B. Alkim'in 1981 yılında vefatından sonra İkiztepe kazılarına Ö. Bilgi'nin başkanlığı altında, bugün de devam edilmektedir⁴.

Ayrıca, 1972 yılında T. Özgüç'ün başkanlığı altında Maşat Höyük'te ikinci kez arkeolojik kazı çalışmalarına başlanır ve burada Demir Çağı, beş yapı katını içeren Hitit yerleşmesi ve İlk Tunç Çağı kültür kalıntıları ortaya

¹ U. B. Alkim, *TAD*, XX/2 (1973) ss. 5-15, hrt. 1; *TAD*, XXI/2 (1974) ss. 23-30, hrt.; *TAD*, XXII/1 (1975) ss.5-12, plan 1.

² İkiztepe kazıları hakkında geniş bilgi için bkz; U. B. Alkim, H. Alkim ve Ö. Bilgi'nin kaynakçada gösterilen eserleri.

³ *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984); *TÜBİTAK-AÜBTB*, II (1985); *TÜBİTAK-AÜBTB*; III (1983); *TÜBİTAK-AÜBTB*, IV (1984); *TÜBİTAK-AÜBTB*, V (1985); U. B. Alkim, *Kazı Son. Top.*, II (1980) s. 29; *Kazı Son. Top.*, III (1981) s. 153.

⁴ Ö. Bilgi, *Kazı Son. Top.*, IV (1982) ss. 49-54; *Kazı Son. Top.*, V (1983) ss. 87-89, 371; *Kazı Son. Topl.*, VI (1984) ss. 55-63; *Kazı Son. Topl.*, VII (1985) ss.111-119, res. 1-19.

çıkarılır¹. Yine Maşat Höyük'te, 3. Hitit katında gün ışığına çıkarılan Tapigga Sarayı'nda bulunan 100 tane tablet sayesinde Yukarı Yeşilirmak bölgesinin İ.Ö. II. binyıl coğrafyası konusunda yeni bilgiler elde edilmiştir².

Ayrıca, Maşat Höyük kazı heyetinin bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında, bir çok yeni yerleşim merkezi tesbit edilmiş ve Kazankaya'da küçük bir Hitit mezarlığında arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır³.

Son olarak ise 1986 yılından itibaren M. Özsait bölgede yüzey araştırmalarına başlamış ve çok sayıda İ. Ö. IV., III., II. ve I. binyıl malzemesi veren yeni yerleşim yeri tesbit etmiştir. M. Özsait'in 1986 yılında bölgede yaptığı çalışmaların ilk sonuçları kısmen 1987 yılının mayıs ayında Ankara'da yapılan V. Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda sunulmuştur⁴. Hocamızın 1986 yılındaki çalışmaları sırasında Amasya çevresinde tespit ettiği ve V. Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda tanıtımını yapmadığı 6 yeni İ. Ö. II. binyıl yerleşmesini ve bu yerleşmelerden toplanan malzeme arasından seçtiğimiz örnekleri bu çalışmamız içinde değerlendirmeye çalıştık.

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları; Belleten*, XLV/2-179 (1981) ss. 371-374; *Maşat Höyük*, II.

² S. Alp, *Belleten*, XLI/164 (1977) ss. 673-674; *T. T. Kong.*, VIII/1 (1979) ss. 165-196; *Florilegium Anatolicum*, (1979) ss.29-35; *T. T. Kong.*, IX/1 (1986) ss.227-233.

³ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 19 vd.; *Maşat Höyük*, II, s. 70 vd.

⁴ M. Özsait, *IX. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri*, Ankara (1987) s. 79.

I – ORTA KARADENİZ BÖLGESİ’NİN COĞRAFYA VE TARİHİ COĞRAFYASI

A – BÖLGENİN FİZİKİ YAPISI

1) Orta Karadeniz Bölgesi’nin Coğrafi Sınırları:

Karadeniz¹ kıyı şeridinde az bir yer tutan, buna karşın Tokat ve Çorum illerini de sınırları içine alarak İç Anadolu’ya doğru fazlaca sokulan, dağların yüksekliklerinin azalması, zirve sahalarının çoğunlukla yüksek düzlükler şeklini göstermesi ile doğu ve batı Karadeniz bölgelerinden ayrılan Orta Karadeniz Bölgesi², 36 ile 38. enlemler ile, 40 ile 42. boylamlar arasında yer almaktadır. Kuzeyde

¹ Bu günkü Karadeniz (Eukseinos), bir taraftan Hazar üzerinden Aral Gölü’ne, diğer taraftan ise Viyana Havzası’na kadar uzanan büyük denizin kalıntısıdır. Alt Pliyosen’den itibaren parçalanmaya başlayan bu denizin gittikçe küçülmesi sonucunda Karadeniz ile Hazar Denizi’nin meydana getirdikleri daha küçük bir iç deniz oluşmuş, olasılıkla Orta Öksin safhasında su seviyesinin alçalmasıyla bu günkü durum meydana gelmiştir. Karadeniz’in jeolojik oluşumu üzerine daha geniş bilgi için bkz: S. Erinç, *Review*, I (1954) ss. 110-112; *Bülten*, I/1 (1984) ss. 15-23; İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, ss. 179-196; H. İnandık, *İ.Ü. Coğ. Ens. Derg.*, 7/14 (1964) ss. 31-32; A. Ardel, *İ.Ü. Coğ. Ens. Derg.*, 2/5-6 (1953-1954) ss. 25-27; *Umumi Coğrafya Dersleri*. 2/1, *Hidroğrafya, Okyanuslar ve Denizler*, İstanbul, 1975, ss. 258-262.

² *Bir. Coğ. Kong.*, s. 83, hrt.; U. M. Çölaşan, *Türkiye İklimi*, s. 109; *Türkiye İklim Rehberi*, Ankara, 1946; s. Gözenç, Karadeniz Bölgesi, basılmamış ders notları.

Karadeniz ile çevrilmiş olan bölgenin güney sınırı, İç Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz Bölgesi'nden ayıran sınır olarak belirlenir¹. Bölgeyi Doğu Karadeniz Bölgesi'nden ayıran sınır, Ordu'nun doğusunda, Melet Çayı Vadisi ile başlayıp, güneye doğru devam ederek Mesudiye kasabası, daha sonra Koyulhisar-Reşadiye kasabaları arasından geçerek güneyde Hafik'in kuzeyindeki tepelik alanda son bulur. Batıda ise sınır, kıyıda Akçam'ın batısından başlayıp güneybatıya doğru uzanan çizgi boyunca devam edip, Kızılırmak'ın Gökırmakla birleştiği kesimden sonra güneye doğru yönelerek, Merzifon-Osmancık arasından geçtikten sonra, Çorum'un batısında, Kızılırmak'ta son bulur² (harita: I).

Yukarda sınırlarını çizdiğimiz bölgemiz içinde, İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak bilinen dönemde, Asurlu tüccarların Anadolu'da kurmuş oldukları ticaret merkezlerinden biri olan Zalpa'nın yer aldığı bilinmektedir³.

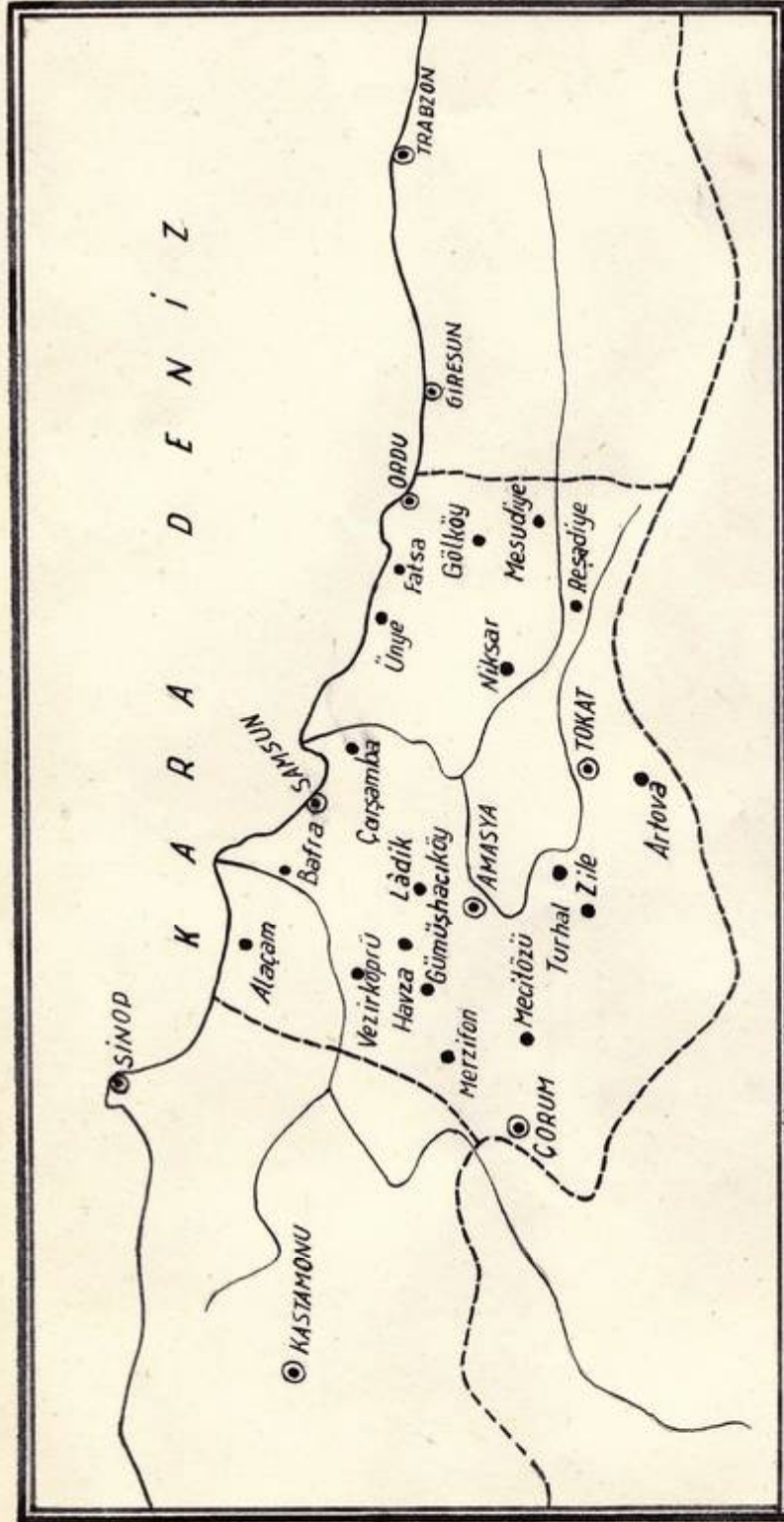
Hitit İmparatorluk Çağı'nda ise, bu günkü verilerimiz ışığı altında genel olarak, Karadeniz sahilinde ve bunun hinterlandının kapsadığı alanda, Hitit yazılı belgelerinden tanıdığımız üç ayrı politik birimin, Kaşka, Pala ve Azzi-Hayaşa ülkelerinin yer aldığı konusunda bütün araştırmacılar birleşmektedir⁴.

¹ Karadeniz bölgesi ile İç Anadolu bölgelerini ayıran sınır hakkında geniş bilgi için bkz: *Bir. Coğ. Kong.*, ss. 82-83, 87-89, hrt.

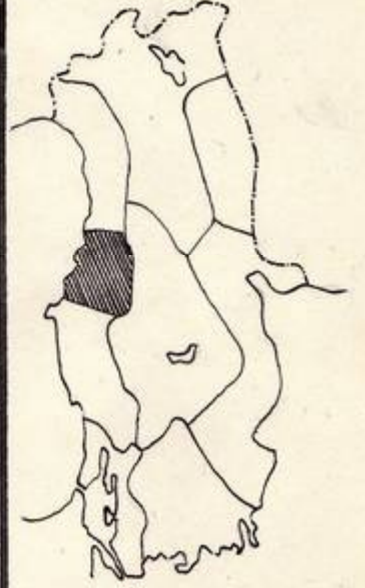
² *Bir. Coğ. Kong.*, s. 100, hrt.; S. Gözenç, Karadeniz Bölgesi, basılmamış ders notları.

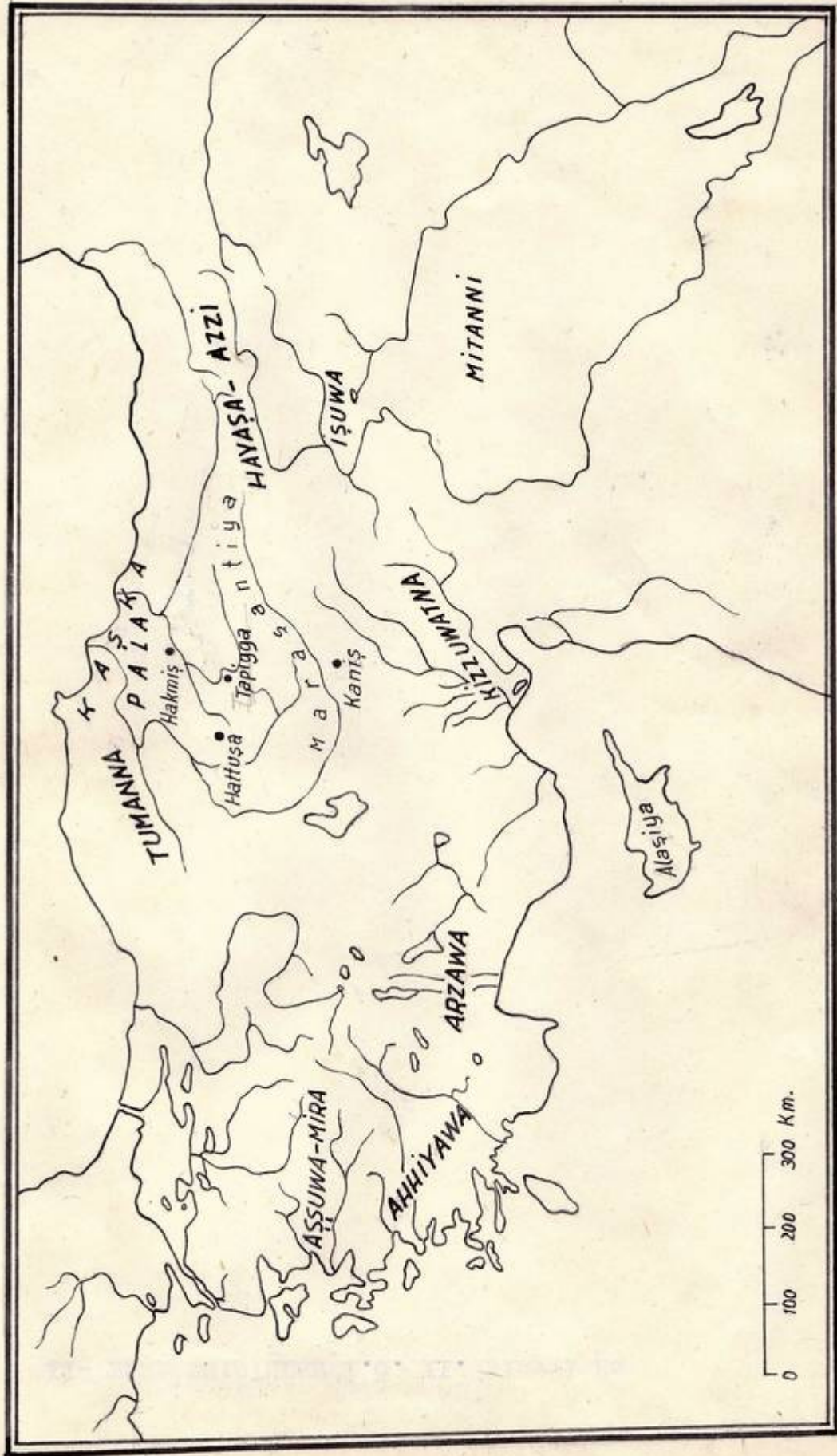
³ U. B. Alkım, *TÜBİTAK-AÜTBİT*, I (1984) s. 47; V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) ss-18-19; H. Otten, *StBot*, 17 (1973) s. 21, 58; M. T. Larsen, *The Old Assyrian*, s. 238, 240, Map.

⁴ A. M. Dinçol-J. Yakar, *Belleken*, XXXVIII/152 (1974) s. 564.

Harita I: Orta Karadeniz Bölgesi'nin
Coğrafi Sınırları

Harita II: İ.Ö. II. Binyılda Anadolu

Bunlardan bölgemiz dışında kalan Azzi-Hayaşa'yı bir kenara bırakacak olursak¹, bölgemizin sahilinde ve hinterlandında politik güç olarak Kaşka ve Pala ülkeleri görülmektedir. Ayrıca, İ.Ö. II. binyıl tarihinin en büyük politik organizasyonlarından biri olan Hitit Devleti, bölgenin bu dönemdeki genel politik görünümünü tamamlamaktadır (harita: II).

2) Bölgenin Jeomorfolojik Yapısı:

a) Kuzey Anadolu Fay Zonu:

Anadolu'nun tektonik yapısında önemli bir yeri bulunan ve Dünya literatürüne de geçmiş olan Kuzey Anadolu Deprem Hattı, Orta Karadeniz Bölgesi'nin içinden geçmektedir². Bu deprem Hattı günümüzde de aktifliğini korumaktadır ve zamanımıza kadar olan etkinlikleriyle bölgenin

¹ Azzi-Hayaşa'nın yeri hakkında ileri sürülen görüşlerde bir birlik görülmekte ve bu ülke, yaklaşık olarak Karasu ile Karadeniz sahili arasında kalan bölgede aranmaktadır. Bkz: A. M. Dinçol-J. Yakar, *Belleten*, XXXVIII/152 (1974) s. 564; E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, s. 13; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, hrt. 1; Ayrıca metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Géograp.*, ss. 59-60, 63-64; toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s.23.

² Kuzey Anadolu Deprem Hattı hakkında geniş bilgi için bkz: İ. Ketin, *Türkiye Jeolojisine*, s. 524 vd; *MTA Ens. Derg.*, 71 (1968) s. 132 vd; *MTA Ens. Derg.*, 72 (1969) s. 1 vd; İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 29 vd; M. Ardos, *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 32 vd; H. N. Pamir-İ. H. Akyol, *TCD*, 2 (1943) s. 236 vd; H. N. Pamir, *Fen Fak. Mec.*, IX/3 (1944) s. 143 vd.

morfolojik görünümünü etkilemiştir. Yenice-Gönen'den başlayarak, Abant, Bolu, Gerede, Ilgaz, Tosya, Ladik, Erbaa, Kelkit Vadisi, Erzincan Ovası, Elmalı Deresi, Varto ve Van Gölü'nün kuzey kenarından geçerek İran sınırına kadar uzanan ve yaklaşık 1100 km. uzunluğunda, doğrultu atılımlı ve sağ yönlü olan bu deprem hattı, tek bir kırık düzlemi olmayıp, bir çok fay parçalarından oluşmuş bir fay zonu, bir fay sistemi durumundadır¹.

Başlangıç yaşı, yaklaşık Orta-Üst Miosen dönem² olarak düşünülen Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun sağ yönlü yer değiştirmesinin bu güne kadar saptanan en büyük değeri, 85-90 km. kadardır³. Böyle yüksek değerdeki ve sürekli yer değiştirme hareketleri, doğal olarak fay hattının geçtiği bölgelerdeki morfolojik görünüm oluşmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim, Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki bütün alüvyal çöküntü-dolgu ovalar (Kargı Ovası, Vezirköprü-Havza-Ladik Depresyonları, Tosya Havzası, Suluova Havzası, Zile Ovası, Tokat Ovası, Erbaa-Niksar Ovası), bu fay hattı boyunca uzanan dar ve uzun depresyonlar halindedir⁴. Tüm bu ovalar henüz oluşum halinde olan ovalardır⁵ ve fay zonunun hareketlerinin yıkıcı etkileri de en çok bu ovalar üzerinde kurulu bulunan yerleşim yerlerinde görülmektedir⁶.

¹ Bkz: burada s. 5, dip not (2) gösterilen kaynakça.

² İ. Ketin, *Türkiye Jeolojisi*, s. 528.

³ İ. Ketin, *göst. yer.*

⁴ M. Ardos, *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 135; İ. Ketin, *MTA Ens. Derg.*, 71 (1968) s. 132 vd.

⁵ Adı geçen ovaların oluşumları hakkında toplu bilgi için bkz: M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, I

⁶ Bölgede Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun hareketleri sonucunda, yıkıcı etkileri çok büyük olan depremler olmuştur. İ.S. 366, 409, 506, 1890, 1914, 1942 ve 1943 yıllarında Niksar'da, 1598'de Amasya'da, 1826, 1899, 1901 ve 1942 yıllarında Erbaa'da, 1943 yılında Havza, Ladik ve Vezirköprü'de ve 1954'de Merzifon'da meydana gelen depremler bunların başlıcalarıdır. Özellikle 1942 yılının son aylarıyla, 1943 yılının ilk aylarında Niksar, Erbaa, Havza, Ladik ve Vezirköprü'de ve 1954 yılında Merzifon'da meydana gelen depremlerin etkileri, o günleri yaşamış olan kuşakların belleklerindedir. Kuzey Anadolu Fay Zonu'nda meydana gelen depremler ve bunların yıkıcı etkileri hakkında geniş bilgi için bkz: İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 27 vd; M. Ardos, *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 137 vd; H. N. Pamir-I. H. Akyol, *TCD*, 2 (1943) s. 236; K. Ergün-U. Güçlü-Z. Uz, *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu (İ.S. 11. yılından 1964 Sonuna Kadar)*, Ankara, 1967. Hitit metinlerinde ise bu güne kadar Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun İ.Ö. II. binyılda faaliyet gösterdiğini belirten herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Bu tektonik hareketler bazı akarsu vadilerinde de oynamalara ve bunun sonucunda akarsu şebekelerinde değişmelere neden olmuştur. Doğal olarak, bölgedeki Devrez Çayı, Destek Çayı, Kelkit Irmağı gibi önemli akarsular, fay zonu içinde düz bir çizgi halinde uzanan ve sonra ani dirsekler yapan vadilerde yataklarını oluşturmuşlardır. Kuzeyden güneye doğru akan Tersakan Çayı'nın, böyle bir fay vadisini takip ederek geliştiği anlaşılmaktadır¹.

b) Dağlar (harita: III):

Karadeniz kıyı çizgisine paralel uzanan, hemen bütün Karadeniz boyunca devamlı bir sıra oluşturan ve Alp sistemine bağlı bulunan Kuzey anadolu Dağları², bölgenin tektonik yapısının esasını oluşturmaktadır. Kuzey Anadolu

¹ M. Ardos, *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 160.

² *Bir. Coğ. Kong.*, s. 92 vd; İ. Ketin, *Türkiye Jeolojisine*, s. 494; *Kızılırmak Vad. Jeomor.*, s. 38 vd.

Dağları'nın *Pontidler* adı verilen dış sırası¹, Doğu ve Batı Karadeniz bölgelerinin yüksek, geçilmesi güç, çok yerde sarp ve keskin doruklu sıradağlarının aksine, Orta Karadeniz Bölgesi'nde daha alçaktır ve üzerleri yassı tepelerle kaplıdır². Kuzey Anadolu Sıradağları'nın bu kısmına Canik Dağları (Paryadresler) adı verilmiştir³. Melet Irmağı ile Kızılırmak'ın aşağı kesimi arasında uzanan Canik Dağları, doğudan batıya doğru alçalır ve Yeşilirmak Vadisi bu dağların güneyinde derin bir oluk biçiminde uzanır⁴. Ortalama 1500 m. yükseklikteki bu dağlar üzerinde, 1971 m. yükseklikteki Aydoğan Tepe ve 1546 m. yükseklikteki Killik Tepeen yüksek noktaları oluşturmaktadır⁵.

Ayrıca, Kızılırmak'ın batısında, İsfendiyar Dağları (Küre Dağları) silsilesi içinde yer alan, ortalama 1600 m. yükseklikteki Çangal Dağları, bölgenin batısındaki röliyef şeklini oluşturmaktadır. Bu dağların, Canik Dağları'ndan gerek bünye, gerekse morfolojik bakımdan, Kızılırmak'ın batısında kalmış olmasından başka hiç bir farkı yoktur⁶.

¹ İ. Ketin, *Türkiye Jeolojisine*, s. 498; E. Akkan, *Kızılırmak Vad. Jeomor.*, s. 40; İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 52 vd; H. İnandık, *TCD*, 15-16 (1956) s.21 vd.

² E. Akkan, *a.e.*, s. 38; İ. Atalay, *göst. yer*; H. S. Selen, *Türkiye Coğ. Hat.*, s. 15 vd; R. İzbirak, *Türkiye*, I, s. 7.

³ *Bir. Coğ. Kong.*, s. 102; S. Ener, *Türkiye'nin Sıradağları*, s. 30; H. İnandık, *a.e.*, s. 21.

⁴ S. Ener, *a.e.*, 44; H. İnandık, *a.e.*, s. 22.

⁵ S. Ener, *a.e.*, s. 30.

⁶ E. Akkan, *a.e.*, s. 38; H. İnandık, *a.e.*, s. 22 vd.

Kuzey Anadolu Dağları'nın *Anatolidler* adı verilen iç sıraları ise, kıyı dağlarına göre daha yüksek, oldukça karışık, „Ara Masifler“ şeklindedir¹. Bu bölgenin yükselmiş alt yapısının başlıca kütlesi Tokat Bölgesi'nde olduğu için, M. Blumenthal tarafından „Tokat Masifi“ olarak adlandırılmıştır². Bunların en doğuda olanı, Sivas-Zara'ya doğru uzanan 2537 m. yükseklikteki Yıldız-Asmalıdağ'dır. Tokatın güneyinde ise, Tokat dağları olarak isimlendirilen 1892 m. yükseklikteki Deveci Dağı ile, 1916 m. yükseklikteki Çamlıbel Dağı silsileleri yer almaktadır³.

Kademeli bir plato görünümündeki Yukarı Yeşilirmak Havzası'nda dağlar, batıya doğru yelpaze şeklinde açılır. Bunlardan Amasya ve Merzifon'un kuzeyindeki dağlar bir silsile halinde uzanır. Bu kısımda 1900 m. yükseklikteki Tavşan Dağları ile 2062 m. yükseklikteki Akdağ Masifi en yüksek noktaları oluştururlar⁴.

Bölgenin batı kısmındaki yükseltileri ise, Çankırı-Osmancık silsileleri oluşturur. Bu kısımda dağlar Kızılırmak'a batı-güneybatı, doğu-kuzeydoğu doğrultusunda ulaşırlar. Burada en yüksek noktaları ise, 1889 m. yükseklikteki Yuvala Tepe ile, kuzeybatı-güneydoğu yönünde, 1964 m. yüksekliğindeki İnegöl Dağı oluşturur⁵.

¹ İ. Ketin, *Türkiye Jeolojisi*, s. 502; M. Blumenthal, *Orta ve Aşağı Yeşilirmak Bölgelerinin (Tokat-Amasya-Havza-Erbaa-Niksar) Jeolojisi Hakkında*, Ankara, 1950, s. 81 vd.

² M. Blumenthal, *göst. yer.*

³ R. İzbirak, *Türkiye*, I, s. 7; H. S. Selen, *Türkiye Coğ. Hat.*, s. 16; S. Ener, *Türkiye'nin Sıradağları*, s. 57.

⁴ H. S. Selen, *göst. yer.*; S. Erer, *Merzifon Depresyonu*, s. 19 vd.

⁵ M. Blumenthal, *Bolu Civarı ile Aşağı Kızılırmak Mecrası Arasındaki Kuzey Anadolu Silsilelerinin Jeolojisi*, Ankara, 1948, s. 85 vd.

Bölgenin İ.Ö. II. binyıl coğrafyası hakkındaki bilgilerimiz henüz çok az ve yetersiz olduğundan, Hitit metinlerinde geçen dağ isimlerinin çoğunun lokalizasyonunu yapmak henüz mümkün olmamıştır. Maşathöyük kazılarında bulunan Hitit tabletleri yardımıyla Yukarı Yeşilirmak bölgesinin İ.Ö. II. binyıl coğrafyası hakkında olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Maşat Höyük-Tapigga eşitliğini gözönünde bulunduran S. Alp, Çekerekırmağı'nın batı tarafında olması gereken Şakaddunuva Dağı'nı Karadağ silsilesi ile, Tapigga'nın kuzeyinde yer alması gereken Şışpunuva Dağını Buzluk Dağı silsilesi ile, Şarpanuva Dağı'nı Emir Dağı silsilesi ile ve Hapidduini Dağı'nı da Yapraklı Tepe ya da Buzluk Dağı silsilelerinin bir kısmına lokalize etmeyi önermiştir¹.

Üzerinde Hitit Fırtına Tanrısı'nın kült şehri Nerik ile birlikte Hanhana, Tanzilia, Zinhana, Astigurka, Talmaliya ve Iupapuna gibi bir çok yerleşmenin de bulunduğu ve Nerik'de tapınım gören kutsal bir dağ olan Haharwa Dağı'nın² lokalizasyonu konusunda henüz araştırmacılar bir görüş birliğine varmış değillerdir. Haharwa Dağı'nı Alishar yakınına lokalize eden J. Garstang-O. R. Gurney³ ve Sivas'ın kuzeyine, Yıldızdağı'na lokalize eden F. Cornelius'un⁴ görüşleri bir yana bırakılacak olursa, ilk

¹ S. Alp, *Bellesten*, XLI/164 (1974) s. 640; T.T. Kong., VIII/1 (1979) s. 195; *Florilegium Anatolicum*, 1979, ss. 31-32.

² Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Géograp.*, ss. 62-63; metin yerleri ve kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 177; A. Ünal, *Hattuşili III*, s. 187.

³ J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 20.

⁴ F. Cornelius, *Or. NS.*, 27 (1958) s. 233; *RHA*, XVII/65 (1959) s. 108.

kez H. G. Güterbock, Haharwa Dağı'nı Adadağ ile eşitlemiş¹, bundan sonraki çalışmalarda da bu görüş doğru olarak kabul edilmiştir².

Ancak bölgede yapılan yüzey araştırmalarında üzerinde herhangi bir yerleşme yeri bulunamadığı gibi, bir dağ silsilesi olmayan Adadağ'ın üzerinde çok sayıda yerleşme yeri bulunan Haharwa Dağı olamayacağı topografik durumu dolayısıyla da anlaşılmıştır³.

A. M. Dinçol-J. Yakar, Nerik şehrinin yeri üzerine yaptıkları çalışmalarında, bu coğrafi konumu da göz önüne almışlar ve Nerik'i, dolayısıyla da Haharwa Dağı'nı, yüzey araştırmalarında sık bir iskana sahip olduğu anlaşılan Boyabat-Durağan-Vezirköprü hattının kuzeyine, Kızılırmak ile İsfendiyar Sıradağları'nın batıya uzanan uçları arasına lokalize etmeyi önermişlerdir⁴. Bizde Haharwa Dağı'nın bu bölge içinde aranması gerektiği inancındayız.

c) Ovalar (harita: III):

Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Kızılırmak (Halys) ve Yeşilirmak (Iris) nehirlerinin getirdiği alüvyonların birikmesiyle oluşan delta ovalarının dışında, Kuzey Anadolu Fay Zonu içinde yer alan, oluşumları henüz tamamlanmamış, çevreleri genellikle yüksek dağlar ve tepelerle çevrelenmiş, akarsuların getirdiği alüvyonların birikmesiyle oluşmuş, pek fazla büyük olmayan alüvyal çöküntü-dolgu ovalar yer alır. Bunların başlıcaları, kargı (Avlağı) Ovası,

¹ H. G. Güterbock, JNES, XX (1961) s. 94.

² E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, s. 19, dip not 6; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 44 vd, hrt. 2.

³ A. M. Dinçol-J. Yakar, *Belleken*, XXXVIII/152 (1974) s. 571 vd.

⁴ A. M. Dinçol-J. Yakar, *göst. yer.*

Vezirköprü-Havza-Ladik Depresyonları ile Tosya Havzası, Suluova (Merzifon-Gümüşhacıköy) Havzası, Zile Ovası, Turhal-Tokat Ovası ve Erbaa-Niksar Ovası'dır.

Bafra Ovası (Kızılırmak Deltası: Gazelonitis): Eskiçağ'ın ünlü coğrafyacılarından Strabon (İ.Ö. 64/63-İ.S. 19), Haly'in ağzından sonra Gazelonitis'e gelindiğini ve burasının Saramene'ye kadar uzanan düz ve verimli bir arazi olduğunu söyler¹. Ova, üçgen şeklinde basit bir delta olarak gelişmiştir. Deltaya bu özelliği kazandıran yalnız Kızılırmak olmayıp, diğer akarsularla, doğuda Karadere, Beylikdere, Engiz Çayı, Karaköy Deresi, Kumsal Çayı, batıda Alaçam Deresi, Gökçeboğaz Deresi, Mandıra ve Bedaş Çayları ve diğerlerinin birlikte biriktirmelerinin eseridir. Asıl rolü oynayan Kızılırmak (Halys), deltayı tam orta kısmından ikiye bölerek tek bir kol halinde denize ulaşır².

550-650 km²lik bir yüzölçüme sahip olan delta ovası, a) Kızılırmak Deltası, b) Eski Delta Düzlüğü, c) güneydeki plato alanı veya yontulma alanı olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır³.

Çarşamba Ovası (Yeşilirmak Deltası: Themiskyra): Karadeniz'e dökülen akarsularımızdan en fazla katı malzeme taşıyan olan Yeşilirmak'ın (Iris) oluşturduğu delta ovasının bu günkü uzunluğu 40 km.yi, genişliği ise 15 km.yi aşmaktadır. Kaplumbağa sırtını andıran bir görünümü vardır. Yeşilirmak, Kızılırmak'ın aksine zaman zaman bir kaç koldan denize akmıştır. Delta üzerinde bu kollara ait izlere rastlanmaktadır. Delta Ovası güneyde eski, kuzeyde

¹ Strabon, *Geographika*, XII,iii,13.

² A. Köksal, *Bafra Ovası'nın*, s. 17; M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, II, ss. 150-151; E. Akkan, *Kızılırmak Vad. Jeomor.*, s. 8 vd; H. İnandık, *TCD*, 17 (1957) s. 51.

³ A. Köksal, *a.e.*, s. 13 vd; M. Ardos, *göst. yer*, E. Akkan, *göst. yer*, H. İnandık, *göst. yer*, İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 125 vd.

ise yeni alüvyonlardan oluşmuştur¹.

Strabon ise Çarşamba Ovası'nı şöyle anlatır:

„Themiskyra bir ovadır; bir tarafını deniz yalar ve şehirden aşağı yukarı 60 stadion (1 stadion: 177.6 m.) mesafededir ve diğer taraftan güzel ormanlarla ve kaynakları dağın içinde bulunan küçük akarsularla kaplı dağlık bir arazi ile çevrilidir. Böylece bütün bu akarsularla beslenen Thermodon nehri (Terme Çayı) ova boyunca akar ve Phanaroia'dan çıkan diğer bir nehir de aynı ovadan akar ve bunun ismi Iris'tir (Yeşilirmak)...“²

Kargı (Avlağı) Ovası: Batıdan Devrez kolunu alarak çok sert bir dirsekle güneydoğu'dan gelip, daha sonra doğuya doğru keskin bir dönüşle yönelen Kızılırmak'ın geniş tabanlı, sade bir vadisi görünümündeki doğu-batı yönünde uzanmış olan ova, tamamen Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun eseridir³.

Vezirköprü-Havza-Ladik Depresyonları ile Tosya Havzası: Karadeniz'den 70-80 km. kadar içerde yer alan ve Kuzey Anadolu Fay Zonu içinde bulunan bölge, bu fayın etkinliğiyle hem strüktür, hem de jeomorfolojik özellikleri bakımından büyük önem taşır. Bunlardan Vezirköprü Havzası sularını Kızılırmak'a, diğerleri ise Yeşilirmak'a göndermektedirler. Ladik Bölgesi'nin bir kapalı havza görünümünde olmasına karşın, Havza bölgesinin suları Ladik Gölü'nden doğan Tersakan Çayı ile drene edilmektedir. Vezirköprü Havzası'nın suları ise, Akçay ve kolları tarafından Kızılırmak'a ulaştırılır. Bu üç havzanın etrafı, Kunduz Dağı, Yuvala Tepe ve Akdağ gibi yüksek dağlar ve tepelerle çevrilmiştir⁴. Gerek kuzeyi,

¹ M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, II, s. 142; İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 126; H. İnandık, *TCD*, 17 (1957) s. 59.

² Strabon, *Geographika*, XII,iii,15.

³ M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, I, s. 92.

⁴ M. Ardos, a.e., s. 94; *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 137; *Coğrafya Dergisi*, I (1985) s. 119.

gerekse güneyi Kuzey Anadolu Fay Zonu ile çevrili olan Tosya Havzası'nda ise, Devrez Çayı hemen hemen vadisini bu fay içinde açmış ve derinleştirmiştir¹.

Suluova (Merzifon-Gümüşhacıköy) Havzası: Üzerinde Gümüşhacıköy, Merzifon ve Suluova ilçelerinin bulunduğu ova, çepeçevre dağlık ve tepelik alanlarla sınırlanmıştır. Ancak, Tersakan Çayı'nın geçtiği kısımlarda alçalmalar görülür. Doğuda Akdağ, kuzeyde Tavşan ve Taşan dağları, batıda İnegöl Dağı, güneyde ise Avratdağı ve Çakırdağ ovayı çevreleyen dağlardır. Ovanın sularını Tersakan Çayı ile onun kolları drene etmektedir².

Zile Ovası: Doğu-batı yönünde ortalama 10-12 km., kuzey-güney yönünde 8-10 km. uzunluğunda olan Zile Ovası'nın kuzeyinden Yeşilırmak, batısından ise onun kolu olan Hamide deresi geçer. Ovanın suları, bu akarsular ve onlara dökülen dereler tarafından drene edilir. Genel eğim, doğuda, doğudan batıya, batıda ise batıdan doğuya doğrudur. Güneyde Deveci Dağları, kuzeyde ise Akdağlar ile sınırlanmıştır³.

Turhal-Tokat Ovası (Dazimonitis): Ortalama 2000 km² lik bir büyüklüğe sahip olan ova, aslında ikisi daha küçük, biri büyük üç ovadan meydana gelmiştir. Bunlar, doğudan batıya doğru, Kızılköy Ovası, esas Tokat Ovası ve Turhal Ovası'dır. Bütün bu ovaları, batıdan doğuya doğru akan Yeşilırmak ve kolları drene etmektedir. Ayrıca, Tokat Ovası'na kuzey ve güneydeki dağlık alanlardan inen derelerin sularının çoğu, Yeşilırmak'a ulaşmadan, dağ eteklerindeki kalın birikinti yelpazeleri içinde kaybolur ve yeraltı suyunun beslenmesine yardımcı olurlar. Ovanın kuzeyini Dive Tepe ve

¹ M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, I, s. 96.

² M. Ardos, a.e., s. 98; *Coğrafya Dergisi*, I (1985) s. 119: S. Erer, *Merzifon Depresyonu*, s. 1 vd, hrt.

³ M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, I, s. 101.

İmamgazi Tepe, güneyini ise Boztepe ve Akdağ çevreler¹.

Erbaa-Niksar Ovası: Kuzey anadolu Fay Zonu içinde bulunan Erbaa-Niksar Ovası, aslında batıda Erbaa, doğuda ise Niksar ovaları olmak üzere iki kısma ayrılır. Erbaa ve Niksar ilçelerinin üzerinde kurulmuş bulunduğu ovanın kuzeyinde Canik, güneyinde ise Sakarat Dağları bulunmaktadır. Bölgenin en yüksek tepesini, batıdaki Akdağ oluşturur (2062 m.). Bölgenin suları, Kelkit Çayı ve onun kolları tarafından drene edilir².

d) Akarsular (harita: III):

Sık bir akarsu ağına sahip olan Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Kızılırmak, İç Anadolu Yaylası'nda büyük bir kavis çizdikten sonra bölge içine girmekte ve Karadeniz'e ulaşmaktadır. Yeşilırmak'ın iki büyük kolu, Kelkit Çayı ile Çekerek Irmağı da kaynaklarını bölge dışından aldıktan sonra asıl Yeşilırmak ile birleşerek Karadeniz'e ulaşırlar. Kaynağını bölge dışından alan bu büyük akarsuların dışında, Mert Irmağı gibi büyük akarsularla, diğer irili ufaklı bir çok akarsu bölge içinden doğmakta, sularını büyük ırmaklara ya da Karadeniz'e ulaştırmaktadırlar.

Tamamı yağmur suları ile beslenen bu akarsular, yaz-kış sürekli akmakta ve genellikle bölgenin iç kesimlerindeki yüksek alanlardan kaynaklarını almaktadır.

>*Kızılırmak (Halys)*: Strabon'un „...Nehir „Halai“ (Tuzlalar) yakınından geçtiği için bu ismi almıştır. Kaynakları Pontos memleketinin civarında, Büyük Kappadokia'daki Kamisene'dedir...“³ şeklinde tasvir ettiği Kızılırmak, Anadolu'nun en uzun akarsuyudur. Kızıl ve Karabel dağlarından inen derelerden kaynağını alan

¹ M. Ardos, *Türkiye Ova Jeomor...*, s. 104.

² M. Ardos, a.e., I, s. 110; *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 137; *Coğrafya Dergisi*, I (1985) s. 119.

³ Strabon, *Geographika*, XII.iii,12.

Kızılırmak, Anadolu Yaylası'nda büyük bir kavis çizdikten sonra, Çorum'un kuzeybatısında, eski Salur köprüsü civarında Orta Karadeniz Bölgesi'ne girmektedir¹.Osmancık önlerinde yatağının en arızalı kısmını geçtikten sonra, dar boğazlar arasında akmaya devam eder². Güneyde çizdiği kavsin bir benzerini dağlar arasında çizerken, Koçhisar ve Tosya'dan gelen Devrez Çayı'nı ve Taşköprü-Boyabat'tan gelen Gök Irmak'ı alır, Kuzey Anadolu Sıradağları'nı dar ve derin boğazlardan geçerek deltaya ulaşır³.Bafra Ovası'nda 17 km. uzunluğundaki Darboğaz Deresi'ni, 11 km. uzunluğundaki Gökçesu Deresi'ni ve yan kollarıyla birlikte 57 km. uzunluğundaki Büyük Çay'ı da sularına katarak⁴, Bafra Burnu'nda denize ulaşır. Denize döküldüğü yerde, sahil kordonlarıyla ayrılmış lagünler oluşmuştur⁵. Düzensiz bir akış rejimine sahip olan Kızılırmak'ta son yıllara değin, özellikle Sonbahar ve Kış aylarında kayıklarla yük taşımacılığı

¹ *Kızılırmak Havzası*, s. 4, 25; F. S. Duran, *Türkiye Coğrafyası*, s. 121; E. Akkan, *Kızılırmak Vad. Jeomor.*, s. 1, 95 vd., şek. 16; R. İzbirak, *Türkiye*, I, s. 77-78; H. Saraçoğlu, *Türkiye Coğrafyası*, II, s. 94 vd.

² F. S. Duran, *göst. yer*, E. Akkan, *a.e.*, s. 84 vd., şek. 15; *DTCFD*, XX/3-4 (1962) s. 264; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s.96.

³ F. S. Duran, *a.e.*, s. 122; E. Akkan, *a.e.*, s. 49 vd, şek. 10-14; H. S. Selen, *Türkiye Coğ Hat.*, s. 52; R. İzbirak, *a.e.*, s. 78; H. Saraçoğlu, *göst. yer*.

⁴ *Kızılırmak Havzası*, s. 25; A. Köksal, *Bafra Ovası'nın*, s. 54; H. Saraçoğlu, *göst. yer*.

⁵ F. S. Duran, *göst. yer*, A. Köksal, *a.e.*, s.56 vd; E. Akkan, *a.e.*, s. 8 vd., şek. 4-5; H. İnandık, *TCD*, 15-16 (1956) şek. 1; M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, II, s. 150-151.

yapıldığı bilinmektedir¹. Kayıkla nakliyat, yalnızca Kızılırmak'ın 80-100 km.lik bir kesiminde, Bafra ile Kuruçay arasında mümkün olabilmektedir.

Yeşilırmak (Iris): Strabon'un „...Bunun kaynakları Pontos'dadır ve Pontos'daki Komana şehrinin ortasından ve verimli bir ova olan Doziminotis'ten batıya doğru aktıktan sonra şimdi terkedilmiş olan eski krali Gaziura şehrine doğru kuzeye kıvrılır. Skylax'ın ve diğer nehirlerin sularını alarak tekrar doğuya doğru döner, çok muhkem şekilde tahkim edilmiş olan anavatanı Ameseia'nın surlarını aşarak Phanaroia'ya karışır. Burada Armenia'dan çıkan Lykos nehri katılır ve o da Iris olur. Bundan sonra nehir Themiskyra ve Pontos denizine ulaşır...“² şeklinde tasvir ettiği Yeşilırmak, Anadolu'nun ikinci büyük akarsuyudur ve birbirine yakın üç büyük ana kolun, asıl Yeşilırmak, Kelkit Çayı ve Çekerek Suyu'nun birleşmesiyle oluşur³. Asıl Yeşilırmak (ya da Tokat Irmağı veya Tozantı Çayı), Köse Dağı'ndan doğarak Tokat civarından geçer ve Amasya'nın güneyinde Çekerek Suyu'nu da alarak 40-50 m. genişliğe ulaşır⁴.

Çekerek Nehri (Skylax): Sivas'ın kuzeyinde, Yıldızdağı'ndan doğarak Sulusaray'da Artova'yı oluşturdudan sonra, Mecitözü Suyu'nu da alarak Kazova'da asıl Yeşilırmak ile birleşir⁵.

¹ E. Akkan, DTCFD, XX/3-4 (1962) s. 263, hrt; H. Saraçoğlu, *Türkiye Coğrafyası*, II, s. 98.

² Strabon, *Geographika*, XII,iii,15.

³ *Yeşilırmak Havzası*, s. 23, şek. II/I-1; F. S. Duran, *Türkiye Coğrafyası*, s. 119; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s.90.

⁴ *Yeşilırmak Havzası*, göst. yer; F. S. Duran, *a.e.*, s. 119; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 89.

⁵ *Yeşilırmak Havzası*, s. 25, şek. II/I-1; F. S. Duran, *a.e.*, s. 120; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 91-92.

Kelkit Çayı (Lykos): Yeşilırmak'ın üçüncü büyük kolu olan Kelkit Çayı ise, Gümüşhane ile Erzincan arasındaki Kop Dağı'ndan doğar, Gümüşhane dağlarından sonra Kelkit, Şebinkarahisar ve Niksar'dan geçerek Erbaa Ovası'nı meydana getirdikten sonra, Taşova'da asıl Yeşilırmak ile birleşir¹.

Ayrıca, Ladik Gölü'nden doğup, Havza ve Merzifon gelen Tersakan Çayı'da, Amasya civarında Yeşilırmak ile birleşir².

Asıl Yeşilırmak ile Kelkit'in Taşova'da birleşmesinden sonra engebeli arazi içinde ilerleyen Yeşilırmak, Çarşamba'dan itibaren deltasını yaymaya başlar, bu gün tek bir büyük kol halinde Civa Burnu'nda, bataklık bir sahilden denize dökülür³. Burada, Kızılırmak'ın ağzında olduğu gibi, denizden sahil kordonlarıyla ayrılmış lagünler oluşmuştur⁴. Yeşilırmak'ta da Kızılırmak'ta olduğu gibi, Çarşamba ile Üçtaşlar mevki arasında, 40 km.lik bir mesafede kayıkla nakliyat yapılabilmektedir⁵.

Bölgede, Kızılırmak ve Yeşilırmak'ın dışında, Karadeniz'e

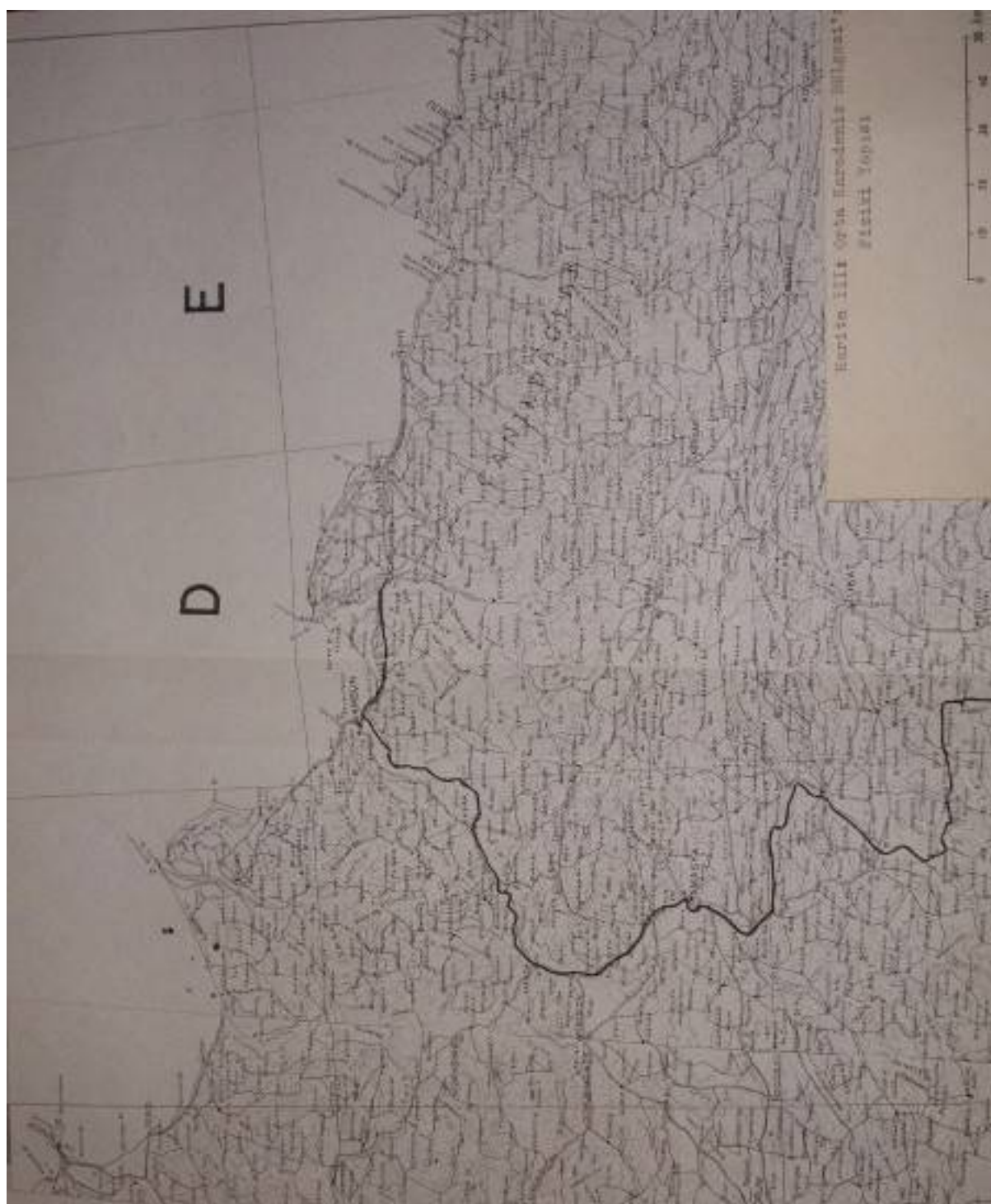
¹ *Yeşilırmak Havzası*, s. 23, şek. II/I-1; F. S. Duran, *Türkiye Coğrafyası*; H. Saraçoğlu, *Türkiye Coğrafyası*, II, s. 89-90.

² *Yeşilırmak Havzası*, s. 25, şek. II/I-1; F. S. Turan, *göst. yer*; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 92; M. Ardos, *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 137; S. Erer, *Merzifon Depresyonu*, s. 63 vd.

³ *Yeşilırmak Havzası*, aynı yer; F. S. Duran, *göst. yer*; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 92-93; H. S. Selen, *Türkiye Coğ. Hat.*, s. 51; Yeşilırmak'ın zaman zaman daha çok sayıda kollara ayrılarak da denize döküldüğü yapılan çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır. Bkz: H. İnandık, TCD, 17 (1957) ss. 61-62.

⁴ H. İnandık, *Türkiye Gölleri*, s. 84; M. Tuncel, *Göllerimiz*, s. 59.

⁵ H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 93.

dökülen diğer önemli akarsular ise, Urgancı Dağı'ndan doğan *Alaçam Deresi*, Kocodağ'dan, yaklaşık 33 km. uzunluğa sahip *Engiz Çayı*¹, Samsun'un doğusunda denize dökülen *Mert Irmağı*², Akkuz Yaylaları'ndan doğan *Abdal Deresi*, Mahmutlu Köyü yakınından doğan *Kürtün Çayı*³, 126 km. uzunluğundaki *Melet Irmağı* ve *Bülbül Deresi* ile *Çivil Deresi*'dir⁴.

Ayrıca, Kızılırmak, Yeşilirmak ve Melet Irmağı gibi büyük akarsulara dökülen çok sayıdaki küçük çaylar ve derelerle, delta ovalarındaki lagünlere dökülen çaylar ve dereler, bölgenin akarsu şebekesini tamamlamaktadır⁵

Hitit yazılı kaynaklarında bölge ile ilgili olarak geçen akarsu isimlerinden Maraşantiya'nın⁶ bugünkü Kızılırmak olduğu konusunda araştırmacılar görüş birliği içindedir⁷. Maşat Höyük tabletlerinin yardımı ile ise, İ.Ö. II. binyıldaki Zuliya Nehri'nin⁸ bugünkü Çekerek

¹ *Samsun 1973 İl Yıllığı*, s. 23.

² H. İnandık, *TCD*, 17 (1957) s. 56.

³ A. Köksal, *Bafra Ovasının*, ss. 53-54; H. İnandık, *göst. yer*.

⁴ *Ordu 1973 İl Yıllığı*, s. 17.

⁵ *Yeşilirmak Havzası*, s. 26, Tablo II/1-2, şek. II/I-1; A. Köksal, *göst. yer*.

⁶ Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert Géograp.*, ss. 538-539, 595; metin yerleri ve kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 197.

⁷ J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 4, hrt. 1; A. M. Dinçol, *An Uyg.*, I (1984) s. 19; E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, H. Ertem, *Pala Tum(m)anna*, s. 3.

⁸ Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*, ss. 559-560; metin yerleri ve kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 201.

Irmağı olduğu anlaşılmıştır¹.

Kaşkaların tarih sahnesinde göründükleri kral Labarna (yak. İ.Ö. 1640-1620) zamanında Kaşkalar'la Hititler arasındaki sınırı oluşturan Kummeşmaha Nehri'nin² lokalizasyonu konusunda ise araştırmacılar henüz bir görüş birliğine varamamışlardır. Kummeşmaha Nehri'ni J. Garstang-O. R. Gurney Devrez Çayı'na³, F. Cornelius Karasu'ya⁴, H. G. Güterbock Çekerek Nehri'ne⁵, H. ten Cate Yeşilırmak'a⁶ ve E. von Schuler ise Yeşilırmak'ın büyük kollarına, Kelkit veya Çekerek nehirlerine⁷ lokalize etmeyi önermektedirler. Kaşkalar'ın tarih sahnesinde ilk kez göründükleri dönemde Kummeşmaha Nehri'nin sınırı oluşturduğu düşünülecek olursa, bu nehrin lokalizasyonunun yapılmasının, bölgenin tarihi açısından taşıdığı önem daha iyi anlaşılabilir.

e) Göller:

Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Zinav, Güllüköy, Borabay ve Ladik göllerinin dışında, Bafra ve Çarşamba ovalarında, Karadeniz'den kordonlarla ayrılmış olan lagünler, bölgenin başlıca göllerini oluştururlar.

Zinav Gölü: Kelkit Vadisi'nin kuzeyinde, Reşadiye kasabasının

¹ S. Alp, *Bellesten*, XLI/164 (1977) s. 640; *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 195; *Florilegium Anatolicum*, 1979, ss. 31-32.

² Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Géograp.*, s. 535; metin yerleri ve kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 196.

³ J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, hrt. 1.

⁴ F. Cornelius, *Or. NS.*, 27 (1958) s. 246.

⁵ H. G. Güterbock, *JNES*, XX (1961) s. 96.

⁶ H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 55, hrt. 1.

⁷ E. von Schuler, *Die Kaškaer*, s. 19.

kuzeybatısında, yaklaşık 1 km² genişliğinde, Zurnacı Deresi'nin bir heyelan sonucu kapanmasıyla oluşmuştur. Gölün oluşmasına sebep olan heyelanın çok yakın bir tarihte olduğu bilinmektedir¹.

Göllüköy Gölü: Reşadiye İlçesi'nde aynı isimle anılan Göllüköy Gölü, 1.65 km² alanı kapsamaktadır. Ortalama 7 m. derinliği olan gölün suları tatlıdır. Yan derelerden gelen sızıntı sular ve kış suları ile beslenir².

Borabay Gölü: Amasya'ya 65 km. uzaklıkta, Taşova ilçesindeki Borabay Gölü bir vadinin önünün heyelan sonucu kapanmasıyla oluşmuştur. Derinliği on m. yi bulan göl, 2 km² kadardır³.

Ladik (Stephane) Gölü: Strabon'un „...Phazemonitis'in Phanaroi'ya doğru uzanan kısmında Stephane isminde denize benzeyen bir göl vardır ki içinde pek çok balık ve etrafında her çeşit otlak bulunur...“ şeklinde tasvir ettiği Ladik Gölü⁴, Kuzey Anadolu Deprem Hattı üzerinde, Ladik çöküntü havzasının en alçak kısmında yer alan, bir gölden çok bataklığı andıran, tektonik kökenli bir göldür. Gölün eskiden daha büyük olduğu, çeşitli taraça kalıntılarından anlaşılmaktadır. Göl, sularının Tersakan Çayı tarafından drene edilmesiyle bugünkü seviyeye inmiştir⁵.

Bafra Ovası'nın doğu kısmında denizden doğal kumul setleri ile ayrılmış yedi küçük lagün bulunmaktadır⁶. Bunlardan yalnız biri, **Karaboğaz Gölü Kızılırmak'ın**

¹ E. Lahn, *MTA Ens. Derg.*, 41 (1951) s. 119; H. Saraçoğlu, *Türkiye Coğrafyası*, II, s. 350.

² *Tokat 1973 İl Yıllığı*, s. 35.

³ H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 348.

⁴ Strabon, *Geographika*, XII,iii,38.

⁵ *Yeşilirmak Havzası*, s. 25; E. Lahn, *göst. yer*; H. Saraçoğlu, *a.e.*, s. 347; M. Ardos, *Türkiye Jeomor. Neo.*, s. 61, şek. 9; H. İnandık, *Türkiye Gölleri*, s. 81.

⁶ Bir kıyı kordonu ile meydana gelen bu göller, oldukça sığ, etrafları bataklık ve geçici göl tiplerini oluştururlar. Bu göllerin oluşumunun Kızılırmak'ın taşıdığı alüvyonların akıntılarla sahildeki bir başka yere taşınmasıyla olduğu anlaşılmaktadır. Bkz: A. Köksal, *Bafra Ovasının*, s. 56, jeolojik, morfolojik ve fiziki haritalar; İ. Atalay, *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*, s. 125; E. Akkan, *Kızılırmak Vadisi'nin Jeomor.*, ss. 9-10.

batı tarafında, diğer altı tanesi, *Tuzlu Göl*, *Liman Gölü*, *Balık Gölü*, *Tatlı Göl*, *Cerneke Gölü* ve *Uzun Göl*, doğu tarafında yer almaktadır. Bu göllerden en büyüğü, 37 km²lik yüz ölçümüyle Balık Gölü'dür. Cerneke, Uzun ve Tatlı gölleri, Balık Gölü'nden zamanla ayrılmış göllerdir¹.

Yeşilırmak Deltası'nın en büyük lagünü ise, 19 km² genişliği olan Semenlik Gölü'dür. Deltanın doğu kısmında beş, batı kısmında ise sekiz lagün daha vardır².

İklim:

Orta Karadeniz Bölgesi'nde, sahildeki dağların yüksekliklerinin azalması sonucu Karadeniz'in etkisi Yeşilırmak Havzası'nı içine alacak şekilde iç kısımlara kadar sokulmaktadır. Bunun sonucunda, bölgedeki yağışlar, Karadeniz Bölgesi'nin diğer iki bölümüne, Doğu ve Batı Karadeniz bölgelerine oranla daha az olmaktadır. Yağış oranının azlığının bir diğer sebebi de, sahilin doğuya bakması, batıdan gelen depresyonlara sırt çevirmiş olmasıdır³.

¹ Bkz: A. Köksal, *Bafra Ovasının*, ss. 56-58; E. Akkan, *Kızılırmak Vadisi'nin Jeomor.*, s. 16, şek. 5; M. Ardos, *Türkiye Ova. Jeomor.*, II, s. 150; H. İnandık, *Türkiye Gölleri*, s. 84; M. Tuncel, *Göllerimiz*; H. Saraçoğlu, *Türkiye Coğrafyası*, II ss. 403-404.

² H. İnandık, *göst. yer*, *TCD*, 17 (1957) s. 60; M. Tuncel, *a.e.*, s. 59; H. Saraçoğlu, *a.e.*, ss. 402-403.

³ *Bir. Coğ. Kong.*, s. 82; U. M. Çölaşan, *Türkiye İklimi*, ss. 38-39; R. İzbirak, *Türkiye*, I, s. 137; H. S. Selen, *Türkiye Coğ. Hat.*, s. 39.

Karadeniz'in doğuya bakan bu sahilşeridinde, batıdan gelen depresyonlar ve rutubet içeren hava kütleleri etkili olamazlar. Orta Karadeniz Bölgesi'nde yıllık yağış ortalaması 650-750 mm.olarak gerçekleşmekte, ortalama olarak senenin 125 günü yağışlı geçmektedir. En fazla yağış alan mevsim Kış, en az yağış alan mevsim ise Yaz'dır. Sonbahar yıllık yağışın % 33'ünü, İlkbahar % 20 sinin, Kış % 32 sini, Yaz ise % 15 ini almaktadır¹.

Çarşamba Ovası'ndan doğuya doğru yağışın karakteri biraz değişir ve Ordu'ya doğru Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tipik yağış sistemi hakim olmaya başlar. Bu kısımda yıllık yağış ortalaması 1100 mm. ye kadar yükselmektedir².

Bölgenin iç kısımlarında, Reşadiye-Amasya çizgisinde ve bunun güneyinde kalan kısımda, yağışın bir hayli azaldığı görülür. Çünkü yağış getiren kuzey-güney yönlü rüzgarlar, Kuzey Anadolu Sıradağları'nın güneye bakan bu yamaçlarında etkili olamazlar. Bu kısımda yıllık yağış ortalaması, 378 mm. ile 448 mm. arasında değişmektedir. Diğer bir özellik ise, Karadeniz yağış rejiminin aksine, yıl içinde en fazla yağış alan ayın Ağustos olmasıdır. Bu durum, iç kısmın iklim karakteri bakımından Karadeniz'den ayrıldığını, İç Anadolu Bölgesi'ne yaklaşıldığını göstermektedir. Bu nedenle bölgenin iç kısımları, Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında geçiş tipini gösterir³.

Bölgede yıllık ortalama sıcaklık değerleri arasında çok büyük bir fark olmamakla birlikte, sıcaklığın iç kısımlarda 1-2 c daha az

¹ *Ortalama Ekstrem*, s. 575; *Yeşilırmak Havzası*, Tablo I/5-2; U. M. Çölaşan, *Türkiye İklimi*, s. 113; A. Köksal, *Bafra Ovası'nın*, s. 50.

² *Ortalama Ekstrem*, s. 575; U. M. Çölaşan, *göst. yer*; A. Köksal, *göst. yer*.

³ *Ortalama Ekstrem*, s. 53, 521; *Yeşilırmak Havası*, tablo I/5-2; U. M. Çölaşan, *a.e.*, s. 114; A. Köksal, *göst. yer*.

olduğu görülmektedir. Yıllık en yüksek sıcaklık değerleri ile, yıllık en düşük sıcaklık değerleri arasındaki fark ise, bölgenin kıyı kesiminde, Samsun ve Ordu'da Karadeniz iklimine uygun olarak daha az olmakla birlikte, İç Anadolu etkisinin hissedilmeye başlandığı ve geçiş tipini gösteren iç kısımlarda, Amasya ve Merzifon'da daha fazladır ve karasal iklim tipine yaklaşmaktadır.

Samsun'da 52 yıllık (1929-1980), Ordu'da 18 yıllık (1963-1980), Amasya'da 20 yıllık (1961-1980), Tokat'ta 26 yıllık (1950-1980) ve Merzifon'da 42 yıllık (1931-1980) rasatlarsonucunda elde edilen yıllık ortalama, yıllık maksimum ve yıllık minimum sıcaklık değerleri şu şekildedir¹:

	Samsun	Ordu	Amasya	Tokat	Merzifon
Yıllık Ort. değer	14.3	13.6	13.7	12.4	111.5
Yıllık Maks. değer	39.0	34.7	43.2	40.0	41.9
Yıllık Mini. değer	-9.8	-7.2	-20.0	-23.4	-21.0

¹ *Ortalama Ekstrem*, ss. 571-576 (Samsun), ss. 553-558 (Ordu), ss. 41-54 (Amasya), ss. 631-636 (Tokat), ss. 517-522 (Merzifon).

4) Bitki Örtüsü:

a) Doğal Bitki Örtüsü:

Akdeniz flora bölgesi içinde bulunan Anadolu'nun¹, kuzey kısmı *Pontik* alan içinde incelenmekle birlikte², Orta Karadeniz Bölgesi, Pontik alanın diğer bölümlerinden bazı önemli farklılıklar gösterir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Orta Karadeniz Bölgesi'nde dağların yüksekliklerinin ve Karadeniz ikliminin iç kısımlara kadar sokulması ile, doğuya bakan sahillerin batıdan gelen yağmur yüklü bulutlardan etkilenmemesi sonucu³, bölgedeki yağış oranı düşmekte ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin zengin kıyı ormanları bu kısımda ortadan kalkmaktadır⁴.

Bölgenin kıyı kesiminde, 300 m. ye kadar yükselen sahada, bodur çalılıklar ve ağaçcıklar ile, bataklıklarda tuzcul karakterli bitkiler görülür. Bataklık ve kumsal sahanın dışında bodur çalılıklar ve ağaçcıklar daha yaygındır ve maki formasyonu görünümündedir. Fakat bu maki formasyonunun asıl Akdeniz makilerinden farkı, bölgenin fazla yağış alması sebebiyle nemcil karakter göstermesidir. Başlıca türleri, defne, kocayemiş, zeytin. mersin, funda, orman gülü,

¹ R. İzbirak, *Türkiye*, I, s. 187; *Bitki Coğrafyası*, s. 52 vd; H. İnandık, *Bitkiler Coğrafyası*, s. 140; *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*, s. 7.

² H. İnandık, *Bitkiler Coğrafyası*, s. 145.

³ Bkz: burada s. 22.

⁴ H. İnandık, *Bitkiler Coğrafyası*, s. 146; *Türkiye Bitkiler Coğrafyasına Giriş*, s. 8; Ancak Kızılırmak Deltası'ndaki eski kumullar üzerinde evvelce ormanlık bir alan bulunduğu, burada yer yer rastlanan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Deltanın doğu tarafındaki Keleriç Ormanı'da, eski kıyı kordonu üzerine yerleşmiştir. Bkz: H. İnandık, *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*, s. 64.

şimşir, kızılçık, taflan, ardıç, böğürtlen ve karaçalıdır¹.

Maki sınırının yukarısında, kırmızı ve kahverengi topraklarda orman formasyonu başlar. Yaklaşık 700 m. yüksekliğe kadar devam eden bu kısımda yayvan yapraklı ağaç cinsleri yer alır. Bunların başlıcaları, kızılağaç, akçaağaç, kestane, karaağaç, gürgen, dişbudak, çınar, ıhlamur, doğu kayını, titrek kavak ve meşe türleridir. Burada orman altı florasının başlıca türlerini ise, eğrelti otları, orman gülü, çoban püskülü, yabani defne, kurtbağı ve sarmaşıklar oluşturmaktadır².

Bu ormanların daha yukarısında yayvan yapraklı ağaçların arasına çamgiller de (kozalaklılar ve iğne yapraklılar) karışırlar. Böylece yüksekliğin artması ile yayvan yapraklılar yerlerini iğne yapraklı ağaçlara bırakmaya başlarlar ve yukarı seviyelerde hakim orman türü tamamen iğne yapraklı ağaçlardan oluşur. Bunların başlıcaları, köknar, sarıçam, karaçam ve ardıçtır³.

Dağların güneye bakan kısımlarında ise, yükseklerde iğne yapraklı ağaçlar, sarıçam, karaçam, kızılçam, köknar, bunun aşağı bölümünde ise meşe türleri görülür. Bundan sonra ise, İç Anadolu düzlüklerinin step bitki formasyonuna varılır⁴.

¹ R. İzbirak, *Türkiye*, I, s. 188; *Bitki Coğrafyası*, s. 55; H. İnandık, *Bitkiler Coğrafyası*, s. 146; *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*, s. 64; H. S. Selen, *Türkiye Coğ. Hat.*, s. 69; A. Köksal, *Bafra Ovası'nın*, ss. 58-59.

² R. İzbirak, *Bitki Coğrafyası*, s. 56; H. İnandık, *Bitkiler Coğrafyası*, s. 147; A. Köksal, *Bafra Ovası'nın*, ss. 59-60.

³ R. İzbirak, *göst. yer*, H. İnandık, *a.e.*, ss. 147-148; A. Köksal, *a.e.*, ss. 60-61.

⁴ R. İzbirak, *göst. yer*, H. İnandık, *a.e.*, s. 148.

Tokat'ın kozluk ilçesi, Gümüşlük Eski Madenlik mevkiinde, 1972-1974 ve 1977 yıllarında yapılan maden araması çalışmalarında bulunan ahşap maden direği kalıntıları, bölgenin eskiçağdaki orman örtüsü hakkında bilgi edinmemizi sağlayan önemli arkeolojik delillerdir. 1972-1974 yıllarında yapılan çalışmalarda, 7 m. derinlikten bazı ahşap direk kalıntıları bulunmuş ve bunlar C14 analizleri ile İ.Ö. 2800 yılına tarihlenmiştir. 1977 yılında bulunan ahşap direkler de yine C14 yöntemi ile daha erken bir döneme, İ.Ö. IV. binyıla tarihlenmiş ve laboratuvar çalışmaları sonucunda bunların çam ağacı cinsinden oldukları da anlaşılmıştır¹.

Dündartepe ve İkiztepe'de ortaya çıkarılan ahşap mimari kalıntılar ise, bölgenin kıyı kesiminde orman örtüsünün mimari geleneği binlerce yıl boyunca yönlendirecek kadar zengin ve sürekli olduğunu gösteren diğer önemli arkeolojik kanıtları oluşturmaktadır². Ayrıca, Çeltek, Göynücek ve Ladik'de bulunmuş olan kömür yatakları, bölgenin jeolojik devirlerdeki bitki örtüsü hakkında da bilgi vermektedir. 1986 yılında bölgedeki çalışmaları sırasında M. Özsait, Ladik'de, Ayvalı Sokağı Köyü kömür ocağında, yaklaşık 5-6 milyon yıl öncesine tarihlenen Mastadon defansları ve at dişleri bulmuştur³.

Antik yazarlardan Ksenophon (İ.Ö. 444-357/354) ise, Kotyora'nın (Ordu) doğusunda yaşayan Mossynoikler'in baş gıdasını yassı cevizlerin (olasılıkla kestane) oluşturduğunu, bunları haşlayarak ya da ekmek gibi pişirerek yediklerini anlatmaktadır. Dolayısıyla, İ.Ö. 5. ve 4. yy larda Ordu civarında, yassı ceviz (kestane) ağaçlarının, bu meyvenin Mossynoikler'in baş gıdasını

¹ E. Kaptan, *MTA Ens. Derg.*, 93/94 (1982) s. 154 vd.

² Dündartepe ve İkiztepe'nin ahşap mimari kalıntıları, ileriki bölümlerde geniş olarak ele alınacaktır.

³ Sayın hocam M. Özsait'e verdiği bu sözlü bilgidен dolayı tekrar teşekkür ederim.

oluşturacak kadar çok olduğunu söyleyebiliriz¹.

Strabon 8İ.Ö. 64/63-İ.S. 19) ise, Halys (Kızılırmak) Nehri yakınlarında, denizden biraz yukarda bulunması gereken Sinopitis'i anlatırken, burada, gemi yapımı için çok iyi olan ve ihraç edilebilen kereste ile akça ağaç ve dağ fıncığı bulunduğunu, mobilya yapımı için bunların kullanıldığını, bütün toprakları işlenmiş olan memleketin zeytin ağaçları ile kaplı olduğunu bildirmektedir².

Strabon, kendi memleketi olan Ameseia'yı (Amasya) anlatırken de, Mithradates harpleri nedeniyle tahrip olmuş ve terk edilmiş yerlerin ağaçlarla dolu olduğunu belirtmektedir³. Yine Strabon'a göre, Amaseia'nın doğusunda, olasılıkla bu günkü Erbaa Ovası'nda yer alan Phanaroia, zeytin ağaçları ve bağlara sahipti⁴.

b) Tarım Ürünleri:

Orta Karadeniz Bölgesi'nde uygulanmakta olan tarım çoğunlukla tarla bitkileri yetiştiriciliğine dayanmaktadır. Bölgenin fazla engebeli olması ve toprak şartlarının sürüme az uygunluğu nedenleri ile tarım, daha çok vadilerdeki alüvyal karakterli topraklarla, yer yer ormandan açılmış açmalarda ve yüksek düzlüklerde yapılmaktadır.

Bölgede yetiştirilen tahıl ürünleri arasında buğday ilk sırayı almaktadır. Genellikle Ekim ve Kasım aylarında ekimi yapılan buğday, tüm bölgede yaygın olarak üretilir. Yalnız yazları fazla yağış alan Ordu'da buğday üretimi düşüktür. Buğdaydan sonra en çok üretimi yapılan tahıl ürünü arpadır. Bunu daha sonra özellikle kıyı kesimlerinde, Samsun ve Ordu'da yaygın olarak ekilen mısır izler. Ayrıca, Çarşamba ve Bafra ovalarında yapılan çeltik tarımı da önemli

¹ Ksenophon, *Anabasis*, V.iv,27-29.

² Strabon, *Geographika*, XII,iii,12.

³ Strabon, *Geographika*, XII,iii,39.

⁴ Strabon, *Geographika*, XII,iii,30.

bir yer tutmaktadır¹.

Bölgede baklagillerden, bakla, nohut, fasulye, mercimek, fiğ, burçak, soya ve yonca yetiştirilmektedir. Ekim alanları fazla yaygın değildir. Özellikle Samsun ve Ordu'da yetiştirilen soya, sanayii ve beslenme açısından büyük önem taşıyan bir üründür².

Tarımı yapılan endüstri bitkilerinin başında, şeker pancarı, tütün, patates, kenevir, keten ve ay çiçeği gelmektedir. Şeker pancarı, Ordu ili dışında bölgenin diğer kısımlarında ilk sırayı almaktadır. Şeker pancarından sonra geniş ölçüde üretilen endüstri bitkisi tütündür. Samsun ilinin tamamında, Amasya ve Tokat illerinde ise kısıtlanmış olarak bazı kısımlarda tütün yetiştirilmektedir. Ordu ilinde ise tütün ekimi yasaklanmıştır. Patates, kenevir ve keten ise, şeker pancarı ve tütüne oranla daha az olarak hemen tüm bölgede yetiştirilmektedir. Özellikle Çarşamba Ovası'nda ay çiçeği yetiştiriciliği önemli bir yer tutar. Ayrıca Ordu'da üretimi yapılan yaş çay yaprağı, bölgenin önemli endüstri bitkileri arasındadır³.

Bölgede iklim ve toprak şartlarına uyabilen sebze çeşitlerinden, lahana, pırasa, bakla, fasulye, bezelye, kırmızı pancar, turp, şalgam, patlıcan, domates, kabak, soğan, sarımsak, marul yetiştirilmektedir. Genellikle, akarsu boyları ile vadi tabanlarında tarımı yapılan sebzeler,

¹ Tarımsal-Yapı, 1979, s. 41, 84, 184, 193, 208; Yeşilırmak Havzası, s. 29 vd; Kızılırmak Havzası, s. 23; A. Köksal, Bafra Ovası'nın, s. 82 vd.

² Tarımsal-Yapı, 1979, s. 41, 84, 184, 193, 208; Yeşilırmak Havzası, s. 31, tablo III/2-1.

³ Tarımsal-Yapı, 1979, s. 41, 84, 184, 193, 208; Yeşilırmak Havzası, s. 33; Kızılırmak Havzası, s. 23; A. Köksal, Bafra Ovası'nın, ss. 32-33.

çoğunlukla üreticinin kendi ihtiyacını karşılayacak kadar üretilmektedir ve pazar alanı kısıtlıdır¹.

Bölgede çeşitli sofralık ve şaraplık üzümler yetiştirilmektedir. Bağlar, sahilden uzaklarda ve özellikle Orta Anadolu'ya yakın kısımlarda, amasya, Çorum ve Tokat'ta yaygındır. Genellikle sürülmeye elverişli olmayan topraklarda bağcılık yapılarak bu araziler değerlendirilmektedir.

Bölgede yetiştirilen meyvelerden elma, armut, şeftali ve fındık başta gelmektedir. Özellikle Amasya ve Tokat, elma yetiştiriciliğinde bir hayli ilerlemiştir. Şeftali üretimi Amasya, Tokat ve Samsun'da önemli yer tutar. Ordu ve Samsun'da yetiştirilen fındık ise, bölgenin yurt dışına ihracı yapılan en önemli meyvesidir.

Ayrıca bölgede, erik, kayısı, kiraz, ceviz, dut, incir ve benzeri çeşitli meyvalar yetiştirilmektedir. Bafra ve Çarşamba ovaları ile, Amasya ve Tokat'ta kavun ve karpuz yetiştiriciliği de yaygındır².

Ekonomilerinin temelini hayvancılığın ve dokumacılığın oluşturduğu Kaşkalar'ın³ sahip oldukları arazinin önemli bir kısmını

¹ Tarımsal-Yapı, 1979, s. 43, 86, 186, 195, 210; Yeşilırmak Havzası, s. 33; Kızılırmak Havzası, s. 23; A. Köksal, Bafra Ovası'nın, s. 86.

² Tarımsal-Yapı, 1979, s. 41, 84, 184, 193, 208; Yeşilırmak Havzası, s. 33 vd; A. Köksal, a.e., s. 86 vd.

³ E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, s.76; Nitekim, Hitit kralları, Kaşkalar üzerine yaptıkları seferler sırasında her zaman Kaşkaları'nın hayvan varlıklarına el koyduklarını özellikle belirtmektedirler. Bkz: *KBo*, II,5,öy I; *KBo*, II,5, ay IV; *KBo*, V,6, öy I (*KBo*,XIV,II,I); *KBo*, V,8,III (*KBo*, XVI,8,III); *KBo*, V,8,ay I,5; *KBo*, XIV,19,öy II; *KBo*, XVI,ay III (*KUB*, XIX,37); metinlerin Türkçe transkripsiyon ve çevirileri için bkz: H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*.

mera olarak kullandıklarını söyleyebiliriz¹. Bununla birlikte, Kaşka ülkesindeki ekonomik yapının önemli bir ögesini de muhakkak tarım oluşturmaktaydı. Nitekim, Hitit krallarının Kaşka ülkesine düzenledikleri seferler sırasında Kaşkalar'ın mahsulünü aldıklarını veya imha ettiklerini bildirmeleri, bunu açıkça göstermektedir². Belki kısmen Kaşkalılar, olasılıkla da büyük çapta Kaşkalılar'ın ele geçirdikleri şehirlerdeki yerli halk tarımla uğraşmaktaydı. Ayrıca Kaşka bölgesinde bağcılığın da yapıldığı, yine Hitit kaynaklarından bilinmektedir³.

Ksenophon, Kotyora'nın (Ordu) yakınında yaşayan Mossynoikler'den Hellen ordusunun elde ettiği ganimetler arasında tahıldan söz etmektedir. Mossynoikler'in tahılının çoğunu kızılcık buğdayı oluşturmaktaydı. Ayrıca, Mossynoikler'den elde edilen ganimetler arasında şarabın da bulunması, burada ya da en azından bunun hinterlandındaki bölgelerde bağcılığında yapıldığını göstermektedir⁴.

Strabon ise, Themiskyra (Çarşamba) Ovası'nı anlatırken, dağların eteğindeki bölgede çok miktarda yabani meyva, üzüm, armut, elma ve fındık yetiştiğini, senenin herhangi bir gününde ormana giden birisinin bol miktarda meyva bulabileceğini belirtmektedir⁵. Yine Strabon'a göre, bu dönemde de bölgede bağcılık ve şarap yapımı önemini korumaktaydı⁶.

¹ E. von Schuler, *Kaşkâer*, s. 76-77.

² E. von Schuler, *a.e.*, s. 77. Nitekim, Maşat Höyük'de bulunmuş olan ve Kaşka bölgesinde ekinleri çekirgelerin yemesi üzerine Kaşkalılar'ın Hititler'in ekinlerine saldırdıklarını bildiren bir metin, Kaşka ülkesinde tarım yapıldığını açıkça göstermektedir. Mşt. 75/15; S. Alp, T.T. Kong., VIII/1, ss. 177-182.

³ E. von Schuler, *a.e.*, ss. 76-77.

⁴ Ksenophon, *Anabasis*, V,iv,27-29.

⁵ Strabon, *Geographika*, XII,iii,15.

⁶ Strabon, *Geographika*, XII,iii,30.

B – YOLLAR:

Orta Karadeniz Bölgesi, batıda Amasra'dan (antik Amastris), doğuda Trabzon'a (antik Trapezus) kadar olan alan içinde, Karadeniz sahil şeridinde açılan tek geçit yeridir. Bölge Anadolu'nun diğer kısımlarına, tarihin tüm devirleri boyunca askeri, siyasi ve ekonomik önemlerini koruyan ana yollarla bağlanmıştır.

Bölgenin yol sisteminin oluşmasındaki en önemli faktör, daha önceki bölümlerde tanıtmaya çalıştığımız morfolojik yapısıdır. Yol güzergahları, çoğunlukla akarsu vadileri ile doğal geçitleri izlerken, bölgede dağların daha alçak ve yayvan olması, akarsu vadilerini takip eden uzun yolların yerine, zorlu ama daha kısa dağ yollarının oluşmasına da imkan sağlamıştır.

Zaman zaman bazı küçük değişiklikler göstermekle birlikte, bu günkü modern karayollarının da üzerine kurulmuş olduğu bölgenin doğal yol şebekesini üç ana bölümde ele alıp incelemek mümkündür.

- 1) Karadeniz Sahil Yolu,
- 2) Kuzey Anadolu Fay Zonu boyunca, Bolu'dan başlayıp, Çoruh Nehri Vadisi'ne kadar uzanan doğu-batı yolu.
- 3) Karadeniz sahil kesimini İç Anadolu'ya, Ankyra, Kaiseria-Mazaka ve Melitene'ye bağlayan yollar.

1) Karadeniz Sahil Yolu (harita: IV):

Karadeniz sahil şeridi, topografik yapısı nedeniyle doğu-batı doğrultusunda ulaşım için elverişli değildir. Nitekim, yakın zamana kadar bile kıyı boyunca güçlüklerle sürdürülen ulaşım, ancak modern sahil yolunun hizmete açılmasıyla kolaylaşmıştır. Bu günkü bilgilerimize göre sahili takip eden eski bir yol kalıntısı, ya da bir yola işaret edecek arkeolojik bulgular yoktur¹.

¹ İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 478.

Ancak, gerek Ksenophon'dan¹ edindiğimiz bilgiler, gerekse Puetinger Tablosu² yardımıyla, eskiçağda Karadeniz sahil şeridi boyunca uzanan bir yolun varlığından haberdar olmaktadır.

Ksenophon'un verdiği bilgilere göre, Kunaksa Savaşı'nda (İ.Ö. 401) yenilen Hellen ordusu³, Doğu Anadolu dağlarını aşarak Karadeniz kıyısına, Trapezus'a (Trabzon) ulaşır⁴. Buradan itibaren kadınlar ve çocuklar gemi ile denizden, ordu ise karadan dönüş yolculuğuna devam eder⁵. Bu arada bozuk durumda olan yol, deniz kenarındaki şehirler tarafından onarılmıştır⁶.

Hellen ordusu, Kerasus'dan (Giresun) ve Mossynoikler memleketinden geçerek Kotyora'ya (Ordu) ulaşır⁷. Ordu Kotyora'dan itibaren yola gemilerle denizden devam ettiği için, çalışma konumuzu oluşturan Orta Karadeniz Bölgesi'nden geçmemiştir⁸. Ancak, Kotyora'da ordunun yola nasıl devam edeceği sorunu tartışılırken Sinope (Sinop) elçisi Hekatonymos, Kotyora'dan Halys'e (Kızılırmak) kadar olan yolun tasvirini şöyle yapmıştır⁹:

„En önce nereye yürümeye mecbur olduğunuzu da biliyorum. Çünkü iki yüksek dağ doruğunun arasından giden bir yoldan başka geçilecek yol yoktur. Burası bir kere işgal edilirse pek az adamla müdafaa etmek mümkündür...”

„Farz edelim ki, dağları onlardan evvel gizlice işgale muvaffak oldunuz, ovada da süvarilerini ve yüzyirmi bin kişilik piyadelerini mağlup ettiniz; bu sefer nehirler karşınıza çıkacaktır. Önce üç

¹ Ksenophon, *Anabasis*.

² K. Miller, *Die Puetingersche Tafel*.

³ Ksenophon, *Anabasis*, II,i-ii.

⁴ Ksenophon, *Anabasis*, II,ii-iv; III,i-v; IV,i-viii.

⁵ Ksenophon, *Anabasis*, V,iii,1.

⁶ Ksenophon, *Anabasis*, V,i,13; V,iii,1.

⁷ Ksenophon, *Anabasis*, V,iii-v.

⁸ Ksenophon, *Anabasis*, VI,i-vi.

⁹ Ksenophon, *Anabasis*, V,vi,7-9.

plethron (1 plethron: 29,6 m.) genişliğindeki Thermodon (Terme Çayı) ki bence bunu geçmeniz pek güçtür, çünkü karşınızda bir çok düşmanlar bulunacağı gibi birçokları da arkanızdan takibedeceklerdir. Bundan sonra üç plethron genişliğindeki Iris'e (Yeşilirmak) ve üçüncü olarak da genişliği iki stadiondan (1 stadion: 177,6 m.) az olmayan ve taşıtsız geçemiyeceğiniz Halys'e (Kızılırmak) rastgeleceksiniz..."

Gemilerle yola devam eden Hellen ordusu, Sinope'den sonra Herakleia'ya (Karadeniz Ereğlisi) ve daha sonra Karpe (Kerpe) Limanına ulaşmış, burdan sonra ise Khrysopolis'e (Üsküdar) kadar yola karadan devam etmiştir¹.

Puetinger Tablosu'na göre ise, Karadeniz sahil şeridi boyunca doğudan gelen yol, Trapezus (Trabzon), Polemonia (Ordu yakınında), Amisus (Samsun) ve Sinope'den (Sinop) geçerek, kıyı şeridi boyunca devam etmekte ve Khrysopolis'e (Üsküdar) ulaşmaktaydı².

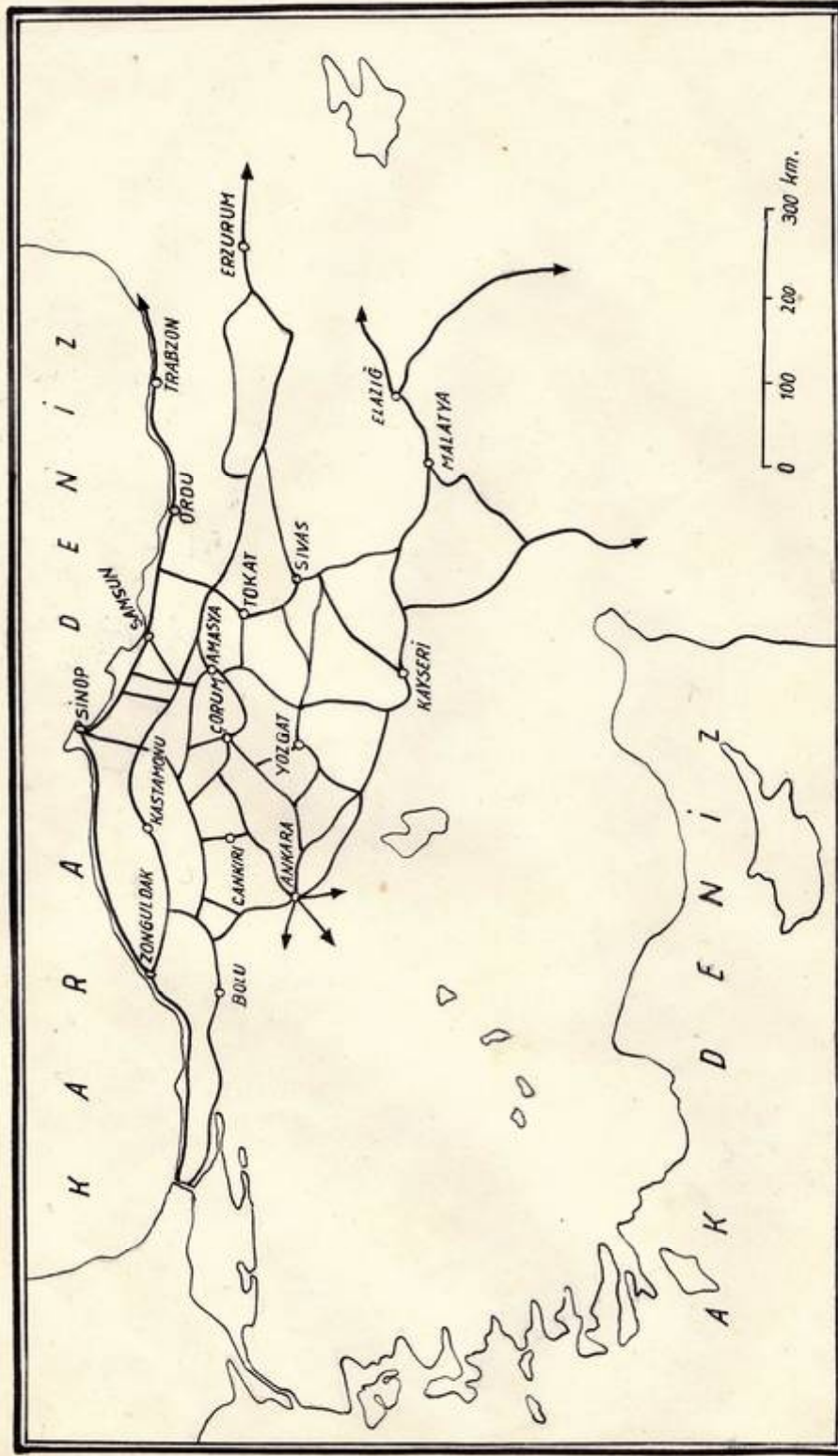
Görüldüğü gibi, her ne kadar Karadeniz sahil şeridi topografik yapısı nedeniyle doğu-batı ulaşımı için elverişli değilse de ve bu güne kadar sahil şeridi üzerinde bir yolun varlığını gösterecek arkeolojik materyaller bulunamamışsa da, antik kaynaklar bize eskiçağda doğuda Trapezustan, batıda Khrysopolis'e kadar uzanan bir yolun varlığını göstermektedir³. Ancak, yine de eskiçağdan günümüze kadar Karadeniz sahil şeridi boyunca doğu-batı ulaşımının ağırlık niktasını deniz yolunun oluşturduğu şüphesizdir⁴.

¹ Ksenophon, *Anabasis*, VI,i-vi.

² K. Miller, *Die Peutingersche Tafel*, lev. IX-X, yol no: 91.

³ W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*,

⁴ J. A. R. Munro, *JHS*, 21 (1901) s. 54.

Harita IV: Orta Karadeniz Bölgesi'nin Ulaşımını Sağlayan Bugünkü Anayollar.

2) Kuzey Anadolu Fay Zonu Boyunca Uzanan Doğu-Batı Yolu
(harita: 4):

Daha önceki bölümde, Yenice-Gönenden başlayarak, Van Gölü'nün kuzeyinden geçip İran sınırına kadar uzanan Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun bölgemiz içinden bir uçtan bir uca geçtiğini belirtmiştik¹. İşte bu fay zonunun hareketleri sonucunda oluşan topografik yapı, Bolu'dan başlayarak, bölge içinden geçen ve Çoruh Nehri Vadisi'ne kadar uzanan doğal bir yolun oluşmasını sağlamıştır.

Bolu'dan (antik Klaudiopolis) başlayan yol, Gerede (antik Krateia), Çerkeş doğrultusunda uzanarak Ilgaz'dan itibaren Devrez Çayı (antik Kimiatene) Vadisi'ne ve buradan da Osmancık'a (antik Pimolisa) ulaşmaktadır. Osmancıktan güneye çıkan doğal bir yol ile Çorum'a ulaşılırken, doğuya doğru uzanan bir yol, Gümüşhacıköy-Merzifon üzerinden Amasya'ya (Amaseia) ulaşır² (harita: III-IV).

Yolun buraya kadar olan kısmı, Bizans dönemine kadar yalnız Pontus kralı Mithridates Eupator (İ. Ö. 120-63) zamanında Bithynialı Nikomedes ile yaptığı savaşlar sırasında önem kazanmıştır³.

Puetinger Tablosu'nda, bu doğal yolun geçtiği hat üzerinde Klaudiopolis (Bolu), Gangra (Çankırı), Otesa, Amaseia (Amasya) şehirleri yer almaktadır⁴.

W. M. Calder-G. E. Bean'ın haritalarında ise yolun Devrez Vadisi'ne (antik Kimiatene) girmediği ve Gangra'dan güneye inerek Eukhaira ve Etone (olasılıkla bu iki şehir Çorum civarında

¹ Bkz: burada ss. 5-7.

² C. A. Burney, *An. St.*, VI (1956) ss. 179-180; D. Winfield, *An. St.*, XXVII (1977) s. 158 vd, fig. 2; D. French, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 143.

³ W. M. Ramsey, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 22 harita, 46, 216 harita; J. A. R. Munro, *JHS*, 21 (1901) s. 54.

⁴ K. Miller, *Die Puetingersche Tafel*, lev. X, yol no: 93.

bulunmaktadır) üzerinden Amaseia'ya ulaştığı görülmektedir¹.

Amasya'dan itibaren Taşova'ya kadar Yeşilirmak (Iris) Vadisi boyunca uzanan yol, bundan sonra Kelkit Çayı (Lykos Nehri) Vadisi boyunca, Erbaa Ovası, Niksar (antik Kariba-Neo Kaesarea), Reşadiye, Koyulhisar üzerinden Suşehri'neve oradan da Çoruh Nehri Vadisi'ne doğru uzanmaktadır(harita: III-IV).

Kelkit Vadisi boyunca yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda tesbit edilen İ.Ö. III., II., ve I. binyıllara ait yerleşim merkezleri, bu doğal yolun eskiçağdaki önemini ortaya koymaktadır². Yol, Roma ve Bizans çağları ile daha geç dönemlerde de önemini korumuştur³.

Ancak, Puetinger Tablosu'nda, Amasya'dan doğuya doğru, doğal geçitleri izleyerek giden bu yol görülememektedir. Amaseia'dan Neo Kaesarea'ya (Niksar) devam eden yol, buradan kuzeye dönerek Polomonio'ya (Ordu civarında) ulaşmakta, Polomonio'dan tekrar güneye Nikopolis'e (olasılıkla Mesudiye-Koyulhisar çevresinde) çıkan yol Drakonis, Satala, Sinara çizgisini izlemektedir⁴.

Ayrıca, bölgenin Batı Karadeniz ile olan bağlantısını sağlayan ve Gökırmak Vadisi (antik Amnias Vadisi) boyunca uzayan ikinci bir

¹ W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*.

² İ. K. Kökten, *Bellekten*, VIII/32 (1944) ss. 679-680, hrt. 1; *Bellekten*, XI/43 (1947) s.431 vd, lev. LXXVII.

³ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 22, harita, 280, harita; W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*; D. G. Hogart-J. A. R. Munro, *Royal Geographical*, s. 728; J. A. R. Munro, *JHS*; 21 (1901) s. 55, lev. IV; D. Winfield, *An. St.*, XXVII (1977) s. 158 vd, fig. 2; D. French, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 145.

⁴ K. Miller, *Die Puetingersche Tafel*, lev. X, yol numaraları: 93, 95,97.

doğal yol daha vardır. Kastamonu'dan (antik Kastamon) başlayarak, Taşköprü (antik Pompeipolis), Boyabat, Durağan çizgisini izleyen yol, burdan sonra Kızılırmak Vadisi boyunca devam ederek Vezirköprü'ye ulaşır. Yol daha sonra, yine doğal geçitleri izleyerek bir yandan güneye Amasya'ya, diğer yandan ise kuzeye, Samsun'a (Amisus) uzanmaktadır¹ (harita: III-IV).

H. Ertem, 1. Şuppiluliuma (yak. İ.Ö. 1380-1345) ve 2. Murşili'nin (yak. İ.Ö. 1345-1310), Hakmiş'den (Amasya) batı Kaşka boyları üzerine düzenledikleri seferler sırasında, bu doğal yol güzergahını kullandıklarını düşünmektedir². Ayrıca, Hakmiş'den Maraşantiya Nehri'ne (Kızılırmak) giden bir diğer yol, olasılıkla Amasya-Merzifon-Gümüşhacıköy-Osmancık çizgisini izlemiş olmalıdır³.

3) Karadeniz Sahil Kesimini İç Anadolu'ya, Ankyra, Kaiseria-Mazaka ve Melitine'ye Bağlıyan Yollar (harita: IV):

a) Karadeniz Sahilini Ankyra'ya Bağlıyan Yollar:

Eskiçağ dünyasının Karadeniz kıyısındaki iki önemli liman şehri ve ticaret merkezi, Sinope (Sinop) ve Amisus'u (Samsun) Orta Anadolu'ya, Ankyra'ya (Ankara) bağliyan ve bölgenin topografik yapısına uygun olarak doğal geçitleri izleyen iki ana yol vardır.

Ankyra'dan başlayan birinci yol, kuzeye Gangra'ya (Çankırı) çıkmakta, buradan doğuya dönerek Kızılırmak Vadisi'ni takip eden yol Çorum'a ulaşmaktadır. İkinci yol ise Kırıkkale-Sungurlu yoluyla Çorum'a ulaşarak birinci yol ile birleşmektedir (harita: IV).

¹ W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*; D. French, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 145, res. 13.

² H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, ss. 4-5.

³ A. Göetze, *RHA*, XV/61 (1957) s. 98.

Puetinger Tablosu'na göre Ankyra'dan çıkan yol, Tavion'da (Büyük Nefesköy), Kaisareia-Mazaka'dan (Kayseri) ve Sebasteia'dan (Sivas) gelen yollarla birleşerek kuzeye çıkmakta ve Otrisa'da, batıdan Gangra (Çankırı) üzerinden gelen yol ile birleşmektedir. Harita üzerinde, Ankyra'yı Gangra'ya bağlayan bir yol görülememektedir¹.

W. M. Calder-G. E. Bean ve W. M. Ramsay'ın haritalarında gösterilmiş olan bu iki ana yol, Eukhaita'da (olasılıkla Çorum civarında) birleşmektedir².

Çorumdan itibaren Düvenci Ovası'nı izleyen yol, Mecitözü'nden geçerek Amasya Ovası'na ulaşmakta ve burada Tokat (Dozimon) üzerinden gelen ve bölgeyi Doğu Anadolu'ya bağlayan ana yolla birleşerek Amasya'ya ulaşmaktadır³ (harita: III-IV).

Ayrıca daha güneyde ikinci bir yol da, Çorum'dan itibaren tümüyle Çorum Çayı Vadisi'ni ve çekerek Nehrini takip ederek Amasya Ovası'nı geçip, Amasya'ya ulaşmaktadır.

Puetinger Tablosu ile, W. M. Calder-G. E. Bean ve W. M. Ramsay'ın haritalarında işaretlenmiş olan Otrisa-Amaseia yolu, olasılıkla yukarıda tanıdığımız yol güzergahlarından birini takip etmekteydi⁴.

Amasya'dan itibaren Tersakan Çayı Vadisi'ni ve doğal geçitleri izleyen yol, Suluova, Havza ve Kavak üzerinden Samsun'a (Amisus) ulaşır⁵. Havza, doğal konumu

¹ K. Miller, *Die Puetingersche Tafel*, lev. X, yol numaraları, 95, 96, 98; ayrıca bkz: W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 283.

² W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*; W. M. Ramsay, *a.e.*, s. 216, harita, 283 vd.

³ J. A. R. Munro, *JHS*, 21 (1901) s. 53.

⁴ K. Miller, *a.e.*, lev. X, yol no: 93; W. M. Calder-G. E. Bean, *a.e.*; W. M. Ramsay, *göst. yer.*

⁵ U. B. Alkım, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7; *Bellesten*, XXXVIII/151 (1974) s. 556; A. M. Dinçol-J. Yakar, *Bellesten*, XXXVIII/152 (1974) s. 572, hrt. 1.

nedeniyle, batıda Amastra'dan (Amastris), doğuda Trabzon'a (trapezus) kadar olan sahil şeridinden bölgenin iç kısımlarına ulaşımı sağlayan tek geçiş yeridir¹. Kavak üzerinden Samsun'a ulaşan bu ana yolun yanı sıra, Havza'dan çıkarak sahile inen iki yol daha vardır. Birinci yol, Demiryurt-Çakıralan-Boğazkaya üzerinden Bafra'ya², ikinci yol ise Vezirköprü-Oymaağaç üzerinden Alaçam'a uzanmaktadır³ (harita: III).

Samsun'dan itibaren ise, bir yandan doğuya, Çarşamba Ovası'na geçilirken, diğer yandan batıda Bafra-Alaçam-Gerze yolu izlenerek Sinop'a (Sinope) ulaşılır (harita: III-IV).

Puetinger Tablosu'ndan edinilen bilgilere göre, Amaseia'dan (Amasya) Amisus'a (Samsun) giden bir yolun varlığı şüphelidir⁴. Amaseia'dan kuzeybatıya yönelen bir yol, Thomia (olasılıkla bu günkü Boyabat civarında) üzerinden Sinope'ye (Sinop) ulaşmaktadır⁵.

W. M. Calder-G. E. Bean'ın haritasında ise, Therma (bu günkü Havza civarında) ve laodikeia (bu günkü Ladik) üzerinden Amisus'a ulaşan yol görülmekte, ancak Bafra ve Vezirköprü'ye ulaşan yollar görülememektedir⁶. Sinope'ye ise yalnız Amisus üzerinden bir yol vardır. Puetinger Tablosu'nda görülen Thomia-Sinope yolu, W. M. Calder-G. E. Bean'ın haritasında işaretlenmemiştir⁷.

Bölgede yapılan araştırmalar sonunda tespit edilen çok sayıdaki İ.Ö. III., II. ve I. binyıllara ait yerleşme yeri ve mil taşları,

¹ J. A. R. Munro, *JHS*, 21 (1901) s. 52, lev IV.

² U. B. Alkım, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7; *Belleten*, XXXVIII/151 (1974) s. 556.

³ Bkz: dip not (2)' eki kaynakça.

⁴ K. Miller, *Die Puetingersche Tafel*, lev. IX-X.

⁵ K. Miller, a.e, lev. X, yol no: 94b.

⁶ W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*.

⁷ W. M. Calder-G. E. Bean, a.e.

eskiçağdaki ulaşımın bu doğal yol sistemi çerçevesinde gerçekleştiğini ve yerleşmelerin bu doğal yollar üzerinde ya da yakınında yer aldığını göstermiştir¹.

b)Karadeniz Sahilini Kaiseria-Mazaka'ya Bağlıyan Yollar (harita: IV):

Klasik çağlarda Karadeniz'den Kaiseria-Mazaka'ya (Kayseri) uzanan yol, Amisus (Samsun), Amaseia (Amasya) Tavion (Büyük Nefesköy) üzerinden geçerek, olasılıkla bu günkü modern Yozgat-Battal-Sırçalı-Tekke-Boğazlıyan yolunu izleyip, Erkilet üzerinden Mazaka'ya (Kayseri) ulaşıyordu².

İkinci bir yol ise, daha sarp ve engebeli olmakla birlikte daha kışadır. Amasya'dan Turhal'a gelen yol buradan itibaren Deveci Dağları üzerinden Zile-İsaköy-Hanözü-Kadışehir-Çınçınlısultan Han-Karamağra-Sarıkaya-Boğazlıyan-Erkilet üzerinden Kayseri'ye ulaşır. Günümüze kadar köylüler tarafından kullanılan ve „Kayseri Yolu“ olarak adlandırılan bu yol, üzerinde kurulu bulunan Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait kervansaraylarla belirlenir³.

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 361 vd, lev. XII; İ. K. Kökten, *Belleten*, XI/43 (1947) s. 431, lev. LXXVII; T. Özgüç, *T. T. Kong.*, III (1948) s. 393 vd; U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 25, hrt; *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7, plan 1; *Belleten*, XXXVIII/151 (1974) s. 556; D. G. Hogart-J. A. R. Munro, *Royal Geographical*, s. 737; J. A. R. Munro, *JHS*, 21 (1901) s. 63; D. French, *Araş. Son. Top.*, I (1983) s. 88 vd; *Araş. Son. Top.*, II (1984) ss. 123-24, fig. 1-9; *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 143, res. 1-14; *Araş. Son. Top.*, IV (1986) ss- 109-110, fig. 1-4.

² N. Baydur, *Kayseri Tarihi*, s. 26; W. M. Calder-G. E. Bean, a.e.; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 216, harita, 280, harita.

³ T. Özgüç, *Maşat Höyük*, II, ss. 69-70.

c) Karadeniz Sahilini Melitine'ye Bağlıyan Yollar (harita: IV):

Karadeniz sahilini Malatya'ya (Melitene) bağliyan yol, büyük ölçüde bu günkü modern karayolunun da izlediğı güzergahı takip ederek, Samsun (Amisus), Amasya (Amaseia), Turhal (Gaziura) üzerinden Tokat (Dozimon) veya Zile (Zela) ye gelmekte, buradan sonra Artova (Verisa ?), Yıldızeli, Sivas (Sebasteia), Kangal (Euspoena) yolunu izleyerek Tohma Çayı Vadisi'ne ulaşmakta ve vadi boyunca devam ederek Melitene'ye ulaşmaktadır¹.

Puetinger Tablosu'ndan² hakkında fazla bir bilgi edinemediğimiz bu yol güzergahı, özellikle Roma döneminde büyük bir önem kazanmış, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de kullanılmıştır³. Yol üzerinde bulunmuş olan çok sayıdaki mil taşı, yolun belirlenmesindeki en önemli arkeolojik kanıları oluşturmaktadır⁴.

İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Zalpa'da kurulmuş olan Asur Ticaret Kolonisi⁵ ve Karadeniz sahil kesimi ile, bu günkü Kayseri'de yer alan Kaneş Karum arasındaki bağlantı, olasılıkla eskiçağdan beri kullanılan Erkilet-Boğazlıyan-Yozgat-Büyük Nefesköy-Amasya üzerinden gelip, Samsun ve Sinop'a uzanan yol ile, „Kayseri Yolu“ olarak adlandırılan Amasya-Zile-Hanözü-Çınçınısultan Han-

¹ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, s. 304, 280 harita; W. M. Calder-G. E. Bean, *A Classical Map*; J. A. R. Munro, *JHS*, 21 (1901)s. 52, lev. IV; D. French, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 146.

² K. Miller, *Puetingersche Tafel*, lev. X.

³ W. M. Ramsay, *a.e.*, s. 22 harita.

⁴ D. G. Hogart-J. A. R. Munro, *Royal Geographical*, s. 719 vd, 735 vd; D. R. Wilson, *An. St.*, X (1960) ss. 133-140; D. French, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 146.

⁵ Bkz: burada s. 2; bu konu ilerde daha geniş olarak ele alınacaktır.

Karamağra-Boğazlıyan-Erkilet-Kayseri yolu ile sağlanmış olmalıdır¹.

Bölgeden Kaneş Karum'a uğramadan Asur'a ve Kuzey Suriye'ye giden ikinci bir yol da olasılıkla Malatya üzerinden geçmiş olmalıdır. Eskiçağ'dan günümüze kadar kullanılmış olan bu yol, Samsun-Amasya-Tokat veya Zile Artova-Yıldızeli-Sivas-Kangal-Tohma Çayı Vadisi hattını izleyerek Malatya'ya ulaşır, Kaneş Karum'dan gelen kuzey ticaret yoluyla birleşerek Adıyaman-Samsat'a inmiş ve burada da güney ticaret yoluyla birleştikten sonra Kuzey Suriye'ye devam etmiş olmalıdır².

İ.Ö. II. binyılda Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşaş'tan kuzeye doğru uzanan ve başkent ile Hakmiş, Nerik, Arinna, Zippalanda, Tapigga³ gibi önemli dinsel ve idari yönetim merkezleri arasındaki

¹ Bkz: N. Baydur, *Kayseri Tarihi*, s. 19; T. Özgüç, *Maşat Höyük*, II, ss. 69-70.

² Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'yu Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya bağlayan iki ana yolun olduğu bilinmektedir. Her iki yol hakkında da hala aydınlanmamış noktalar bulunmakla birlikte, genel olarak, Samsat ya da Birecik civarında Fırat'ı aşan Kuzey Suriye'den gelen yolun, buradan itibaren ikiye ayrıldığı, güney yolunun bir kaç koldan Elbistan Ovası'nı aştıktan sonra Kültepe'ye ulaştığı, kuzey ticaret yolunun ise kuzeye, Malatya'ya çıktığı ve Gürün-Darende üzerinden Kaneş'e ulaştığı düşünülmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'yu Kuzey Suriye'ye bağlayan yollar hakkında ileri sürülen görüşler ve daha geniş bilgi için bkz: N. Baydur, *a.e.*, ss. 19-20, harita 2; F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 75, 169; J. Mellaart, *The Archaeology*, harita; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 4; L. L. Orlin, *Assy. Col. Capp.*, s. 39 vd; E. Bilgiç, *AfO*, 15 (1945-1951) s. 24 vd; H. Lewy, *CAH*, I/2 (1971) s. 725 vd.

³ Adı geçen yerlerin metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakçası için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert Géograp.*, metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*.

bağlantıları sağlayan yol şebekeleri ise, büyük olasılıkla, binlerce yıl boyunca kullanılan ve bugünkü yollarında üzerinden geçtiği güzergahları takip etmiş olmalıdır.

Hitit tanrılarının en üst düzeydeki rahipleri olan Hitit krallarının Arinna şehrindeki Güneş Tanrıçası kültü ile, Nerik ve Zippalanda şehirlerindeki Fırtına Tanrısı kültleri kutlamaları için yaptıkları seyahatleri anlatan yazılı belgeler, bize bölgenin İ.Ö. II. binyıldaki yol sistemi hakkında oldukça önemli ip uçları vermektedir.

Hitit kralının Katapa, Hakmara, Tatasuna, Tahurpa, Arinna, Tatişga, Tatarissa, Kastama, Hurrana, Zippalanda ve Nerik¹ kentlerindeki dinsel törenlere katılmak için izlediği yolu ve konakladığı yerleri gösteren metinlere göre², Hattuşaş'dan yola çıkan kral, yukarda isimlerini saydığımız kentlerdeki törenlere katıldıktan sonra 16. gün yine Hattuşaş'a dönmektedir ve kralın kısa bir sürede bu kadar çok kentin dinsel törenlerine katılması haklı olarak „Sürat Festivali“ olarak adlandırılmıştır³.

Bu gün için gerek adı geçen kült merkezlerinin, gerekse bu merkezlere giderken uğranılan şehirlerin lokalizasyonları konusunda, daha sonraki bölümlerde değineceğimiz gibi, henüz bir görüş birliğine varılamamış olması ve öne sürülen görüşlerin arkeolojik verilerle

¹ Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Géograp.*; toplu kaynakça ve metin yerleri için bkz: H. Ertem, *Dizin*.

² *KBo*, III,25 – *KUB*, X,48(A); *KUB*, IX,16; metinlerin İngilizce çevirileri için bkz: J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 10; A. Göetze, *RHA*, XV/61 (1957) s. 92; ayrıca bkz: A. Göetze, *Kleinasien*, s. 165.

³ J. Garstang-O. R. Gurney, *göst. yer*; A. Göetze, *RHA*, XV/61 (1957) s. 92; *Kleinasien*, s. 165.

desteklenmemesi sebebiyle, metinlerde izlendiği belirtilen yol güzergahlarından hangisine eşitlenmesi gerektiği konusunda fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, kralın kısa bir sürede çok sayıda kente gidebilmesinden, kuzeye giden yolların oldukça düzgün ve rahat bir seyahat için uygun olduğunu, yol üzerinde atların değiştirilebileceği yerlerin bulunduğunu anlıyabiliyoruz¹.

Hattuşaş'tan (Boğazköy) Hakmiş'e (Amasya)² uzanan en az iki ana yol olmalıdır. Kanımızca, bu yolların en kisası bugünkü Alaca üzerinden geçen ve Alacalımağı, Çorum Çayı ve çekerek Nehri vadilerini izleyerek Amasya Ovası'na ulaşan yoldur. Topografik bir haritaya bakıldığında, tümüyle doğal geçitleri izleyen bu yol üzerinde, Boğazköy ile Alaca arasındaki 750 m. den 1000 m. ye çıkan yükseltilerin dışında hemen hiç bir doğal engel yoktur ve bunların aşılması da kolaydır. Daha uzun ikinci bir yol ise bugünkü modern karayolunun izlediği güzergahı takip ederek Çorum'a çıkıp, buradan Mecitözü üzerinden Amasya'ya ulaşmış olmalıdır³.

Hattuşaş ile Tapigga (Maşat Höyük) arasındaki yol ise büyük olasılıkla bölgenin topografik yapısına uygun olarak, Deveci Dağları'nın kuzey yamaçları boyunca, bugünkü karayolunun da geçtiği güzergahı takip etmiş olmalıdır⁴.

¹ A. Göetze, *RHA*, XV/61 (1957) s. 99.

² Hakmiş-Amasya ve aşağıda geçecek olan Tapigga-Maşat Höyük eşitlikleri konusu ileride ele alınacaktır.

³ Hattuşaş'tan Hakmiş'e uzanan yollar hakkında Hitit metinlerinden elde edilen sonuçlar hakkında geniş bilgi için bkz: J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 6 vd; A. Göetze, *RHA*, XV/61 (1957) ss. 93-94, şema.

⁴ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 38.

II – BAŞLANGICINDAN İ.Ö. II: BİNYIL BAŞINA KADAR BÖLGE KÜLTÜRLERİ

Arkeolojik yönden çok az araştırılmış olan Orta Karadeniz Bölgesi'nin kültür tarihinin Alt Paleolitik Çağ'a kadar uzandığı, Ünye'nin¹ doğusundaki taraçalardan elde edilen çakmaktaşı aletlerden ve Fındıcak Vadisi² buluntularından bilinmektedir. Ünye'nin doğusundaki taraçalardan, Alt, Orta ve Üst Paleolitik (Chellean, Mousterian, Aurignacian), Fındıcak Vadisi'nde Tekkeköy'de (Tekkeköy) ise Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait buluntular elde edilmiştir.

Bu buluntular, bölgenin Paleolitik alet endüstrisinin, Anadolu'nun diğer Paleolitik merkezleri ve Avrupa'nın alet endüstrileriyle paralellik içinde olduğunu ortaya koymaktadır³.

Yine Tekkeköy'de „A“ mağarasında, 2. ve 3. katlarda elde edilen mikrolit endüstrinin Mezolitik Çağ'a ait olduğu hafirler tarafından öne sürülmüştür⁴.

Bölgede, insanlık tarihinde besin probleminin çözümünde gerçekleştirilen büyük bir devrim olarak kabul edilen, avcılığın yerini hayvancılığın, toplayıcılığın yerini ise tarımın aldığı Neolitik Çağ'a ait kalıntılara, bu güne kadar rastlanılmamıştır. Kanımızca bunda, bölgenin henüz tümüyle ve yeterince araştırılmamış olması en önemli etkindir.

¹ İ. K. Kökten, *DTCFD*, XX/3-4 (1962) ss. 275-276.

² İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 470; İ. K. Kökten-T. Özgüç, *Ülkü*, XV/89 (1940) ss. 413-419; İ. K. Kökten-T. Özgüç-N. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 399; K. Bittel, *Grundzüge*, s. 11 vd, karte 1; A. Götte, *Kleinasien*, s. 14, hrt. no: 13, s. 15.

³ Anadolu'nun Paleolitik Çağ'a ait merkezleri ve buluntu yerleri ile alet endüstrilerinin Avrupa ile olan ilişkileri hakkında toplu bilgi için bkz: U. B. Alkim, *Anatolia*, I, ss. 41-45.

⁴ İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 470; *DTCFD*, VI/2 (1947) s. 225; *DTCFD*, XI/3-4 (1952) s. 183; İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 382; A. İnan, *DTCFD*, V (1947) s. 123; A. Götte, *Kleinasien*, s. 4, hrt. no: 13, 16. Ancak „A“ mağarasından elde edilen mikrolit endüstri içinde Mezolitik Çağ'ın karakteristik özelliği olan geometrik formların bulunmaması sebebiyle, Tekkeköy Mezolitliği, „şüpheli Mezolitik“ olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda bkz: E. Bostancı, *Antropoloji*, 3 (1965) ss. 58-59; F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 12. Nitekim, U. B. Alkim'da Anadolu kültürlerini sistematik bir şekilde tanıttığı eserinde Mezolitik Çağ yerleşmeleri arasında Tekkeköy'e yer vermemiştir. Bkz: U. B. Alkim, *Anatolia*, I, ss. 45-46. Biz de yukarıda belirtilen sebepten ötürü, Tekkeköy Mezolitliğini „şüpheli Mezolitik“ olarak değerlendirmekteyiz.

Bölgenin Erken ve Orta Kalkolitik Çağ kültürleri, henüz Neolitik Çağ kültürlerinde olduğu gibi karanlıklar içindedir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu dönemlerin izlerine rastlanmamıştır. Buna karşılık, Dündartepe ve İkiztepe yerleşmelerinin en alt tabakalarında Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenen kültür katlarına rastlanmıştır. Bu bakımdan bölgedeki kültür sürekliliğinin başlangıcı olarak şimdilik Son Kalkolitik dönemi alabiliriz. Ancak, aşağıda da belirtileceği gibi, gerek bu döneme ait buluntuların kesin tarihlemesi, gerekse kültür ilişkileri oldukça tartışmalıdır. Bunun nedeni, bölgenin coğrafi olarak doğrudan Orta Anadolu'yla bağlantılı olması ve Orta Anadolu'da da Son Kalkolitik Çağ silsilesinin kopuntulu ve belirsizlikler içinde olmasındandır. Orta Anadolu stratigrafisinin bel kemiğini oluşturan Alaca Höyük, Alishar, Büyük Güllücek gibi büyük merkezlerin en alt tabakalarında Kalkolitik olarak tanımlanan katların Anadolu Kalkolitiğinin hangi dönemini yansıttığı üzerinde henüz bir görüş

birliği yoktur. Buna bağlı olarak, başta Büyük Güllücek olmak üzere, Kalkolitik olduğu şüphesiz olan diğer merkezlerdeki kültür katlarının da Kalkolitik  ağ silsilesi içindeki yeri ve kültür ilişkileri çok tartiřmalıdır¹. Özellikle Büyük Güllücek kültürleriyle ve bu arada bizim çalışma konumuz içinde yer alan  kiztepe buluntularıyla, bazı Balkan kültürleri arasında benzerlikler olduğu öteden beri ileri s r lmektedir². Ancak, Balkanlar ve Anadolu kronolojisi sistemleri arasındaki ilişki tam olarak anlaşılamadı a ve Orta Anadolu'nun Kalkolitik  ağ kültür silsilesini veren yeni kazı yerleri ortaya  ıkmadı a, bu konu üzerinde kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Bu bakımdan burada bir yorum getirmeden bölgede geç Kalkolitik  ağ kültürlerinin en iyi incelenmiş olduğu  kiztepe ve Dündartepe'nin buluntularını kısaca tanıtmakla yetineceğiz.

Bölgenin Geç Kalkolitik  ağ kültürleri en iyi, dört yapı katını içeren Dündartepe'nin I. kültür katı³ ile, sekiz yapı katını içeren

¹ Orta Anadolu'nun Kalkolitik  ağı'nın kronolojisi sorunları için bkz: W. Orthmann, *Die Keramik der fr hen Bronzezeit aus inneranatolien*, 1963, s. 66 vd; J. Mellaart, *CAH*, I/xviii (1962) s. 7; M. J. Mellink, *Chronologies*, s. 101 vd.

² Büyük Güllücek ve  kiztepe buluntularının Balkan kültürleriyle olan ilişkileri hakkında ileri sürülen görüşler için bkz: H. Z. Koşay, *Belleten*, XXVII/106 (1963) s.297 vd; H. Alkim, *An. Ar.*, X (1986) s 103 vd.

³  . K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 488;  . K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 378; T. Özgüç *T.T. Kong.*, III (1948) s. 404; F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 27.

İkiztepe'nin Son Kalkolitik kültür katında incelenmiştir¹. Her iki merkezde de mimari, dikdörtgen planlı ahşap yapılardan oluşmaktadır. Dündartepe'de, ikinci yapı katında dikdörtgen planlı bir ahşap yapının çürümüş hatıl kalıntıları bulunmuştur. Ayrıca burada kısmen taş ve kerpicin de kullanıldığı anlaşılmaktadır². İkiztepe'de de, tüm evrelerde hepsi de yangınla tahrip olmuş olan ahşap yapılara, bu yapılara ait tabanlara ve pisé kalıntılarına rastlanmıştır. Dört, beş ve altıncı yapı katlarında, üst üste inşa edilmiş olan yapıların her birinin içinde yuvarlak planlı ocak-sunaklar ortaya çıkarılmıştır³.

Bölgenin Geç Kalkolitik Çağ çanak çömleği, siyah, gri, gri-siyah, gri-kahverengi, siyah ve grinin çeşitli tonlarında, kendinden astarlıdır⁴. Bezeme ögesi olarak, çizi bezeme, çentik ve noktacık

¹ U. B. Alkım, *Belleten*, XLIII/172 (1979) ss. 891-892; *TAD*, XXV/2 (1982) ss. 7-8; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 49; H. Alkım, *An. Ar.*, X (1986) s. 99 vd; *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 122.

² İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 470; İ. K. Kökten-T. Özgüç, *Ülkü*, XV/89 (1940) s. 413; İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 368; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1984) s. 398.

³ U. B. Alkım, *Belleten*, XLIII/172 (1979) ss. 891-892; *TAD*, XXV/2 (1982) ss. 7-8; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 49; G. Danışman, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 142 vd.

⁴ Bölgenin Geç Kalkolitik Çağ çanak çömleği için bkz: İ. K. Kökten-T. Özgüç, *Ülkü*, XV/89 (1940) s. 416; İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) ss. 368-369, lev. I/1-6; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 398; H. Alkım, *An. Ar.*, X (1986) s. 99 vd, lev. I-VII; *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 122, res. 11; C. A. Burney, *An. St.*, VI (1956) s. 179 vd.

bezeme görülür¹. Bu tür bezeme şekli bugünkü bilgilerimize göre, Anadolu'dan daha çok Ege ve Balkanlar'da yaygın biçimde kullanılmıştır². H. Alkım, bu bezeme türünün çıkış yerini batıda aramanın pek yanlış olmayacağını belirterek, İkiztepe'ye batıdan Karadeniz yolu ile gelmiş olabileceğini düşünmektedir³.

Çizi ve nokta bezemenin yanı sıra, İkiztepe'de insan yüzü tasvirli kabartma bezeme şekli de görülmektedir⁴. Yine İkiztepe'de, henüz Anadolu'da bir başka yerde bulunmamış olan, üzerinde hasır izi bulunan kapaklar da ele geçmiştir⁵.

İlk Tunç Çağı'nda bölgenin kıyı kesiminde, İkiztepe ve Dündartepe'de, Kalkolitik Çağ'dan beri devam eden geleneksel ahşap mimari tekniğin süreklilik içinde olduğu görülürken, bölgenin iç kısımlarında, Maşat Höyük ve Kayapınar'da, taş temelli, kerpiç duvarlı yapılarla karşılaşmaktayız.

İkiztepe'de, İTÇ I ve II dönemlerine ait, düzleştirilmiş zemin üzerine belirli aralıklarla konan taşlar, mekanı sınırlayan direk

¹ İkiztepe'nin çizgi, çentik ve noktacık bezemeli çanak çömleği için bkz: H. Alkım, *An. Ar.*, X (1986) s. 106, lev. V/6; VII/1-3; Dündartepe için bkz: İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 369, lev I/5; Şirlektepe (Kuşçular) için bkz: C. A. Burney, *An. St.*, VI (1956) fig. 1-2, 4-6.

² H. Alkım, *An. Ar.*, X (1986) s. 107.

³ H. Alkım, *göst. yer.*

⁴ H. Alkım, a.e., s. 103 vd, lev. I/3, 9-11, VI/2-5; *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 122 vd, res. 13-14.

⁵ H. Alkım, *An. Ar.*, X (1986) s. 103, lev. IV/3, VII/4-6; *T.T.Kong.*, IX/1 (1986) s. 124, res. 11.

delikleri ve ahşap mimari elemanların şeklini içeren yangın geçirmiş sıva parçaları bulunmuştur¹. Dündartepe’de ise, höyüğün tepe safhasında bu döneme ait dikdörtgen planlı ahşap bir yapı ortaya çıkarılmıştır². İkiztepe ve Dündartepe’de görülen ahşap mimari geleneğin yanı sıra, Kaledoruğu’nda İTÇ’da görülen her biri bir kale gibi inşa edilmiş taş temelli yapılar, bölgede ahşabın yanı sıra, taşın da yapı malzemesi olarak kullanıldığını göstermektedir³.

Bölgenin Orta Anadolu’ya yakın olan iç kesiminde, Maşat Höyük’de ise iki yapı katıyla temsil edilen İTÇ kültürü mimarisi, taş temelli, kerpiç duvarlı, dikdörtgen planlı yapılardan oluşmaktadır. Bazı odalarda kalın sıva izleri de görülürken, iki odada fırın tabanları da bulunmuştur⁴. Doğal çevrenin mimari tekniği yönlendirişini açık bir

¹ İkiztepe’de ele geçen bu buluntular, İTÇ I ve II yapılarının, dizili yassı taşlar üzerine konan yatay hatıllar ile, bu hatıllara çatkılanan, arası dallarla örülü dikey hatıllardan oluştuğunu, dallara içten ve dıştan kalın çamur sıva (pisé) vurulduğunu göstermektedir. Bkz: U. B. Alkım, *TAD*, XXV/1 (1981) s. 4; *TAD*, XXV/2 (1982) s. 6; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 48; *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 154; H. Alkım, *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 52; Ö. Bilgi, *Kazı Son. Top.*, IV (1982) s. 50; J. Yakar-J. L. Garzon, *Expedition*, 18/2 (1976) s. 45.

² Dündartepe’de II. kültür katıyla temsil edilen İTÇ kültürleri, a) Höyüğün tepe safhası, b) Höyüğün etek safhası, olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Her iki kültürde çağdaştır. Bkz: İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 124; İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleken*, IX/35 (1945) s. 376 vd; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 399 vd.

³ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *a.e.*, s. 390 vd; T. Özgüç, *a.e.*, s. 414.

⁴ K. Emre, *Belleken*, XLIII/169 (1979) ss. 2-3, plan 1.

şekilde ortaya koyan bu durum, aynı zamanda bölgenin iç kesiminin mimari geleneğinin Orta Anadolu mimari geleneği ile paralellik içinde olduğunu da açıkça yansıtmaktadır.

Dündartepe ve Maşathöyük’de, evlerin tabanları altına, basit çukurlar ve çömlekler içine gömülmüş yetişkin ve çocuk mezarları bulunmuştur¹. Ölülerin, evlerin tabanları veya sekilerin altına gömülmesi, Anadolu’da Neolitik Çağ’dan beri görülen bir gelenektir². Evlerin tabanları altında bulunan bu gömülerden başka, Tekkeköy, Kaledoruğu ve İkiztepe’de ortaya çıkarılan mezarlık alanları ile Alaca

¹ Dündartepe’de höyüğün etek safhasında bir evin döşemesi altında basit bir çukura, ölü hediyeleri ile birlikte gömülmüş bir çocuk iskeleti bulunmuştur. Bkz: İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleken*, IX/35 (1945) s. 11, 57. Maşat Höyük’de ise her iki yapı katında da yetişkin ve çocuk mezarları bulunmuştur. Mezarlar basit toprak mezar ve çömlek mezar şeklindedir. Çocuklar çoğunlukla ocak ve gömbe yerinin yanına gömülmüştür. Bkz: *Belleken*, X/37 (1946) s. 221; T. Özgüç, *Anad. Ölü Göm. Adet.*, s. 12; K. Emre, *Belleken*, XLIII/169 (1979) s. 3-5.

² İ.Ö. 6. binyılın ilk yarısına tarihlenen Doğu Çatal Höyük’de, ev ve tapınaklarda duvara bitişik olan kerpiç sekilerin altında çok sayıda mezar bulunmuştur. Gömülenlerin çoğunluğunu kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. İçlerinden çok azı bir beze ya da hasıra sarılarak gömülmüştür. Diğerleri cesetlerin yumuşak kısımları yok olduktan sonra, iskeletin parçaları toplanarak taban altına gömülmüştür. Bkz: J. Mellaart, *Çatalhöyük. A Neolithic Town in Anatolia*, London, 1967, s. 199, res. 119; U. Esin, *İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa, II, Kùltürler Sorunu*, İstanbul, 1981, ss. 51-52.

Höyük tipindeki Horoztepe mezarları¹, bölgedeki ölü gömme geleneğinin Anadolu'nun diğer bölgelerindeki ölü gömme geleneklerinden, ölülerin yalnızca basit toprak mezarlara konmuş olması, küp mezar, taş sanduka mezar gibi diğer mezar türlerinin görülmemesiyle ayrıldığını göstermektedir². Ayrıca, İkiztepe nekropolünde yalnızca uzun gömü türünün olması, *yarım hocker* ve

¹ Horoztepe mezarları için bkz: T. Özgüç-M. Akok, *Horoztepe*, s. 25; T. Özgüç, *TAD*, VIII/1 (1958) s. 27; Tekkeköy ve Kaledoruğu mezarlıkları için bkz: İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 385 vd, lev. X/5-6; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 408 vd; *Anad. Ölü Göm. Adet.*, ss. 10-12, 56-59, 73-74; İkiztepe mezarlığı için bkz: U. B. Alkım, *Kazı Son. Top.*, II (1980) s. 152; *Kazı Son. Top.*, III (1981) ss. 27-28; H. Alkım, T.T. Kong., IX/1 (1986) s. 121; Ö. Bilgi, *Kazı Son. Top.*, IV (1982) s. 49 vd; *Kazı Son. Top.*, V (1983) ss. 87-88; *Kazı Son. Top.*, VI (1984) s. 56; *Kazı Son. Top.*, VII (1985) s. 111, res. 1-5; U. W. Backofen, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 421 vd.

² Anadolu'daki çağdaş mezarlık alanları ve ölü gömme şekilleri için bkz: T. Özgüç, *Anad. Ölü Göm. Adet.*, s. 3 vd; R. O. Arık, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı. 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara, 1937; H. Z. Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı. 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara, 1938; *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara, 1951; İ. K. Kökten, *Belleten*, XIII/52 (1949) s. 812; T. Kamil, *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*, 1982; M. Korfmann, *Tilkitepe. Die Ansätze prähistorischer Forschung in der östlichen Türkei*, 1982; R. Duru, *Gedikli-Karahöyük Kazısı*, İstanbul 1978 (Yayımlanmamıştır).

hocker türü gömünün ise görülmemesi, ölü gömme geleneğinde görülen diğer bir farklılıktır¹.

Bölgenin İTÇ çanak Çömleği, genellikle bitki ve deniz hayvanı kabuğu katkılı, siyah, gri, kahverengi, kırmızı astarlı ve genellikle perdahlıdır². Kalkolitik Çağ'dan beri görülen çizi, çentik ve noktacık bezemenin yanı sıra boya bezeme de görülmektedir. Bölgenin kıyı kesiminde, Dündartepe ve Tekkeköy'de ele geçen çanak çömlek formları arasında yerel özellikleri yansıtanlar bulunmaktadır³. Bölgenin İTÇ çanak çömleği bir yandan Orta Anadolu'daki Alaca Höyük, Büyük Güllücek ve Kalinkaya'nın çağdaş tabakalarında meydana çıkarılan kaplara, bir yandan da Batı Anadolu, Ege Adaları ve Balkanlar'da bulunmuş olanlara benzemektedir⁴.

¹ Ö. Bilgi, *Kazı Son. Top.*, IV (1982) s. 50, res. 1-4; *Kazı Son. Top.*, VII (1985) s. 111 vd, res. 2-3; U. W. Backofen, *Araş. Son. Top.*, III (1985) s. 421.

² Bölgenin İTÇ çanak-çömleği hakkında geniş bilgi için bkz: İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 370, 376, 392-393, lev. LXIII-LXV, LVVII-LXIX; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) ss. 399-403, lev. II, IV-VII, IX-X; U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 154, lev. 112-114; *TAD*, XXV/1 (1981) s. 4, res. 25-26; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) ss. 48-49, res. 6-7; T. Özgüç-M. Akok, *Horoztepe*, s. 33, res. 52-53, 55-59, lev. XVI/1-3; R. Temizer, *Belleten*, XVIII/71 (1954) s. 324-325, res. 13-14; K. Emre, *Belleten*, XLIII/169 (1979) s. 5 vd, res. 1-6, lev I-XIII; C. A. Burney, *An. St.*, VI (1956) s. 179 vd.

³ T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 399, 410, lev. II/1, IV/3-4.

⁴ U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 154; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 48.

Bölgenin en çok dikkati çeken yönlerinden birisi de kuşkusuz ki İTÇ'da ulaşmış olduğu yüksek maden işleme teknolojisidir. Horoztepe¹ ve İkiztepe mezarlıklarında², Kayapınar'da³, II. Düdartepe kültürünün tepe safhasında⁴, Amasya Mahmatlar Köyünde⁵ elegecen, çoğu döküm tekniğiyle yapılmış buluntular, bir yandan bu dönemde kullanılan bir çok eşyayı ve ortaya çıkan yeni tipleri bize tanıtırken, diğer yandan da bölgenin, Anadolu'nun diğer bölgeleri, Kuzey Suriye, Kafkaslar, Kıbrıs ve Kikladlar'la olan kültürel ilişkileri konusunda yeni sorunları karşımıza çıkarmaktadır⁶. İkiztepe'de İTÇ I döneminden itibaren azalmaya başladığı saptanan

¹ T. Özgüç-M. Akok, *Horoztepe*, s. 25; T. Özgüç, *TAD*, VIII/1 (1958) s. 27; F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 43; Ayrıca Horoztepe'de bulunarak çeşitli yollardan yurt içindeki ve yurt dışındaki çeşitli müzeler ile özel koleksiyonlara dağılmış çok sayıda eser için bkz: T. Özgüç, *Anadolu*, VII (1964) s. 1 vd, lev. I-II; T. Özgüç-M. Akok, *Belleten*, XXI/82 (1957) s. 201 vd.

² Bkz sayfa 58' de, dip not (1) de İkiztepe için gösterilen kaynakça.

³ R. Temizer, *Belleten*, XVIII/71 (1954) s. 317 vd, res. 13-19.

⁴ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 372 vd, lev. III/6-7, IV/1-8, VII/4; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 401 vd, lev. I/1, 14, IV/8.

⁵ H. Z. Kosay-M. Akok, *Belleten*, XIV/54 (1950) s. 481 vd, lev. XXXV-XLII.

⁶ J. Mellaart, *CAH*, I/2 (1971) s. 691; *The Archaeology*, s. 40 vd; H. Alkım, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 124 vd.

Balkanlar'la olan kültürel ilişkilerin yerini¹, bu dönemden itibaren karayolu ya da deniz yoluyla yapıldığı düşünülen, Kuzey Suriye ile metal ticaretine dayalı ilişkiler almaya başlamıştır². İkiztepe, Dündartepe, Horoztepe ve Mahmatlar'da bulunan uzun sap delikli mızrak uçları, yuvarlak topuzlu kamalar, üç ya da beş perçinli kamalar ve diğer buluntular, bölgenin maden işçiliğinin Kuzey Suriye maden işçiliği ile olan ilişkilerine işaret etmektedir³. Aynı şekilde, Kafkaslar'da, Kıbrıs'da ve Kikladlar'da görülen benzer buluntular da, Kuzey Anadolu maden işçiliği ile olan ilişkilere dikkati çekmektedir⁴. Ancak bu günkü bilgilerimiz bu etkileşimin ne şekilde olduğu konusunda bir şey söyleyebilmemiz için yeterli değildir.

Bölgedeki tunç üretimi için gereksinim duyulan kalay mineralinin nereden ve nasıl sağlanmış olduğu konusu henüz açıklığa kavuşturulamamıştır⁵. Aynı şekilde, İkiztepe'de kullanılan madenin de buraya nereden getirildiği konusu henüz açık değildir⁶. Diğer yandan ise, zengin bakır cevheri yataklarına sahip olan Amasya ve Tokat bölgelerinin

¹ U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 156; *Bellekten*, XXXVII/147 (1973) s. 438.

² J. Mellaart, *CAH*, I/2 (1971) s. 691.

³ Geniş bilgi ve kaynakça için bkz: J. Mellaart, *göst. yer*, H. Alkım, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 124 vd; T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 34.

⁴ J. Mellaart, *göst. yer*, H. Alkım, *a.e.*, s. 131 vd.

⁵ J. Mellaart, *a.e.*, s. 691; E. Kaptan, *MTA Ens. Derg.*, 23/94 (1982) s. 151.

⁶ İkiztepe'de Kalkolitik Çağ'dan itibaren bol olarak kullanılan madenin, Amasya, Tokat, Erbaa ve Kozlu bölgesinden mi, yoksa Giresun ve Trabzon kesiminden mi getirildiği konusu şimdilik açıklık kazanmış değildir. Bkz: H. Alkım, *a.e.*, s. 132.

Kuzey Anadolu maden işçiliğinin ana merkezi olduğu öteden beri bilinmektedir¹. Nitekim, son yıllarda Tokat çevresinde yapılan araştırmalar, hem bölgenin, hem de Anadolu'nun madencilik tarihi açısından önemli sonuçlar vermiştir².

Erbaa'nın 26 km. güneyinde, Kozlu bucağının 9 km. güneybatısında, Gümüşlük Eski Madenlik mevkiinde, sülfürlü bakır yataklarında yapılan araştırmalarda, buradaki madencilik faaliyetinin başlangıcının İ.Ö. IV. binyıl başlarına kadar indiği anlaşılmıştır. Son kullanım yaşının İ.S. 4. yy. olduğu anlaşılan bu madencilik merkezi, şimdilik Anadolu'daki en eski ve işlevini binlerce yıl boyunca devam ettirmiş tek buluntu yeri olarak kabul edilmektedir³.

Tokat İli'nin Almus ilçesine bağlı Bakımlı köyünün 1 km. kuzeybatısında ise, bakır cevherinin ergitilmesi sonucunda açığa çıkan curuflardan oluşan bir curuf deposu ile, ergitme fırınına ait pişmiş toprak parçaları ve İTÇ'na tarihlenen çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Bu curuf deposu şimdilik, İTÇ'nda Anadolu'da maden cevherinin bilinçli ve başarılı olarak ergitilmiş olduğu tek buluntu yeridir⁴.

Yine Almus ilçesine bağlı Gevrek köyünde bulunan bakır curufu deposu içinde ele geçen pişmiş topraktan yapılma döküm kalıbı parçası, büyük olasılıkla Tunç Çağı insanların külçe maden ticaretini standart ölçülerle yapmış olduklarını göstermektedir⁵.

¹ T. Özgüç-M. Akok, *Horoztepe*, s. 32; T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 36.

² E. Kaptan, *MTA Ens. Derg.*, 23/94 (1982) s. 150 vd; *Anatolica*, XIII (1986) s. 19 vd.

³ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 36; E. Kaptan, *a.e.*, s. 154, şek. 1-3.

⁴ E. Kaptan, *a.e.*, s. 151, şek. 1.

⁵ E. Kaptan, *a.e.*, ss. 151-152, şek. 1-2.

Ayrıca, Tokat bölgesinde çeşitli yerlerde yapılmış olan genel araştırmalarda, bakır cevherinin çıkartıldığı eski işletme merkezleri ile ergitme işlerinin yapıldığı yerlerin genellikle değişik ve birbirinden uzak yerlerde olduğu saptanmıştır¹. Bu durum, olasılıkla maden ocağını işleten madencilerle, külçe maden ticareti yapanların ve eski metalurjistlerin mesleklerinde uzmanlaşmış kişiler olduklarını göstermektedir².

¹ E. Kaptan, *MTA Ens. Derg.*, 23/94 81982) s. 161.

² E. kaptan, *göst. yer.*

III – İ.Ö. II. BİNYILDA ORTA KARADENİZ BÖLGESİ

A – ANA HATLARIYLA ORTA KARADENİZ BÖLGESİ'NİN İ.Ö. II. BİNYIL TARİHİ

İ.Ö. II. binyıl başlarında Anadolu, başta Hint-Avrupa kökenli halkların dalgalar halinde gelerek Anadolu'yu istila etmeleri ve böylece [başta] Anadolu'nun etnik yapısının değişmesi olmak üzere bir çok değişikliklere ve olaylara tanık olmuştur. Yeni gelen bu insanlar önce, küçük bölgeleri egemenlikleri altında tutan krallıklar kurmuşlar, ya da var olan küçük krallıkları ellerine geçirmişler, daha sonra ise güçlerini arttırarak Anadolu'daki ilk büyük politik organizasyonu, Hitit Devleti'ni kurmayı başarmışlardır.

Bugünkü bilgilerimizle Hint-Avrupa kökenli bu insanların Anadolu'ya göç tarihleri ve geliş yolları kesinlikle saptanamamaktadır¹. Ancak, yazılı kaynaklardan elde edilen verilerle, Hititler'in Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'ya çoktan girmiş olduklarını, dil ve varlıklarını duyurmaya başladıkları ve hatta yerel devletlerin yönetiminde etkin bir rol oynamaya başladıkları anlaşılmaktadır².

Hint-Avrupa kökenli bu insanların Anadolu'ya nereden ve hangi yolla geldikleri konusunda ise, bazı araştırmacılar onların batıdan, boğazlar üzerinden Anadolu'ya

¹ A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 24; F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 82; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 26.

² Bu konuda geniş bilgi için bkz: A. M. Dinçol, a.e., ss. 23-24; F. Kınal, *göst. yer*; J. M. Macqueen, a.e., s. 22 vd; U. B. Alkim, *Anatolia*, I s. 179 vd; A. Göetze, *Kleinasien*, s. 45 vd; O. R. Gurney, *CAH*, II/1, 1973, s. 228 vd; *The Hittites*, s. 8 vd; J. Mellaart, *The Archeology*, s. 44 vd.

geldiklerini kabul ederken¹, bazı araştırmacılar ise, filolojik verilere dayanarak, doğudan Kafkaslar yoluyla Derbent kapılarından Anadolu'ya geldiklerini ve bir müddet Yeşilırmak havzasında kaldıktan sonra, daha güneybatıya, Kızılırmak kavsi içine geçtikleri ileri sürmektedir².

Bugüne kadar Batı Anadolu'da yapılan çalışmalarda ilk görüşü destekleyecek arkeolojik materyaller bulunamamışken, son yıllarda M. Özdoğan'ın Trakya'da yaptığı çalışmalarla, İTÇ III'den STÇ'nin sonuna kadar, yani İ.Ö. 2300 yıllarından İ.Ö. 1200 yıllarına kadar Trakya ile Anadolu arasında hemen hiç bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır³.

Aynı şekilde, Hint –Avrupa kökenli bu insanların doğudan, Kafkaslar yoluyla Derbent kapılarından Anadolu'ya geldikleri görüşünü de kanıtlayacak arkeolojik kanıtlar henüz bulunamamıştır. Ancak, bu insanların daha önce tanımını yaptığımız Kuzey anadolu Fay Zonu boyunca uzanan doğal yolu izleyerek Yeşilırmak Havzası'na gelmiş olmaları ve buradan da Kızılırmak kavsi içine doğru ilerlemeleri oldukça büyük bir olasılıktır. Şimdiye kadar çok az araştırılmış olan Kelkit Vadisi'nde ileride yapılacak çalışmaların bu konuyu aydınlatacağı süphesizdir.

İ.Ö. II. binyılın başlarında Anadolu'nun tanık olduğu en önemli olay kuşkusuz ki, ticaret yapmak amacıyla Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarların beraberlerinde yazılarını da getirmeleri ve böylece Anadolu'da Tarih Çağları'nın başlamış olmasıdır⁴. Kültepe (Kaneş), Alishar ve Boğazköy'de (Hattuşas) bulunmuş olan, çoğu ticari ve ekonomik konuları içeren yazılı belegeler sayesinde Anadolu'nun

¹ A. Göetze, *Kleinasien*, s. 10.

² F. Sommer, *Hethiter und Hethitisch*, Stuttgart, 1947, ss. 3-8; H. ten Cate, *Encyclopaedia Protiannica*, 1974, s. 830 vd.

³ M. Özdoğan, *Ark. Son. Top.*, I (1985) s. 149.

⁴ Bkz: burada s. 66, dip not (2) de gösterilen kaynakça.

İ.Ö. II. binyıl başlarındaki siyasi ve kültürel durumu hakkında önemli sonuçlar elde edilmiştir¹.

Yaklaşık İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğini, daha kesin bir tarihleme ile İ.Ö. 1960 ile 1750 tarihleri arasını kapsayan dönem, Anadolu'da genel olarak „Asur Ticaret Kolonileri Çağı“ olarak adlandırılır².

Bu dönemde Anadolu'da, Asurlu tüccarlarla, koruması altına girdikleri kent beylerine ve yerli tüccarlara karşılıklı çıkarlar sağlayan bir ticaret sistemi kurulmuş ve gelişmiş, uluslar arası bir karakter gösteren bu ticaret sistemi içinde Asur'dan Anadolu'ya kalay ve dokuma ürünleri dışalım, karşılığında da Anadolu'dan genellikle gümüş, bazan da altın dış satımı gerçekleşmiştir³.

Asur vatandaşı olan tüccarlar, Anadolu'nun değişik yerlerinde ticaret ve iyi örgütlenmiş bir pazar ağı

¹ Bkz: sayfa 66, dip not (2) de gösterilen kaynakça.

² Bu dönemin kronolisi hakkında geniş bilgi için bkz: M. J. Mellink, *Chronologies*, s. 101 vd; K. Balkan, *Kaniş Karum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahadeler*, 1955; L. L. Orlin, *Ass. Col. Capp.*, s. 199 vd; M. T. Larsen, *The Old Assyrian*, s. 40 vd; N. Baydur, *Kayseri Tarihi*, s. 54 vd; A. Göetze, *Kleinasien*, s. 74 vd.

³ Bu dönemin ticaret sistemi hakkında geniş bilgi için bkz: L. L. Orlin, *a.e.*, s. 45 vd; M. T. Larsen, *a.e.*, s. 255 vd; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) ss. 21-22; N. Baydur, *a.e.*, ss. 49-59; F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 74; J. Mellaart, *The Archaeology*, s. 49 vd; A. Göetze, *Kleinasien*, s. 74 vd; D. Lewy, *CAH*, I/2 (1971) s. 723 vd; U. B. Alkim, *Anatolia*, I, s. 151.

kurmuşlardı. Bu pazar ağı, Karum ve Wabartum adları verilen iki tür ticaret merkezinden oluşmaktaydı¹. Bu ticaret merkezlerinden biri de Karadeniz kıyısındaki Zalpa krallığının başkenti Zalpa'da bulunuyordu².

1) Zalpa Krallığı:

Zalpa'yı³ bazı araştırmacılar İç Anadolu'da Yozgat'a, Alaca Höyük'e lokalize ederlerken⁴, 1970 yılında Boğazköy'de bulunan bir tablet, Zalpa'nın yeri konusunda

¹ Anadolu'da kurulmuş olan Karum ve Wabartumlar için bkz: L. L. Orlin, *Ass. Col. Capp.*, s. 34 vd; M. T. Larsen, *The Old Assyrian*, s. 237 vd; A. Göetze, *Kleinasien*, s. 74 vd; D. Lewy, *CAH*, II/2 (1971) s. 715 vd; U. B. Alkim, *Anatolia*, I, s.151.

² H. Otten, *StBot*, 17 81973) s. 21, 58; V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) s. ss. 18-19; U. B. Alkim, *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 47; M. T. Larsen, *a.e.*, s. 238, map, 240; J. G. Macpueen, *The Hittites*, s. 21.

³ Güney'de, Kuzey Suriye'de ikinci bir Zalpa şehri daha vardır ve bu yüzden Hitit metinlerindeki Karum Zalpa ve Wabartum Zalpa'dan hangisinin kuzeydeki, yani Karadeniz kıyısındaki Zalpa şehrini anlattığı kesin olarak anlaşılamamıştır. Ancak, birazdan göreceğimiz gibi, dönemin politik yapısı içinde önemli bir yeri olan ve konumuzu oluşturan Karadeniz kıyısındaki Zalpa şehri, Karum Zalpa olmalıdır. Bu konuda bkz: L. L. Orlin, *a.e.*, s. 38. Zalpa'nın yazılışları ve metin yerleri için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Geograp.*, ss. 490-492; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, ss. 161-162.

⁴ Zalpa'nın lokalizasyonu hakkındaki görüşler için bkz: F. Cornelius, *Or. NS.*, 27 (1958) s. 377; *RHA*, XVII/62 (1958) s. 5; O. R. Gurney, *CAH*, II/1 (1973) s. 240 (Alacahöyük'e); K. Balkan, *Mektup*, s. 36 (Alişar yakınına); A. Göetze, *Kleinasien*, s. 72 (Boğazköy ile Merzifon arasına); *RHA*, XVI/61 (1957) s. 97 (Çorum); J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 16, map 2 (Yozgat yakınına); E. von Schuler, *Die Kaşkæer*, s. 20 (Çorum yakınına).

daha kesin bilgiler elde edilmesini sağladı¹. , „Kaniş kraliçesi bir sene zarfında otuz erkek çocuk doğurdu. Bu durum ona da anormal görünmüş olacak ki ,ben ne biçim bir şey doğurdum’ dedi, kapları pislikle doldurdu, çocukları içine koyup nehre bıraktı. Nehir onları Zalpuva ülkesinde denize çıkarttı. Tanrılar çocukları denizden aldılar ve onları büyüttüler...” şeklindeki anlatımdan hareket edilerek, Zalpa’nın Kızılırmak’ın Karadeniz’e döküldüğü yerde bulunan İkiztepe olabileceği düşünülmeye başlandı².

Ancak, İkiztepe’de yapılan kazılar sonucunda, İkiztepe-Zalpa eşitliğini kanıtlayacak her hangi bir şey bulunamadı. Özgün bir Kalkolitik Çağ kültürü ve zengin bir İTÇ mezarlığı veren İkiztepe’de, Asurlu kolonistlerin kurduğu bir ticaret merkezini sergileyecek Koloni Çağı tabakaları bulunmamaktadır. Buna rağmen, sözü edilen metin sayesinde bugün, Zalpuva ülkesinin Kızılırmak’ın Karadeniz’e döküldüğü yerde ve Zalpa şehrinin de bu çevrede aranmasının daha isabetli olduğunu bilmekteyiz.

Karadeniz Bölgesi’nin zengin maden yatakları kuşkusuz ki bu ticaret merkezine ayrı bir önem

¹ H. Otten, *StBoT*, 17 (1973); V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) s. 22; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) ss- 27-28; *Arkeoloji ve Sanat*, 10 (1980) s. 6 vd.

² Bkz: dip not (1) de gösterilen kaynakça, ayrıca bkz: U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 157.

kazandırmaktaydı¹. Nitekim, küçük bölgeleri egemenliği altında tutan ve sahip oldukları güç nedeniyle başka kralları da kendilerine bağımlı kılan yerel krallıkların Anadolu'nun siyasi yapısını belirlediği bu dönemde², Zalpa Krallığı'nın İ.Ö. II. binyıl Anadolu'sunda politik bir güç olarak etkinliğini hissettirdiğini, Anitta Metni'nde anlatılan tarihi olaylardan bilmekteyiz³.

Kuşşara kralı Pithana'nın Kaneş'i ele geçirmesinden hemen sonra, Zalpa kralı Uhna, Pithana'ya karşı başarılı bir sefer düzenler ve zaferinin sembolü olarak Tanrı Sius'un yontusunu Kaneş'ten Zalpa'ya götürür. Pithana'nın ardılı Anitta ise, Zalpa kralı Huzzia'yı yenerek esir alır ve Zalpa'ya götürülmüş olan Sius'un yontusunu Kaneş'e geri götürür. Böylece Zalpa, politik güç olarak devre dışı bırakılmış olur⁴.

Yine Anitta Metni'nden anlaşıldığına göre, bu dönemde Kaneş kralının taht odası Zalpa'dadır. Kaneş başkenttir, ancak taç giyilen yer Zalpa'dır⁵.

Anitta döneminden sonra da varlığını korumaya

¹ V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) s. 18; bölgenin maden zenginlikleri için bkz: *MTA Enstitüsünce Bilinen Türkiye Yeraltı Kaynakları Envanteri*, Ankara, 1977.

² Anadolu'nun bu dönemdeki siyasi yapısı için bkz: K. Balkan, *Mektup*, s. 32 vd; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 23; V. Haas, *a.e.*, s. 20 vd.

³ E. Neu, *StBoT*, 18 (1974) s. 117 vd; V. Haas, *a.e.*, ss. 20-21; A. M. Dinçol, *a.e.*, ss. 26-27; *Arkeoloji ve Sanat*, 10 (1980) s. 5.

⁴ E. Neu, *göst. yer*; V. Haas, *göst. yer*; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) ss. 26-27; *Arkeoloji ve Sanat*, 10 (1985) s. 5; K. Balkan, *a.e.*, ss. 64-65; F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 66; O. R. Gurney, *CAH*, II/1 (1973) s. 240.

⁵ Anitta Metni'nin İ.Ö. 17. yy. 1. yarısına (İ.Ö. 1650) tarihlenen „A“ nüshasında, „...Neşa'ya dönerken Puruşandalı adamı da birlikte götürdüm. O taht odasına gelince, önümde sağda oturacak...“ cümlesi, daha geç döneme ait „B“ nüshasında „...Neşa'ya dönerken Puruşandalı adamı da birlikte götürdüm. O Zalpa'ya gelince önümde sağda oturacak...“ şeklinde değişmektedir. Bu anlatımdan açıkça anlaşılmaktadır ki, Kaneş kralının taht odası Kaneş sarayında değil, Zalpa kentindedir. Bkz: V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) s. 24; ayrıca bkz: E. Neu, *StBoT*, 18 (1974) s. 60 vd; A. M. Dinçol, *Arkeoloji ve Sanat*, 10 (1980) ss. 5-6.

devam eden Zalpa, bir eski Hitit metnine göre ¹, I. Hattuşili'den olasılıkla iki kuşak öncesine kadar Hattuşa'nın egemenliği altındadır. Sözü edilen metne göre, Zalpa şehri Hattuşa kralına isyan eder, ancak yenik düşer. Zalpa'nın yaşlıları, kraldan onların başına geçecek bir oğul vermesini isterler. Kral, oğlu Hakkarpili'yi Zalpa'ya gönderir. Ancak Zalpa'ya gönderilmesinden kısa bir süre sonra Hakkarpili, babasına karşı ayaklanır. Daha sonra 1. hattuşili oğlu Happi'yi Zalpa'ya kral yapar. Ancak o da babasına karşı ayaklanır ve yapılan savaşta Zalpa yenilir. Happi ise kaçmayı başarır ve Hattuşili Zalpa'yı kuşatarak Happi'nin teslim edilmesini ister. Kent halkı bu isteği reddedince Hattuşili kenti tahrip eder².

Bu tarihi olaylardan, Zalpa Krallığı ile Hattuşa

¹ *KBo*, III,38= 2 *BoTU*, 13; metinlerin almanca transkripsiyon ve çevirileri için bkz: H. Otten, *StBot*, 17 (1977) s. 8 vd.

² *KBo*, III,38 = 2 *BoTU*, 13; H. Otten, *göst. yer*; ayrıca bkz: V. Haas, *a.e.*, s. 21 vd; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 7.

Krallığı arasında organik bir ilişkinin olduğu açıkça görülmektedir. Bir Hitit metnine göre¹, Hattili Taht Tanrıçası Halmaşuit ile kral arasında egemenlik sahaları paylaşılır ve taht tanrıçası, dağların arkasındaki ülke, yani Karadeniz kıyı kesimi ile yetinmek zorunda kalırken, kral Güneş anrısı ve Hava Tanrısı'nın temsilcisi olarak Hattuşa ülkesinde egemen olur ve Taht Tanrıçası'ndan egemenlik sembolleri ile kralı arabayı alır².

Bu metinden, Zalpa'nın bir dönemde Hattuşa'dan daha güçlü olduğunu, Hattuşa Krallığı'nın geleneksel kökeninin Zalpa'da olduğunu sonucunu çıkarmak mümkündür³. Nitekim, bir Hitit kralının kendini Zalpa'da gömdürmesi de bu kanıyı kuvvetlendirmektedir⁴.

2) Hitit Devleti Zamanında Orta Karadeniz Bölgesi:

Hitit İmparatorluk Çağı'nda, çalışma konumuzu oluşturan Orta Karadeniz Bölgesi'nde politik güç olarak Kaşka ve Pala ülkeleri ile Hitit Devleti'nin yer aldığını daha önce belirtmiştik⁵.

Kaşka⁶ Ülkesi'ni, Anadolu'nun güneydoğusunda ve Fırat Nehri çevresinde arayan görüşler bir yana

¹ KUB, XXIX, 1, I; metnin Almanca transkripsiyon ve çevirisi için bkz: V. Haas, *MDOG*, 109 (1977) s. 24.

² KUB, XXIX, 1, I; V. Haas, *göst. yer.*

³ V. Haas, *a.e.*, s. 25.

⁴ V. Haas, *göst. yer.*

⁵ Bkz: burada s. 11.

⁶ Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Geography*, ss. 190-192; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, ss. 70-71.

bırakılacak olursa¹, Merzifon-Amasya çizgisinin kuzeyinin, Sinop-Ordu arasındaki kısmın Kaşka Ülkesi olduğu konusunda bugün herhangi bir şüphe yoktur².

Kaşka Ülkesi'nin, politik bir birlik içinde olmadığı, üç guruba ayrıldığı anlaşılmaktadır. Batı Kaşka gurubu, Kızılırmak'ın batısıyla Gök Irmak'ın kuzeyinde kalan kısımda yerleşmişlerdi ve sürekli olarak Pala'yı tehdit altında tutuyorlardı. Merkezi Kaşka gurubu, Kızılırmak ile Yeşilirmak arasında kalan bölgede bulunuyordu. Doğu Kaşka gurubu ise Kelkit Irmağı'nın kuzeyinde yer alıyordu ve doğu sınırını Azzi-Hayaşa oluşturuyordu. Her üç gurubun da güney

¹ Kaşka Ülkesi'ni F. Bilabel, İsavria'dan Fırat'a kadar olan bölgede, L. A. Mayer-J. Garstang ve Horozny, Kızılırmak Yukarı Havzası ile Fırat Yukarı Havzası arasında, E. Forrer Kappadokya'nın kuzeydoğu yaylalarında (toplu bilgi ve kaynakça için bkz: E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, s. 12) ve F. Cornelius güneydoğuda Turhal-Gürün-Kemah üçgeni içinde arar ve yayılım alanını Kuzeyde Samsun'a, güneyde Malatya'ya kadar uzatır. Bkz: F. Cornelius, *Or. NS.*, 27 (1958) s. 244; *RHA*, XVII/65 (1959) s. 106 vd.

² E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, s. 12 vd; A. M. Dinçol-J. Yakar, *Belleten*, XXXVIII/152 s. 564, harita 2; A. Göetze, *Kizzuwatna*, s. 40, harita; *Kleinasien*, s. 48, harita; J. Garstang, *AJA*, XLVII/1 (1943), Pl. XVII; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 48, harita; J. G. Macqueen, *The Hittites*, map 22.

sınırı, gelişen olaylara göre sürekli değişiyordu¹.

Bu günkü bilgilerimizin yetersizliği nedeniyle Kaşkalar'la ilgili olarak verilen yer isimlerini ve Hitit sınır kentlerini lokalize etmek mümkün olamamaktadır. Kaşkalar'ın güney sınırının, Hititler'in askeri açıdan güçlü ya da güçsüz olmasına göre sürekli değişmesi ve şimdiye kadar yapılan arkeolojik araştırmaların yetersiz kalması bu konuyu daha da güçleştirmektedir².

Siyasi açıdan ilk kez 1. Şuppiluliuma (yak. İ.Ö. 1380-1345) zamanında Hitit Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak karşımıza çıkan Pala Ülkesi³, metinlerden elde edilen bilgilere göre, müstahkem mevkii ve geride tutunacak yeri olmayan büyük bir kenttir⁴.

¹ E. von Schuler, *Die Kaškäer*, ss- 13-14, 62.

² E. von Schuler, a.e., s. 14; Hitit metinlerinde Kaşkalar'la ilgili olarak geçen yer isimlerinin listesi, E. von Schuler, a.e., ss. 94-100'de verilmiştir. Kaşkalar'ın doğuda Hayaşa ile sınırını oluşturduğu düşünülen Istitina ve Gannuwara, güneydoğu sınırını oluşturduğu sanılan Iahressa ve Piggainarressa ve güneyde, Amasya çevresinde yer aldığı düşünülen İşhupitta, Gaziura, Durmitta, Daggašta gibi Kaşka şehirlerinin yerleri konusunda şimdilik somut verilere dayalı fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Adı geçen şehirlerin metin yerleri, yazılısları ve lokalizasyonları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Geograp.*; ayrıca bkz: E. von Schuler, a.e.; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*; E. Cavaignac, *RHA*, I (1930-1932) s. 106 vd.

³ Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, a.e., ss. 297-298; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 105; *Pala-Tum(m)anna*, ss. 6-13.

⁴ *KBo*, V,8öy II; metnin Türkçe Trankripsiyon ve çevirisi için bkz: H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, ss. 58-60.

Pala Ülkesi'ni, Hitit çekirdek ülkesinin doğu ve kuzeydoğusu ile antik Paflagonya'ya ve Blaene'ye lokalize eden görüşleri¹ değerlendiren H. Ertem, son olarak Pala Ülkesi'ni Osmancık ile Saraycık kasabaları arasına, Çaldağı-Tavşandağı-İnegöl Dağı arasındaki bölgeye lokalize etmiştir².

Hitit metinlerinde Pala'ya gidilirken Maraşantiya (Kızılırmak) Nehri'nden hiç söz edilmemesini, buna karşılık, Pala'dan Tum(m)anna'ya gidilirken bu nehrin geçildiğini göz önüne alan H. Ertem, Pala Ülkesi'ni böylece Kızılırmak'ın doğu kıyısına lokalize etmeyi önermiş ve Pala Ülkesi'nin yakınında yer alması gereken Haşpina, Nawankuşşa, Tadduenza, Zipişna, Hawiliya kentleri ile Gapazuwa Dağı'nı

¹ Pala Ülkesi'ni, L. A. Mayer-J. Garstang, G. Kapancjan, G. G. Giorgadze, F. Cornelius, J. Garstang ve O. R. Gurney gibi bazı araştırmacılar, Tokat, Sivas, Palu, Arapkir ve Yukarı Yeşilırmak bölgelerine lokalize ederlerken (toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, s. 67; G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Geograp.*, s. 298; ayrıca bkz: F. Cornelius, *Or. NS.*, XVI/62 (1958) s. 244; *RHA*, XVII/65 (1959) s. 109; J. Garstang, *AJA*, XLVII/1 (1943) harita; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 30 vd), E. Cavaignac, A. Göetze, H. G. Güterbock, E. von Schuler, H. ten Cate ve J. G. Macqueen, Pala Ülkesi'ni antik Paflagonya'ya ve Blaene'ye lokalize etmeyi önermektedirler. Bkz: H. Ertem, *göst. yer*; G. F. del Monte-J. Tischler, *göst. yer*; A. Göetze, *Kizzuwatna*, harita; *Kleinasien*, s. 48, harita; *JCS*, XIV (1960) s. 44 (kuzeybatıya lokalize etmeyi önerir); E. von Schuler, *Die Kaşkâer*, s. 13; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 45 vd; H. G. Güterbock, *JNES*, XX (1961) s. 95; J. G. Macqueen, *The Hittites*, map 22.

² H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, s. 11, harita.

bu ülkenin güneybatısına yerleştirmiştir¹.

Genel olarak „Yukarı“, yani kuzey ve „Aşağı“, yani güney bölgeleri olarak ikiye ayrılmış olan Hitit Ülkesi'nin², Orta Karadeniz Bölgesi'ni de içine alan „Yukarı“ bölgesi, aynı zamanda Pala ve Tum(m)anna gibi eyaletlerin de yönetimleri kendilerine verilmiş olan, en önemli görevleri Kaşka tehlikesine karşı sınırlardaki şehirleri tahkim ve takviye ederek ani saldırılara karşı sürekli hazırlıklı olmak ve Kaşkalar'a karşı yapılan seferleri yönetmek olan, bir çeşit genel vali olarak kabul edebileceğimiz Hitit kral soyundan gelen prenslerce idare edilmekteydi³.

Hitit metinlerinde, Nerik, Hanhana, Tapigga, Zippalanda gibi „Yukarı“ ülkede bulunan ve bölgenin tarihinde oldukça önemli yere sahip olan, aralarında önemli dinsel merkezlerin de bulunduğu çok sayıda yerleşim yerinin ismi geçmektedir⁴. Ancak bunlardan yalnız Hakmiş ve Tapigga'nın kesin lokalizasyonları yapılabilmiş, diğer şehirlerin lokalizasyonlarında ise henüz bir görüş birliğine varılamamıştır.

Hattuşili'nin krallığını ilan ettiği Hakmiş'i⁵ Alişar'a, Kerkenes Dağı'na ve Sivas-Zara'ya lokalize

¹ H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna.*, s. 13, harita; adı geçen yerlerin metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*.

² A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 56; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, hrt. 1.

³ A. M. Dinçol, *a.e.*, ss.56-57.

⁴ Bölgedeki Hitit şehirleri için bkz: E. von Schuler, *Die Kaşkæer*, ss. 94-100.

⁵ Metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakça için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Geograp.*, ss. 65-67; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, ss. 35-36; A. Ünal, *Hattuşili III*, ss. 187-188.

etmeyi öneren görüşler bir yana bırakılacak olursa¹, hemen bütün araştırmacılar bu günkü Amasya'nın Hakmiş olduğu konusunda görüş birliği içindedirler².

Zile-Maşathöyük'te yapılan kazı çalışmalarında ele geçen metinlerden edinilen bilgiler sayesinde ise, önemli bir askeri ve idari merkez olan Tapigga'nın³, Maşat Höyük olduğu anlaşılmıştır⁴. Bir eyalet merkezi olan Tapigga'ya, Gagadduva, Isteruva, Anziliya ve Zapişhane kentleri bağlı idiler⁵. Yine Maşat Höyük

¹ Toplu bilgi için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Réport Geograp*, s. 66; A. Ünal, *Hattuşili III*, s. 188; ayrıca bkz: J. Garstang, *AJA*, XLVII/1 (1943) harita; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 18, hrt. 2; F. Cornelius, *Or. NS.*, 27 (1958) s. 233; *RHA*, XVI/62 (1958) s. 1; *RHA*, XVII/65 (1959) s. 110.

² G. F. del Monte-J. Tischler, *göst. yer*; A. Ünal, *göst. yer*; A. Göetze, *RHA*, XV/61 (1957) s. 98; *Kleinasien*, s. 48; E. von Schuler, *a.e.*, dip not 6; E. Cavaignac, *RHA*, I (1930-1932), s. 101; J. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 47; A. M. Dinçol-J. Yakar, *Belleten*, XXXVIII/152 (1974) hrt. 3; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 53, map 22.

³ Metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakça için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*, s. 402; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, ss. 35-36; A. Ünal, *a.e.*, s. 216.

⁴ S. Alp, *Belleten*, XLI/164 (1977) s. 640; *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 195; *Florilegium Anatolicum*, 1979, ss. 31-32; *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 227 vd; ancak J. Yakar, Maşat Höyük-Tapigga eşitliğini şüpheyle karşılamaktadır. Bkz: J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) s. 75 vd.

⁵ S. Alp, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 229; adı geçen kentlerin metin yerleri yazılışları ve toplu kaynakçası için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *a.e.*

tabletleri yardımı ile Anziliya'nın bugünkü Zile'ye lokalize edilmesi mümkün olmuştur¹.

Maşat Höyük yazılı belgeleri sayesinde, önemli bir kült şehri olan Karahna'nın yeri hakkında da daha doğru bilgiler elde edilmiştir. S. Alp, Karahna'yı², onunla yakın ilişki halinde olan Happidduini Dağı'nın Maşat Höyük'ün kuzeyinde olması gerektiğini göz önüne alarak, Maşat Höyük'ün kuzeyinde, yakın bir yere lokalize etmeyi önermiştir³.

Bölgenin tarihinde önemli bir yere sahip olan ve yerinin tespit edilmesiyle gerek Hitit, gerekse Kaşka politik tarihinin ve bunların hakimiyet sahalarının daha iyi anlaşılmasında önemli sonuçlar elde edilebilecek olan Nerik⁴ şehrinin lokalizasyonu konusunda ise henüz araştırmacılar bir görüş birliğine varamamışlardır⁵.

¹ Bkz: S. Alp'in burada sayfa 78'de dip not 4 de gösterilen makaleleri. Anziliya'nın metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakçası için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Réport Geograp*, s. 25; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 12; A. Ünal, *Hattuşili III*, s. 185.

² Metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakça için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*, ss. 177-180; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: A. Ünal, *a.e.*, ss. 193-194.

³ S. Alp, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 231 vd.

⁴ Metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakça için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*, ss. 286-289; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *a.e.*, ss. 100-101; A. Ünal, *a.e.*, ss. 202-204.

⁵ Nerik şehrinin lokalizasyonları hakkında toplu bilgi için bkz: A. M. Dinçol-J. Yakar, *Bellefen*, XXXVIII/152 (1974) s. 564 vd; G. F. del Monte-J. Tischler, *a.e.*, s. 288; A. Ünal, *göst. yer.*

Hantili (yak. İ.Ö. 1590-1550) zamanında Kaşkalar'ın eline geçen ve ancak 3. Hattuşili tarafından tekrar geri alınabilen Nerik şehri, Hitit Fırtına Tanrısı'nın kült şehriydi¹. Şehrin Kaşkalar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Fırtına Tanrısı kültü, Hakmiş şehrine taşınmıştı². Hitit kralları, Nerik şehrini tekrar geri alabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlar, özellikle 2. Murşili Nerik şehrini geri almak amacıyla bölgeye seferler düzenlemiş, şehrin etrafındaki tarlaları tahrip etmiş, fakat şehri ele geçirememişti³. Kent 3. Hattuşili tarafından Kaşkalar'dan alındıktan sonra, bölgedeki önemli bir eyalet merkezi olarak organize edilir⁴.

Bir Hitit metnindeki „...Maraşantiya Nehri eskiden başka bir yönde akardı. Fakat Fırtına Tanrısı onu çevirdi ve onu Tanrıların Güneş Tanrısı'na doğru akıttı. Onu Nerik şehrine yakın akıttı...“⁵ şeklindeki anlatımdan

¹ A. Göetze, *BASOR*, 122 /1951) s. 20 vd; RHA, XV/61 (1957) s. 92; E. von Schuler, *Die Kaşkäer*, ss. 22-23, 30; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) ss. 30-35; J. Yakar-A. M. Dinçol, *Tel Aviv*, I/3 (1974) s. 94; A. Ünal, *Bellefen*, XLI/163 (1977) s. 429; O. R. Gurney, *CAH*, II/1 (1973) s. 660; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 6, 21; H. G. Güterbock, *JNES*, XX (1961) s. 86.

² A. Göetze, *BASOR*, 122 (1951) s. 24; A. M. Dinçol, a.e., s. 35; A. Ünal, *göst. yer*.

³ A. M. Dinçol, a.e., s. 41; A. M. Dinçol-J. Yakar, *Bellefen*, XXXVIII/152 (1974) s. 570 vd; E. von Schuler, a.e., s. 45 vd.

⁴ E. von Schuler, a.e., s. 60.

⁵ *KUB*, XXXVI,89; metnin İngilizce ve Türkçe transkripsiyon ve çevirileri için bkz: H. G. Güterbock, *JNES*, XX (1961) s. 92; A. M. Dinçol-J. Yakar, a.e., s. 565.

hareket eden H. G. Güterbock, Nerik şehrinin, Kızılırmak üzerindeki bir dirsek kenarında bulunduğuna ve Kızılırmak Nehri'nde en çok dikkati çeken dönüşün Kargı yakınında bulunduğuna işaret etmiştir¹. Bundan hareket eden H. G. Güterbock, Nerik'in etekleri üzerinde bulunduğu anlaşılan Haharwa Dağı'nı Kargı yakınındaki Adadağ ile eşitlemiş², bundan sonraki çalışmalarda bu görüş kesin dayanak noktası olarak kabul edilerek Nerik'e komşu diğer yerleşmelerin lokalizasyonları yapılmıştır³.

Ancak, adı geçen bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, bu görüşü destekleyecek hiç bir arkeolojik materyal bulunamamıştır⁴. Son olarak A. M. Dinçol ve J. Yakar, yapılan lokalizasyon çalışmalarını, Hitit metinlerindeki verileri ve bölgenin coğrafi konumunu gözden geçirerek, Nerik'i Boyabat-Durağan-Vezirköprü hattının kuzeyine, Kızılırmak ile İsfendiyar (Küre) Dağları'nın batıya uzanan uçları arasına lokalize etmeyi önermişlerdir⁵.

Daha önceki lokalizasyon önermelerine göre daha kuzeye yapılan bu lokalizasyon önerisi kabul edildiğinde, hem Kaşkalar'ın Nerik'i kolayca ele geçirmeleri ve

¹ H. G. Güterbock, *JNES*, s. 93 vd; A. M. Dinçol-J. Yakar, *Bellefen*, XXXVIII/152 (1974) s. 565 vd.

² Bkz: burada s. 11.

³ A. M. Dinçol-J. Yakar, *a.e.*, s. 567, 570, hrt. 3; E. von Schuler, *Die Kaşkæer*, s. 19; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 44 vd, hrt. 2; yazılı belgelerden elde edilen bilgilere göre, Nerik civarında ve Haharwa Dağı eteklerinde, Hanhana, Tanzilia, Zihhana, Astigurka, Talmaliya, Tupapuna gibi bir çok yerleşme yeri bulunmaktaydı. Adı geçen yerlerin yazılışları ve toplu kaynakçası için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert Geograp.*; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*.

⁴ A. M. Dinçol-J. Yakar, *a.e.*, s. 571.

⁵ A. M. Dinçol-J. Yakar, *a.e.*, s. 572.

yüzyıllar boyunca hakimiyetleri altında tutmaları, hem de 2. Murşili'nin çevredeki şehirleri ele geçirmesine rağmen Nerik'e ulaşamaması açıklanabilmektedir. Çünkü, bu durumda bölgeyi Orta Anadolu'ya bağlayan Havza ve Vezirköprü'yü ele geçirmeden Merkezi Anadolu'dan Orta Karadeniz Bölgesi'ne seferler düzenlemek güçleşmektedir¹.

Ancak, yine önemli bir kült şehri olan hanhana'yı İnandık'a lokalize etmeyi öneren S. Alp², A. M. Dinçol ve J. Yakar'ın bu lokalizasyon önerilerine, Nerik'in Hanhana'ya çok uzakta ve fazla kuzeyde kaldığını öne sürerek şüpheyi karşılamış ve Nerik'i Çankırı'nın kuzeydoğusundaki dağ silsilesinin kuzeyine, Devrez Çayı Vadisi'nde, Kızılırmak yakınında lokalize etmek istemiştir³.

a) Kaşkalar:

Yaklaşık 400 yıl süreli Kaşka tarihi hakkındaki bilgiler, Mısır kaynaklarındaki bazı değişmelerin dışında, Hitit yazılı belgelerindeki verilen bilgilerden edinilmektedir⁴. Bunlar, kronolojik bir sıraya göre, Hitit-Kaşka savaşlarını anlatan olaylardır ve bunlardan Kaşkalar'ın kökeni konusunda bir bilgi edinmek şimdiye kadar mümkün

¹ A. M. Dinçol-J. Yakar, *Belleten*, XXXVIII/152 (1974) 572; 2. Murşili'nin kuzeybatıya yaptığı seferleri kapsayan çalışmasında H. ten Cate de A.M. Dinçol ve J. Yakar'ın görüşlerine katılmaktadır. Bkz: H. ten Cate, *Florilegium Anatolicum*, 1979, s. 160 vd.

² S. Alp, *Belleten*, XLI/164 (1977) s. 649 vd; *T.T. Kong.*, IX/ (1986) s. 227 vd.

³ S. Alp, *Belleten*, XLI/164 (1977) ss. 651-652.

⁴ E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 61.

olamamıştır¹. Kaşkalar'ın Kuzey Anadolu'da ilk kez görünmeleriyle ilgili bilgiler, Erken Hitit Devleti zamanına ait olmakla birlikte, kesin belgeler daha geç dönemlere aittir².

Ekonomilerinin temelini hayvan yetiştiriciliği ile dokumacılığın oluşturduğu³, yarı göçebe bir yaşam süren Kaşkalar, etrafı savunma sistemleri ile çevrili kentler kurmak yerine, bir saldırı sırasında kolayca terk edebilecekleri, tehlike geçtikten sonra geri dönüp yeniden inşa edebilecekleri şehirler kurmuşlardı⁴.

Kaşkalar'ı diğer Küçük Asya halklarından ayıran en önemli özellik, sadece Hitit Devleti'ne karşı bağımsızlıklarını korumakla yetinmeyip, sürekli olarak Hititler'den toprak kopartmak için bu ülkeye saldırıda bulunmuş olmalarıdır⁵. Bu saldırıların arkasında organize bir devlet gücünün olmayışı ise önemli bir özelliği oluşturur⁶.

Hitit kaynaklarına göre, Kaşkalar'ın tarih sahnesine

¹ Kaşka dili üzerine yapılan filolojik araştırmalarda bu konuda şimdiye kadar her hangi bir ip ucu sağlanamamıştır. Kaşka dil verileri yalnızca Hitit metinlerinden elde edilebilmektedir ve bu metinlerdeki Kaşka tanrı isimleriyle, şahit listelerindeki özel isimler dışında Kaşka dili konusunda her hangi bir bilgi edinmek mümkün değildir. Çok az ve kesin olmayan Kaşka dil materyali, bir dilin yapısı ve dil akrabalığı hakkında sonuca varılmasına imkan sağlamaz. Bkz: E. von Schuler, *Die Kaškäer*, ss. 83-84.

² E. von Schuler, *a.e.*, s. 61.

³ Bkz: burada s. 37 ve 38.

⁴ E. von Schuler, *a.e.*, s. 75.

⁵ E. von Schuler, *a.e.*, s. 62.

⁶ Bkz: burada s. 74.

ilk kez çıkmaları kral Labarna (= Puşarumma – yaklaşık İ.Ö. 1640-1620) zamanındadır. Bu dönemde Kummeşmaha Nehri¹ sınırı oluşturmaktaydı ve 1. Hattuşili ile 1. Murşili Kaşkalar'ın bu nehri aşmalarını önlemişlerdi². Ancak 75 yıl kadar sonra, kral Hantili (yak. İ.Ö. 1590-1550) zamanında Kaşkalar, Hitit Devleti'nin iç politikasında geçirdiği siyasi sarsıntıların bölgedeki kontrolü zayıflatmasından yararlanarak Hitit topraklarına akınlar yapmaya başlamışlar ve bu saldırıları sonucunda, Nerik, Hursama, Kastama, Himuwa ve Zalpa'yı ele geçirmişlerdi³.

Merkezi bir otoriteye bağlı olmadan, bağımsız boylar halinde yaşayan Kaşkalar, bu dönemden sonra Hititler için büyük bir sorun olmuşlar, Hitit kralları ile bu boylar arasında zaman zaman antlaşmalar yapılmasına rağmen, bir boyun bir başka boyun yaptığı antlaşmayla kendini bağlı saymaması nedeniyle mutlaka bir tanesi saldırı halinde olmuştur⁴.

Bu konudaki en güzel örneklerden biri,

¹ Kummeşmaha Nehri'nin lokalizasyonu hakkındaki görüşler için bkz: burada s. ...

² E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 19; O. R. Gurney, *CAH*, II/1 (1973) s. 246, 660.

³ E. von Schuler, *a.e.*, ss. 22-23, 30; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 30, 35; J. Yakar-A. M. Dinçol, *Tel Aviv*, I/3 (1974) s. 94; A. Ünal, *Belleten*, XLI/163 (1977) s. 429; A. Göetze, *BASOR*, 122 (1951) s. 20 vd; *RHA*, XV/61 (1957) s. 92; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 6, 21; O. R. Gurney, *CAH*, II/1 (1973) s. 660; J. Mellaart, *The Archaeology*, s. 62.

⁴ E. von Schuler, *a.e.*, s. 30 vd; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 35; „Hititler'in Devletler Arası Antlaşmaları“, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri, 30 Nisan-4 Mayıs 1986, İstanbul.

Arnuwanda-Aşmunikal krali çiftine ait bir dua metnidir. Bu metinde, Nerik'in Kaşkalar'ın eline geçmesinden sonra Hakmiş'de kurulan Fırtına Tanrısı Tapınağı'na gönderilmek istenen eşyanın, kendini yapılan antlaşmalara bağlı görmeyen Kaşka kabilelerinden korunamadığı anlatılmaktadır¹.

3. Tuthaliya (yak. İ.Ö. 1410-1380) zamanında, Işuwa'da başlayan ve bir çok eyaletin katılmasıyla büyüyen isyandan² faydalanan Kaşkalar, Hitit çekirdek ülkesine girerler ve başkent Hattuşaş'ı ele geçirirler. Kaşkalar Hattuşaş'ı uzun süre ellerinde tutamayıp geri çekilmişlerse de, bu saldırılar sırasında başkent Hattuşaş ve Hitit çekirdek ülkesi büyük bir yıkıma sahne olmuştur³.

Yukarda, merkezi bir otoriteye bağlı olmadan bağımsız boylar halinde yaşadığını belirttiğimiz Kaşkalar'ın 2. Murşili (yak. İ.Ö. 1345-1310) zamanında bir kişinin, Tipiya'lı Pihhuniya'nın yönetimi altında toplanmaya başladıkları görülür⁴.

Pihhuniya'nın küçük „Kaşka Devleti“nin merkezini Kelkit Irmağı'nın kaynak bölgesi oluşturmaktaydı. Bu birlik, Pihhuniya'nın 2. Murşili tarafından yenilerek birliğin dağıtılmasına kadar yaklaşık on yıl sürmüştü. Pihhuniya'nın güçlenerek organize bir devlet kurması, bu sırada Hitit

¹ E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 30; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 35.

² Işuwa'da çıkan ayaklanma hakkında geniş bilgi için bkz: E. von Schuler, *a.e.*, s. 33; A. M. Dinçol, *a.e.*, ss. 37-38; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 40 vd.

³ E. von Schuler, *a.e.*, s. 34; J. Mellaart, *The Archaeology*, s. 74; K. Bittel, *Hattuşa*, ss. 20-21; O. R. Gurney, *CAH*, II/1 (1973) s. 667.

⁴ *KUB*, XIV,17 = 2 *BoTU*, 54; *KBo*, III,4 = 2 *BoTU*, 48; metinlerin Almanca transkripsiyon ve çevirileri için bkz: A. Göetze, *Murşiliş*, s. 87 vd; ayrıca bkz: E. von Schuler, *a.e.*, ss. 44-46; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 41.

egemenliğinden çıkmış olan Hayaşa ile ittifak kurması ile mümkün olmuş olmalıdır¹.

Kral Muwattali zamanında (yak. İ.Ö. 1310-1282) Yukarı Ülke'nin yönetimi kendisine verilen ve Hakmiş'de krallığını ilan eden Hattuşili'nin, Kaşkalar'ı savaşlar ve antlaşmalarla kontrol altına almayı başardığını görmekteyiz². Hattuşili'nin kendi komutası altında Kadeş Savaşı'na götürdüğü ordusu içinde Kaşkallı askerler de bulunmaktaydı³. Ayrıca Kaşkalar, Hattuşili'nin 3. Murşili'ye isyan etmesi sırasında Hattuşili'nin yanında yer alır ve onun 3. Murşili'yi tahttan uzaklaştırıp yerine geçmesine yardımcı olurlar⁴.

3. Hattuşili'nin krallığı sırasında (yak. İ.Ö. 1275-1250) Kaşkalar'ın Hititler tarafından kontrol altına alınmış olduğu ve vergi ödemekle yükümlü kılındıkları görülür⁵. Ancak yine de zaman zaman, Hattenzuwa gibi bazı Kaşka beylerinin vergi ödemek istemedikleri ve ayaklandıkları anlaşılmaktadır⁶.

¹ KUB, XIV,17 = 2 BoTU, 54; KBo, III,4 = 2 BoTU, 48; metinlerin Almanca transkripsiyon ve çevirileri için bkz: a. Göetze, *Murşiliş*, s. 87 vd; ayrıca bkz: E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 44.

² A. Göetze, *Hattuşiliş*, s. 9, 17, 35, metin grubu I-IV; CAH, II/2 (1975) s. 117; E. von Schuler, *a.e.*, s. 53; A. Ünal, *Hattuşiliş III*, s. vd; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 44; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 48.

³ A. Göetze, *Hattuşiliş*, s. 33, metin grubu IV; A. Ünal, *a.e.*, s. 79 vd; E. von Schuler, *a.e.*, s. 56; A. M. Dinçol, *göst. yer.*

⁴ A. Göetze, *a.e.*, ss. 29-33, metin grubu III, s. 49, KBo, VI,29,II; E. von Schuler, *a.e.*, s. 58; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 48.

⁵ E. von Schuler, *a.e.*, s. 59.

⁶ E. von Schuler, *göst. yer.*; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 119.

4. Tudhalia (yak. İ.Ö. 1250-1220) ve 3. Arnuwanda (yak. İ.Ö. 1220) zamanlarında ise Kaşkalar'ın yeniden Hitit kontrolundan çıktıkları ve sık sık Hitit ülkesine saldırdıkları görülür¹. Yazılı kaynaklardan, Hitit Devleti'nin son kralı 2. Şuppiluliuma dönemine ait Kaşkalar'la ilgili her hangi bir bilgi edinemiyoruz.

Bilindiği gibi Hitit kaynakları aniden susar ve Hitit Devleti'nin yıkılışı hakkındaki kısıtlı bilgiler Mısır Firavunu 3. Ramses (yak. İ.Ö. 1198-1166) tarafından günümüze ulaştırılır². Bölgenin ekonomik, iklimsel ve politik konjoktüründeki değişikliklerin yanında, Balkanlar'dan boğazlar yoluyla Anadolu'ya gelen Trak kökenli kabilelerin saldırılarının Hitit Devleti'nin yıkılmasının en büyük nedeni olduğu açıktır³. Ancak Hitit Devleti'nin yıkılmasında, tüm tarihleri boyunca Hititler için büyük bir sorun olan Kaşkalılar'ın da en az göç dalgalarıyla Anadolu'ya gelen kavimler kadar etkili olduklarını söylemek hiç de yanlış olmaz. Anlaşıldığı kadarıyla Kaşkalar, bu süreç içinde hızla Hitit çekirdek bölgesini ele geçirerek aralarında paylaşmışlardır⁴.

Kaşkalar'ın adlarından İ.Ö. I. binyılda da söz

¹ E. von Schuler, *Die Kaškäer*, ss. 60-61; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 51; J. Yakar-A. M. Dinçol, *Tel Aviv*, I/3 (1974) s. 94; A. Göetze, *CAH*, II/2 (1975) s. 261 vd.

² E. von Schuler, *a.e.*, s. 65; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 53; J. Mellaart, *The Archaeology*, s. 70.

³ E. von Schuler, *göst. yer*; A. M. Dinçol, *göst. yer*; J. Mellaart, *göst. yer*; A. Göetze, *Kleinasien*, s. 185; K. Bittel, *Grundzüge*, s. 73; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 51.

⁴ E. von Schuler, *a.e.*, ss. 65-66; J. Mellaart, *a.e.*, s. 72; J. G. Macqueen, *göst. yer*; A. Göetze, *CAH*, II/2 (1975) s. 266.

ettirdikleri görülür. Bu dönemde Kaşkalar güneye doğru kaymışlar¹, 1. Tiglat-pileser (İ.Ö. 1115-1077) zamanında dört bin kadar Kaşkallı Asur'un kuzeyine kadar inmiş, 3. Tiglat-pileser (İ.Ö. 745-727) zamanında olasılıkla bugünkü Ceyhan yakınlarında küçük bir beylik kurmuşlardı. Adlarına 2. Sargon (İ.Ö. 720-640) zamanında da rastlanılan Kaşkalar hakkında, bu dönemden sonra artık hiç bir kaynakta söz edilmez².

Böylece, güneye doğru yayılmış olan Kaşka boyları, kavimler göçüyle Anadolu'ya gelmiş olan halklarla birlikte, İ.Ö. I. binyıl Anadolu'sunun siyasi tablosunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamış olmalıdır³.

¹ Kaşkalar'ın güneye doğru yayılmalarının yanısıra, E. Cavaignac onların büyük bir olasılıkla 1. Şuppiluliuma zamanından itibaren batıya doğru da yayıldıklarını düşünmektedir. Nitekim, 3. Amenophis'in Arzawa kralı Tarhundaradu'ya yazdığı mektupta, Kaşkalılar'ı kendisine göndermesini istemesinden yola çıkan E. Cavaignac, Kaşka insanların Arzawa kralının eline nasıl geçmiş olabileceği sorusunu olasılıkla onları batıda yakalamış olmasıyla açıklamaktadır. Bkz: E. Cavaignac, *RHA*, I (1930-1932) ss. 103-104, 108-109; Ancak, E. von Schuler, E. von Cavaignac'ın bu görüşüne katılmaz ve mümkün olamayacağını söyler. Bkz: E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 12.

² E. von Schuler, *a.e.*, s. 66 vd; K. Bittel, *Hattuşha*, s. 131 vd; *Grundzüge*, s. 75; A. Götze, *Kleinasien*, s. 185.

³ E. Cavaignac, *göst. yer*, K. Bittel, *Hattuşha*, s. 131 vd.

b) Orta Karadeniz Bölgesi'nde Hitit Etkinliği:

Hititler, Kaşka Ülkesi'ne her zaman kendilerinden alınmış bir yurt parçası olarak bakmışlardır. Çünkü, daha eski zamanlarda Hattuşa'nın egemenlik alanı Zalpa Ülkesi'ni de içine alacak şekilde kuzeye, Karadeniz'e doğru uzanıyordu.

Kaşkalar'ı egemenlikleri altına almayı başaramıyan Hititler, bölgeyi kaleler, garnizonlar ve haberleşme hizmetleriyle organize etmişlerdi¹. Hititler'in kuzeye yaptıkları seferler zaman zaman bir tampon bölge oluşmasını sağlamış, ancak yenilgiler, savaşçıların kaybı, hayvan varlığının gasbı, mahsulün tahribi, yerleşim yerlerinin yakılıp yıkılması, Kaşka halklarının savaşçı gücünü uzun süreli zayıflatamamıştır. Kaşka saldırıları bir süre için engellenmiş, ancak kesin bir kez önlenememiştir. Bir saldırıya karşı saldırı-tahrip şeklindeki kısır döngü sürekli devam etmiştir².

Kaşkalar'ın Hitit Ülkesi'ne ilk büyük saldırılarından ve kült şehri Nerik ile birlikte bir çok şehri ele geçirmelerinden sonra, Hantili, Kaşka tehlikesine karşı surlarla çevrili kentler kurarak bir savunma zinciri oluşturmaya çalışmıştı³.

Yazılı belgelerden hakkında fazla bir bilgi sahibi olamadığımız 2. Tuthalia zamanında Kaşkalar'a karşı yapılan savaşları büyük ölçüde oğlu Şuppiluliuma yönetir. Ayrıca bu dönemde Kaşka korkusu yüzünden boşalmış olan sınır bölgelerinde kaleler ve tahkimatlar yaptırılarak, kaçan halk yeniden buraya yerleştirilmiştir⁴. Ancak

¹ E. von Schuler, *Die Kaşkæer*, s. 63; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 64, 66.

² E. von Schule, *a.e.*, s. 62.

³ E. von Schuler, *a.e.*, s. 23; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 30, 66.

⁴ E. von Schuler, *a.e.*, s. 35; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 37.

kralın Hulana Nehri¹ batısına seferler düzenlemesinden yararlanan Kaşkalar, kaleleri ve tahkimatları ele geçirerek sivil halkı öldürmeye ya da kaçmak zorunda bırakmaya başlayınca, kral Kaşkalar'ın üzerine yönelmiş ve onları etkisiz hale getirmiştir².

Arnuwanda-Aşmunikal krali çifti, Kaşkalar'a karşı bir pasifize politikası uygulayarak Kaşka beylerine toprak bağışlarında bulunmuşlar, böylece toprak sahibi yapılan Kaşkalar'ın Hititler'e dost bir topluluk haline dönüştürülmesi ve ekonomik açıdan Hitit Ülkesi'ne bağlanmaları için çalışmışlardır³. Kaşka beylerine içirilen andlarda ise, Kaşkalar'ın Hitit kralına karşı ihanet girişiminde bulunmamaları, ihanet eden Kaşkalar'ı yakalayıp Hitit kralına teslim etmeleri istenmiştir⁴.

3. Tuthalia zamanında Kaşkalar'ın Hitit çekirdek ülkesinde büyük bir felakete sebep olmalarından sonra, Hitit Devleti'nin ilk güçlü kralı olarak tanınan 1. Şuppiluliuma (yak. İ.Ö. 1380-1345) zamanında kuzey sınırı yeniden bir kaleler zinciriyle güçlendirilir⁵.

Ancak Hitit ordusunda salgın hastalık başlamasından yararlanan Kaşkalar, gece baskınlarıyla Hitit savunma merkezlerini ele geçirmeye başlarlar. harekete geçen Şuppiluliuma, karşı saldırılarla kaleleri geri alır ve Tum(m)anna'yı ele geçirerek Hitit Devleti'ne bağlar İkinci

¹ Metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakçası için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Géograp.*, s. 529 vd; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, s. 195.

² E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 36.

³ E. von Schuler, *a.e.*, s. 30; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 35.

⁴ A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 35, 37.

⁵ E. von Schuler, *a.e.*, s. 39.

yıl yeniden Kaşkalar'ın üzerine yürüyen kral, Istahara'yı Hitit topraklarına katar¹.

Böylece Kaşkalar'ı etkisiz hale getiren Şuppiluliuma, ilgi alanını Kuzey Suriye üzerine çevirince, Kaşkalar yeniden saldırıya geçerler ve Hitit sınır yerleşmelerini ele geçirmeye başlarlar. Bunun üzerine Şuppiluliuma, Kaşka ülkesinde doğudan batıya doğru harekete geçerek Kaşka şehirlerini birbiri ardınca yerle bir eder². Hakmiş'de tekrar Hitit topraklarına geçen kral, batıya doğru hareketine devam ederek batı bölgesindeki Kaşka boyları üzerine yürür ve Darittara'da Kaşkalı Pittaggatalli ile savaşarak Kaşşu dağlık bölgesini ve Dahara Nehri bölgesini ele geçirir³.

Ancak bundan sonra, Şuppiluliuma'nın yeniden Kuzey Suriye'ye yönelmesinden yararlanan Kaşkalar, tekrar saldırıya geçerler ve Tum(m)anna'yı ele geçirerek Pala Eyaleti'ne saldırmaya başlarlar⁴. Burada görevli olan kralın yeğeni Hutupiyanza, duruma hakim olamaz ve bölgedeki karışıklıkların bastırılması ancak 2. Murşili zamanında

¹ KBo, V,6,öy.I (=KBo, XIV,11,I); Türkçe transkripsiyon ve çevirisi için bkz: H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, ss. 54-55; ayrıca bkz: E. von Schuler, *Die Kaşkæer*, s. 40; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 22.

² E. von Schuler, *a.e.*, s. 41.

³ KUB, XIX,13+14 (= 2 BoTU, 44+46) öy.I; Türkçe transkripsiyonları ve çevirisi için bkz: H. Ertem, *a.e.*, ss. 81-83; ayrıca bkz: H. Ertem, *a.e.*, ss. 2-3; E. von Schuler, *a.e.*, ss. 41-42. Adı geçen yerlerin metin yerleri, yazılışları ve toplu kaynakça için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répert. Géograp.*

⁴ KBo, V,8,öy.II = KBo, 8,11+14,II; Türkçe transkripsiyon ve çevirileri için bkz: H. Ertem, *a.e.*, ss. 58-60; ayrıca bkz: E. von Schuler, *a.e.*, s. 43; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 49 vd; *Florilegium Anatolicum*, 1979, s. 158.

mümkün olur¹.

2. Murşili (yak. İ.Ö. 1345-1310) daha krallığının ilk yıllarından itibaren Kaşkalar'la uğraşmak zorunda kalır. Murşili'nin krallığının ilk üç yılında yaptığı seferlerle Kaşka tehlikesini tam olarak kaldıramamakla birlikte, güçlerini bir hayli zayıflattığı anlaşılmaktadır².

Murşili, 7. saltanat yılında Kaşka boylarını hakimiyeti altında toplayarak organize eden Tipiyalı Pihhuniya'ya karşı sefere çıkar ve onu ele geçirerek Kaşkalar'ın bu organize hareketine son verir³. Egemenliğinin 9. yılında Kargamış seferinden dönerken Kaşkalar üzerine yaptığı seferle, Harrana ile Hakmiş arasındaki bölgede yaşayan Kaşkalar'ı kontrol altına alır⁴. Hükümdarlığının 15. yılından 20. yılına kadar Kaşkalar üzerine sürekli seferler yapan 2. Murşili, Kaşkalar'ın eline geçmiş olan bir çok yerle birlikte Tum(m)anna eyaletini tekrar Hitit [topraklarına] katmakla birlikte, Fırtına Tanrısı'nın kült şehri olan Nerik'i

¹ KBo, V,8,öy.II = KBo, 8,11+14,II; Türkçe transkripsiyon ve çevirileri için bkz: H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, s. 59; ayrıca bkz: E. von Schuler, *Die Kaşkäer*, s. 43; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 49 vd; *Florilegium Anatolicum*, 1979, s. 158.

² 2. Murşili'nin krallığının ilk yıllarında Kaşkalar üzerine yaptığı seferler için bkz: A. Göetze, *Murşiliş*, s. 14 vd; E. von Schuler, *a.e.*, s. 45; H. Ertem, *a.e.*, ss. 67-68; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 41; O. R. Gurney, *The Hittites*, s. 33; J. G. Macqueen, *The Hittites*, s. 48.

³ Bkz. burada s. 85.

⁴ KBo, III,4 = 2 BoTU, 48; KBo, IV,4 = 2 BoTU, 58B; Almanca transkripsiyon ve çevirileri için bkz: E. von Schuler, *a.e.*, s. 47; A. Göetze, *CAH*, II/2 (1975) ss. 125-126.

geri almayı başaramaz¹. Bu seferler sonucunda, batı Kaşka beylerinden Pittaggalli, doğu Kaşka beylerinden Pittapara ve merkezi Kaşka boyları kuzeye doğru çekilmek zorunda bırakılmışlardır².

Muwattali zamanında (yak. İ.Ö. 1310-1282) ise, Yukarı ülkenin yönetimi kendisine verilen Hattuşili, Kaşkalar'ı büyük ölçüde kontrol altına alır ve Hakmiş'de krallığını ilan eder.

3. Hattuşili'nin (yak. İ.Ö. 1275-1250) egemenlik döneminde kontrol altında tutulan Kaşkalar'ın, onun ardılları olan 4. Tuthalia (yak. İ.Ö. 1250-1220) ve 3. Arnuwanda (yak. İ.Ö. 1220) zamanında yeniden Hitit şehirlerine saldırmaya başladıkları ve Hitit krallarının kaşkalar üzerine seferler düzenlemek zorunda kaldıkları görülmektedir³. Ancak daha önceki bölümde de işaret ettiğimiz gibi Hititler, bu dönemde de Kaşkalar'a karşı kalıcı başarılar elde edememişlerdir.

¹ E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 48; H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, s. 2; J. garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 23, 30; J. Yakar-A. M. Dinçol, *Tel Aviv*, I/3 (1974) ss. 94-95.

² *KBo*, V,8,III (= *KBo*, XVI,8,III); Türkçe Transkripsiyon ve çevirisi için bkz: H. Ertem, *a.e.*, s. 60 vd; E. von Schuler, *a.e.*, s. 52; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 52 vd; *Florilegium Anatolicum*, 1979, s. 159 vd.

³ E. von Schuler, *a.e.*, ss. 60-61; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) ss. 51-52; J. garstang-O. R. Gurney, *a.e.*, ss. 122-123; A. Göetze, *CAH*, II/2 (1975) s. 263 vd.

c) Hattuşili'nin Hakmiş Krallığı (yak. İ.Ö. 1310-1275):

2. Murşili'nin ölümünden sonra oğlu Muwattali (yak. İ.Ö. 1310-1282) Hitit tahtına geçer ve O, kardeşi Hattuşili'ye Yukarı Ülke'nin yönetimini verir. Hattuşili, o güne değin dizginlenemeyen Kaşkalar'ı sürekli olarak yener ve Hantili zamanından beri Kaşkalar'ın elinde bulunan kutsal şehir Nerik'i yeniden Hitit topraklarına katar¹. Kaşka tehlikesi yüzünden terk edilmiş olan bölgeleri yeniden iskan ederek buraların savunmasını güçlendirir. Bölgedeki etkinlikleri ve edindiği büyük güç sayesinde, Hakmiş'de özerkliğe sahip bir kral olur².

Hattuşili, kardeşi Muwattali'nin yanında Kadeş Savaşı'na (İ.Ö. 1285), yeniden iskan ettiği bölgelerden topladığı askerler ve arabalı savaşçılarına kendisi komuta ederek katılır³. Bu arada, Hattuşili'nin yokluğunu fırsat bilen Kaşkalar yeniden saldırılara geçerek Hakmiş'in de içinde bulunduğu bir çok yeri ele geçirirler. Ancak Kadeş Savaşı'ndan dönen Hattuşili, Kaşkalar'ı tekrar yenerek bölgeyi kontrol altına alır ve kendini Hakmiş Kralı, karısı Puduhepa'yı da kraliçe ilan eder. Böylece Hitit Ülkesi, onunla

¹ A. Göetze, *Hattuşiliş*, s. 9, 15-17, metin gurubu, I-II; *CAH*, II/2 (1975) s. 127 vd; *BASOR*, 122 (1951) s. 20; *RHA*, XV/61 (1957) s. 92; A. Ünal, *Hattuşiliş III*, s. 47 vd; *Belleten*, XLI/163 (1977) s. 429; E. von Schuler, *Die Kaškäer*, s. 57; J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 21.

² A. Göetze, *Hattuşiliş*, s. 25, 35, metin gurubları, II, IV; *CAH*, II/2 (1975) s. 128; A. Ünal, *göst. yer*; E. von Schuler, *a.e.*, ss. 53-55; A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) ss. 42-43; O. R. Gurney, *The Hittites*, s. 35.

³ A. Göetze, *Hattuşiliş*, s. 23, metin gurubu, II; A. Ünal, *a.e.*, s. 79 vd; A. M. Dinçol, *a.e.*, s. 44; F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, s. 116.

kardeşi arasında adeta paylaşılır¹. Muwattali'nin ölümünden sonra Hitit tahtına oğlu 3. Murşili (= Urhi Teşup, yak. İ.Ö. 1282-1275) geçer. 3. Murşili ilk iş olarak babası zamanında Tarhuntaşşa'ya² taşınmış olan başkenti tekrar Hattuşaş'a taşır ve merkezi yönetimi güçlendirecek bir iç politika izlemeye başlar³. Amcası Hattuşili'nin elinden Hakmiş ve Nerik'in yönetimlerini alır. Bu olay Hattuşili'nin yeğenine isyan etmesine yol açar ve yapılan mücadele sonunda Hattuşili, Murşili'yi Samuha⁴ kentinde ele geçirerek krallığına son verir. Böylece Hakmiş Kralı Hattuşili, 3. hattuşili olarak Hitit tahtına geçer⁵.

¹ A. M. Dinçol, *An. Uyg.*, I (1984) s. 45; O. R. Gurney, *The Hittites*, s. 35; A. Göetze, *CAH*, II/2 (1975) s. 255.

² Tarhuntaşşa, yeni bulunan bir bronz tabletin yardımıyla bugünkü Konya Ereğlisi'ne lokalize edilmiştir. Verdiği bu bilgiden dolayı sayın Ali M. Dinçol'a burada bir kez daha teşekkür ederim.

³ A. Göetze, *Hattuşiliş*, ss. 29-31, metin gurubu III; *CAH*, II/2 (1975) ss. 256-257; A. Ünal, *Hattuşiliş III*, s. 69 vd; A. M. Dinçol, *a.e.*, ss. 45-47; O. R. Gurney, *a.e.*, s. 35.

⁴ Metin yerleri ve yazılışları için bkz: G. F. del Monte-J. Tischler, *Réper. Géogrp.*, ss. 338-340; metin yerleri ve toplu kaynakça için bkz: H. Ertem, *Dizin*, ss. 118-119.

⁵ A. Göetze, *Hattuşiliş*, ss. 29-31, metin gurubu III, s. 49, *KBo*, VI,29,I; *CAH*, II/2 (1975) s. 257; A. Ünal, *Hattuşiliş III*, s. 123 vd; A. M. Dinçol, *göst. yer*, O. R. Gurney, *a.e.*, s. 36.

d) Pala Eyaleti:

Pala ve Palalılar'dan 1. Şuppiluliuma (yak. İ.Ö. 1380-1345) zamanına kadar Hitit metinlerinde söz edilmez. Palalılar'ın Anadolu'ya nereden ve ne zaman geldikleri hakkında her hangi bir bilgi yoktur. Ancak şahıs ismi olarak Pala, daha Kappadokya metinlerinden beri bilinmektedir¹. Pala halkının kullandığı dilin, filolojik çalışmalar sonucunda, Hititçeyle çok yakın benzerlikler göstermesi², Eski Hitit Devri'ne tarihlenen Hitit kanunlarında Luvya ve Hatti ülkeleri yanında Pala ülkesinin kaydedilmesi³, bu üç Hint-Avrupa etnik gurubun birbirleriyle akraba olduklarının ve Anadolu'nun çeşitli yörelerine yerleştiklerinin birer kanıtı olarak kabul edilmektedir⁴.

Pala, siyasi açıdan ilk kez 1. Şuppiluliuma zamanında, Hitit Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak karşımıza çıkmaktadır. 1. Şuppiluliuma, kardeşi baş Mabeynci Zida'nın oğlu prens Hutupiyanza'ya Pala ve Tum(m)anna ülkelerinin idaresini verir. Hutupiyanza, Kaşka tehlikesine karşı korunmak için Pala'yı tahkim eder ve etrafını surlarla çevirir⁵.

¹ H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, s. 7; A. Göetze, *Kleinasien*, s. 48.

² H. Ertem, *göst. yer*, A. Göetze, *göst. yer*, O. R. Gurney, *The Hittites*, s. 123; A. M. Dinçol, *Eski Anadolu Dillerine Giriş*, s. 101 vd.

³ H. Ertem, *göst. yer*, A. Göetze, *göst. yer*, S. Alp, *DTCFD*, VI/5 (1947) s. 470 vd.

⁴ H. Ertem, *göst. yer*, A. Göetze, *göst. yer*.

⁵ *KBo*, II,5 = 2 *BoTU*, 62; *KBo*, V,8 = 2 *BoTU*, 61A =A; *KUB*, XIX,36 = 2 *BoTU*, 61,B = B; metinlerin Türkçe ve Almanca transkripsiyon ve çevirileri için bkz: H. Ertem, *a.e.*, ss. 58-60; A. Göetze, *Murşiliş*, s. 152 vd, 180 vd; ayrıca bkz: A. Göetze, *JCS*, XIV (1960) s. 45.

Hutupiyanza, 1. Şuppiluliuma'nın son hükümdarlık yıllarında ve 2. Murşili'nin hükümdarlığının büyük bir bölümünde bu iki eyaleti idare eder. 2. Murşili'den sonra Muwattali, diğer eyaletlerle birlikte, Pala'nın idaresini kardeşi Hattuşili'ye verir¹.

Bundan sonra Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar yazılı kaynaklardan Pala hakkında herhangi bir bilgi elde edilememektedir. Pala eyaletinin devamlı olarak Hitit Devleti'ne bağlı ve dost kaldığı anlaşılmaktadır².

B – ORTA KARADENİZ BÖLGESİ'NİN İ.Ö. II. BİNYIL YERLEŞİM MERKEZLERİ

Arkeolojik yönden çok az araştırılmış olduğunu daha önce de belirttiğimiz Orta Karadeniz Bölgesi'nde, bu güne kadar yapılan araştırmalarda, İ.Ö. II. binyıla ait buluntu veren 81 yerleşim yer ile iki mezarlık alanı tespit

¹ J. Garstang-O. R. Gurney, *Geography*, s. 30; J. Yakar-A. M. Dinçol, *Tel Aviv*, I/3 (1974) s. 95; H. ten Cate, *Anatolica*, I (1967) s. 50; *Florilegium Anatolicum*, 1979, s. 158.

² İdaresi Hattuşili'ye verilen eyaletler için bkz: *KBo*, V,öy,I (= *KBo*, XIV, 11,I); Türkçe transkripsiyon ve çevirisi için bkz: H. Ertem, *Pala-Tum(m)anna*, ss. 51-60; ayrıca bkz: A. Göetze, *Hattuşiliş*, s. 21, metin gurubu II, s. 47, *KBo*, VI,29,I; A. Ünal, *Hattuşili III*, s. 60 vd.

edilmiştir. Devam eden çalışmalarla bu sayının daha da artacağından kuşkumuz yoktur. Bu merkezlerden bu güne kadar altı yerleşim yerinde ve bir mezarlık alanında, kıyı şeridinde Dündartepe, Tekkeköy, Kaledoruğu ve İkiztepe’de, bölgenin iç kısımlarında ise, Kayapınar ve Maşat Höyük ile Kazankaya Mezarlığı’nda arkeolojik kazı çalışmaları yapılarak bölgenin OTÇ ve STÇ maddi kültür kalıntıları kısmen gün ışığına çıkarılmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda elde edilen bulgularla bölgenin İ.Ö. II. binyıldaki kültür tarihinin ana hatlarını çizmek mümkün olmakla birlikte, henüz tam bir rekonstrüksiyonunun yapılması için gerekli olan pek çok bilgidен yoksunuz.

Bölgede yapılan arkeolojik çalışmaların İ.Ö. II. binyılı içeren sonuçlarını sunmayı amaçladığımız çalışmamızın bu bölümünde, önce arkeolojik kazı çalışmaları yapılan merkezleri, daha sonra ise yüzey araştırmaları sonucunda tesbit edilen diğer merkezleri tanıtmaya çalışacağız.

1) Arkeolojik Kazı Çalışmaları Yapılan Merkezler (harita: V):

a) Dündartepe (harita no: 1):

Dündartepe, Samsun’un kuş uçuşu 3,5 km. güneydoğusunda, Mert Irmağı’nın batı kenarındadır. Öksürük Tepe olarak da tanınır¹.

Dündartepe’nin III. kültür katı (hafirlere göre Hitit kültür katı), İ.Ö. II. binyıl kültürlerini kapsamaktadır. Höyüğün tepesi bir yana bırakılırsa, bu dönemde höyüğün her tarafı yerleşme görmüştür. İ.Ö. II. binyıla ait

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 365; İ. K. Kökten-T. Özgüç, *Ülkü*, XV/89 (1940) ss. 413-417, hrt.; İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 469.

tabakalar en fazla 5 m. kalınlık göstermekte ve üç yapı katını içermektedir. Üçüncü yapı katının İ.Ö. 1500 yıllarından daha eski bir tarihe, ikinci ve birinci yapı katlarının ise, İ.Ö. 1500-1200 yılları arasına ait olduğu anlaşılmaktadır¹.

Üçüncü yapı katı, 9 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğindeki bir taş kaldırımla karakterlenir. Bu katın İ.Ö. 1500 yıllarından daha erken bir döneme ait olduğu anlaşılmaktaysa da, bunun ne kadar eskiye gittiği anlaşılamamıştır. Bundan sonraki II. bin kültürü, yapı izleri vermeksizin İTÇ'na kadar inmektedir. Yalnız eski tipleri gösteren çanak çömlek örnekleri, burasının II. binyılın başlarına kadar uzandığını göstermektedir².

İkinci yapı katında, kesik fakat uzun ev temellerine rastlanmıştır. Bu temellerin üstünde bulunan ve tarihlenebilen bir damga mühür, bu yapı katının İ.Ö. 1500 yılından daha eski olmadığını göstermiştir³.

Birinci yapı katında ise, taş temelli, kerpiç duvarlı, 1.20 m. yüksekliğindeki duvarları sağlam kalmış bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla bir ev yangını sonucu terk edilmiş olan bu yapının içinde bulunan bir damga mühür, yapının İ.Ö. 1500-1200 yılları arasına ait olduğunu göstermiştir⁴.

Dündartepe İ.Ö. II. binyıl çanak çömleği,

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) ss. 378-379; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 404.

² İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, s. 379; T. Özgüç, *a.e.*, s. 405.

³ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, ss. 378-379; T. Özgüç, *a.e.*, s. 404.

⁴ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, s. 378; T. Özgüç, *göst. yer.*

çarkta yapılmış, hamuruna kum karıştırılmıştır. Çoğunun içinde koyu renkli bir öz vardır. Kap kaçağın çoğu boya astarlı ve boya banyoludur. Renkleri kırmızının bütün tonlarıyla, devetüyü, kahverengi ve pek az olarak da beyaz ve gridir. Pişirmenin yüksekliği kaplara tannaniyet kazandırmıştır. Kap formları arasında, gaga ağızlı testiler, çanaklar, ibrikler, çaydanlıklar ve büyük küpler görülmektedir¹.

Dündartepe III. kültür katının küçük buluntuları arasında madeni eşyalar bol ve çeşitlidir. İğneler, ok uçları, baltalar, küpeler ve bileziklerden oluşan madeni eserlerin çoğunluğu, Hitit İmparatorluk Çağı'na aittir².

Pişmiş topraktan çeşitli hayvan figürleri, mühürler ve tunçtan örnekleri taklit eden ve toplu iğnelere benzeyen kemik iğnelerin de çoğunluğu Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlenmektedir³.

b) Tekkeköy (harita no: 2):

Tekkeköy, Samsun'un yaklaşık 14 km. güneydoğusunda, Samsun-Çarşamba demiryolu kenarındadır. Hinterlandı geniş, verimli bir alan üzerinde yer almaktadır. Köyün hemen güneyinde, Fındıcak Vadisi'nin deltaya açılan kısmının yamaçlarında çok sayıda mağaralar ve kaya sığınakları ile, vadinin güneyinde bir düz yerleşme yeri bulunmaktadır⁴.

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 379, lev. VIII/1-4; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 405, lev. III/1-3, IV/5-7, VIII/1-14.

² İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, ss. 380-381, lev. IX/1-8; T. Özgüç, *a.e.*, s. 405, lev. I/6-15.

³ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, s. 381, lev. IX/9-11; T. Özgüç, *a.e.*, s. 405, lev. III/4-5, 7.

⁴ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, ss. 382; İ. K. Kökten, *Ülkü*, XVII/98 (1941) s. 121; *DTCFD*, III/5 (1945) s. 470.

Düz yerleşme yerinin bir buçuk metre kalınlığındaki ilk kültür katı (hafirlere göre Hitit kültür katı) İ.Ö. II. binyıl dolgularını içermektedir. Bu çağa ait mimari kalıntılara rastlanılmamıştır¹.

Tekkeköy İ.Ö. II. binyıl çanak çömleği, devetüyü, toprak rengi ve özellikle kırmızı renkli, çark yapımıdır. İTÇ dolgularının en geç safhasında bulunan bir kaç boyalı çanak çömlek parçası, Kültepe çanak çömleğinin aynısıdır. Bunların ihtal olup olmadıkları belli değildir².

Küçük buluntu olarak, ağırlıklar, ağırşaklar ve topuz başlarından başka buluntu ele geçmemiştir³.

c) Kavak-Kaledoruğu (harita no: 3):

Kaledoruğu, Samsun'un 46 km. güneyinde, Kavak İlçesi'ndedir. Höyük, Amasya-Samsun yolunun dar geçitlerini kontrol altında bulunduran ve kıyı kesimini iç kesimlerden ayıran sınır üstünde kurulmuştur⁴.

Kaledoruğu'ndaki İ.Ö. II. bine ait yerleşme (hafirlere göre Hitit yerleşmesi), 80 cm. kalınlığındaki üç yerleşme katıyla temsil edilmektedir. Buradaki yerleşme, çok küçük bir alanla sınırlı kalmış ve mimari kalıntı bulunamamıştır⁵.

Hafirler, kuzey-güney doğal yolunu en iyi kontrol

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 383; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) s. 408.

² İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, a.e., s. 383; T. Özgüç, a.e., s. 408.

³ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *göst. yer*; T. Özgüç, *göst. yer*.

⁴ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, a.e., ss. 389-390; T. Özgüç, a.e., s. 412; İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 470.

⁵ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, a.e., s. 390; T. Özgüç, a.e., ss. 413-414.

altında bulundurabilecek bir yere kurulmuş olan Kaledoruğu'nda ele geçen Hitit çanak çömleğinin, teknik, renk ve biçim bakımından Orta Anadolu ile benzerlik içinde olduğunu belirterek, Hititler'in burada geniş ölçüde yerleşmeyip, sadece stratejik öneminden faydalandıklarını, bir nevi nöbetçi karakol olarak kullandıklarını ileri sürmüşlerdir¹.

İkiztepe (harita no: 4):

İkiztepe, Samsun İli'ne bağlı Bafra İlçesi'nin 7 km. kuzeybatısında, verimli Bafra Ovası'nda, Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerden 7 km. içerde yer almaktadır². Jeolojik verilere göre vaktiyle hem Kızılırmak'ın, hem de Karadeniz'in kıyısında olduğu anlaşılan höyük, dört yükseltiden meydana gelmiştir³.

İkiztepe'deki en üst yerleşme, Orta Tunç Çağı başında, başka bir deyimle „Geçiş Çağı“nda başlar. Geçiş Çağı dolguları İTÇ III sonlarını da kapsamaktadır⁴. Mimari ahşaptır. Mimari kalıntılar, dikeç deliklerinden, yassı temel taşlarından, yangın sonucunda kömürleşmiş hatıl parçalarından, pisé kalıntılarından, bastırılmış toprak döşemelerden oluşmaktadır. Hiç bir tüm yapı planı görülmemekte, mimari tabakalar kesitlerden tesbit edilmektedir⁵.

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 383; T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) ss. 413-414.

² İ. K. Kökten-N. Özgüç-T.Özgüç, *a.e.*, s. 395; U. B. Alkım, *TAD*, XX/2 (1973) s. 8; *TAD*, XXI/1 (1975) s. 5; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 46; *T. T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 152.

³ Bkz: dip not (2) de gösterilen kaynakça.

⁴ U. B. Alkım, *Kazı Son. Top.*, II (1980) s. 153.

⁵ U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979), s. 152 vd; *TAD*, XXV/1 (1981) s. 2; H. Alkım, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 119 vd; Ö. Bilgi, *Kazı Son. Top.*, VI (1984) s. 55; J. Yakar-J. L. Garzon, *Expedition*, 18/2 (1976) s. 45.

Bu dönemde, Kalkolitik Çağ'dan itibaren bütün devirler boyunca uygulanan ahşap mimari tekniğinde bazı farklılıklar görülür. İTÇ'da tomruklar ile yapılan blok duvarların veya bol çamur ile doldurulmuş ahşap kasnakların yerine, dilinmiş tahtalar veya ince latalar kullanılmıştır. Birbirine sıkıca geçirilerek yükseltilen ahşap duvarlarda kalın sıvaya gerek duyulmamıştır. Bu tür evler yanıp yıkıldığı zaman sadece bastırılmış toprak sıvalı tabanlar kalabilmektedir¹. Mimarideki bu gelişim, gelişen maden teknolojisiyle birlikte ortaya çıkan yeni aletlerin, ahşabın daha iyi işlenmesine olanak sağlamasıyla mümkün olmuş olmalıdır².

Geçiş Çağı'na ait yapıların tabanları altında, hepsi de çocuklara ait çömlek mezarlar bulunmuştur³. Çok küçük çocukların taban altına gömülmesi geleneği Geçiş Çağı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Çömlek mezarların içine altın kaplama başlı tunç iğne, altın küpe, bilezik gibi değerli süs eşyaları, ölü hediyesi olarak bırakılmıştır⁴.

İkiztepe Geçiş Çağı çanak çömleği, çarkta yapılmış, mineral katkılı bir hamuru olan, genellikle kırmızı veya kırmızımtrak kahverengi, iyi astarlanmış ve özenle yapılmıştır. Kap formları, çanaklardan, kaselerden, çaydanlıklardan, gaga ağızlı testilerden, maşrapalardan, çömleklerden oluşmaktadır⁵. Geçiş Çağı çanak çömleği, Kaneş Karum

¹ U. B. Alkim, *Kazı Son. Top.*, III (1981) s. 26; H. Alkim, *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 56.

² U. Bahadır Alkim, *göst. yer*; H. Alkim, *göst. yer*.

³ U. B. Alkim, *Belleten*, XL/160 (1976) s. 717 vd; *TAD*, XXV/1 (1981) s. 2 vd; Ö. Bilgi, *Kazı Son. Top.*, IV (1982) s. 52.

⁴ U. B. Alkim, *Belleten*, XL/160 (1976) s. 717 vd; *TAD*, XXV/1 (1981) s. 2 vd; Ö. Bilgi, *göst. yer*.

⁵ İkiztepe Geçiş Çağı çanak çömleği hakkında daha geniş bilgi için bkz: U. B. Alkim, *TAD*, XXV/1 (1981) s. 2, res. 2, 11-12; *TAD*, XXV/2 (1982) s. 4, res. 6-7; *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 153, lev. 105/9-10, 106/11-13, 107/14, 108/15; *Kazı Son. Top.*, II (1980) s. 153; H. Alkim, *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 120, res. 7-9.

IV, III ve II. katları, Boğazköy'de Büyükkale'nin IV. ve V., yine Büyükkale kuzeybatı yamacının 8b, 8c, 8d ve özellikle 9. yapı katları ile, Alacahöyük, Polatlı ve Beycesultan'ın çağdaş tabakalarında bulunmuş olanlarla büyük bir benzerlik gösterir¹.

Geçiş Çağı'na ait küçük buluntular arasında pişmiş topraktan ağırşaklar ve tezgah ağırlıkları, hayvan figürleri, damga mühür, kemikten yapılmış deliciler, bızlar, spatulalar ve bıçak sapları, çakmak taşından bıçaklar ve perdah taşları yer almaktadır².

TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi bünyesinde, İkiztepe'nin Geçiş Çağı'na ait tabakalardan alınan örneklerle yapılan C14 ve Termoluminesans yöntemleri ile yaş tayini yapma çalışmalarından şimdilik olumlu bir sonuç elde edilememiştir³. Ele geçen arkeolojik buluntuların yardımıyla Geçiş Çağı, İ.Ö. 22-19. yüzyıllar arasındaki bir devreye tarihlenmektedir⁴.

¹ U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 153; *Kazı Son. Top.*, II (1980) s. 153; *TAD*, XXV/1 (1981) s. 2; H. Alkım, *göst. yer.*

² İkiztepe Geçiş Çağı küçük buluntuları için bkz: U. B. Alkım, *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 151 vd, res. 16-18; *Kazı Son. Top.*, II (1980) s.151 vd; *TAD*, XXV/1 (1981) s. 2 vd, res. 3-4; *TAD*, XXV/2 (1982) s. 4 vd, res. 8; *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) res. 33-5.

³ TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi bünyesinde yapılan C14 ve Termoluminesans yöntemleri ile yaş tayini yapma çalışmaları için bkz: *TÜBİTAK-AÜBTB*, II (1985).

⁴ U. B. Alkım, *TÜBİTAK-AÜBTB*, I (1984) s. 47.

e) Kayapınar (harita no: 5):

Kayapınar Höyüğü, Artova İlçesi'nin 11 km. kuzeyinde, Ayazmayeni Köyü'nün 3 km. güneyinde yer almaktadır¹. Höyüğün ikinci kültür katı Hitit Çağı'na aittir. Yapılan çalışmalarda bu dönemin mimarisi hakkında her hangi bir bilgi edinilememiştir². İskan yerinin bu dönemde küçüldüğü anlaşılmaktadır³.

Elde edilen çanak çömlek, burada en az iki evrenin bulunduğunu göstermektedir. Dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, keskin omuzlu, ikisi yatık, ikisi dik dört kulplu, ağız kenarı içi ve kenarından omuz keskinliğine kadar olan kısmı kahverengi ve kırmızıya boyanmış çanaklar Koloni Çağı'nı veya Erken Hitit dönemini, uzun boyunlu, kısa yumurta gövdeli, yuvarlak dipli testiler ise Orta Hitit veya Hitit İmparatorluk Çağı'nı temsil etmektedir⁴.

Burada bulunan biri steatitten, diğeri ise pişmiş topraktan iki damga mühürün, İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine ait olduğu düşünülmektedir⁵.

f) Maşat Höyük (harita no: 6):

Maşat Höyük, Zile'nin 20 km. güneyinde, Maşat Ovası'nın ortasındaki Yalinyazı Köyü'nün 1500 m. batısındadır⁶. Burada yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda, sitadelde ve aşağı şehirde, birden fazla evreleri olan

¹ R. Temizer, *Belleken*, XVIII/71 (1954) s. 317, lev. I.

² R. Temizer, *a.e.*, s. 323.

³ R. Temizer, *göst. yer.*

⁴ R. Temizer, *a.e.*, s. 323, res. 11-12a.

⁵ R. Temizer, *a.e.*, s. 324, res. 12b-c.

⁶ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 1, şek. 5.

5 Hitit katı ortaya çıkarılmıştır¹.

Maşat Höyük V. Hitit katı mimarisinde, daha geç dönem mimarisinden farklı olarak taş temel görülmez. Bunun yerini, tabana uzunluğuna ve travers şeklinde yatırılan kalın kalaslar almıştır. Kerpiç örgü, bu kalas temel üstünde yükselir. Bunun yanı sıra, yalnız kalın kalaslarla inşa edilmiş evlerin varlığı da görülür. Oda tabanları sıkıştırılmış topraktır². Şiddetli bir yangınla son bulmuş olan V. Hitit katı, bütün aşağı şehire yayılmış, zamanın büyük şehirleri arasında yerini almıştır³.

Daha geç dönem yapıları tarafından oldukça fazla tahrip edilmiş olan IV. Hitit katının mimarisi hakkında kazı raporlarında herhangi bir bilgi verilmemiştir⁴.

Maşat Höyük tarihinin en önemli safhasını III. Hitit katı ile temsil edilen dönem oluşturur. Kazılarda bu döneme ait mükemmel bir işçilikle ve planlı ölçülere kesin bağlılıkla yapılmış, en az iki katlı, tepenin tabanını oluşturan kayalığın zirvesine suni bir teras üzerine oturtulmuş bir yapı, Tapigga Sarayı ortaya çıkarılmıştır⁵.

Sarayın oldukça iri, iyi kesilmiş düz taşlardan yapılmış olan temeli, bodrum tabanının 1.40 m. kadar altına inmekte, taban seviyesinden itibaren ise kerpiç duvarlar başlamaktadır. Duvarlarda sık olarak ağaç dikmeler ve kerpiç duvarların üstüne bastığı yatay ağaç kirişler kullanılmıştır. Tavanı taşıyan ağaç direklerin taş

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 3; *Belleten*, XLV/2-179 (1981) s. 372.

² T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 32; *Belleten* XLV/2-179 (1981) s. 373.

³ Bkz: burada dip not (2) de gösterilen kaynakça.

⁴ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 32.

⁵ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 3, plan 1-4.

kaideleri de yerlerinde in-situ olarak bulunmuştur¹. Sarayın olası ikinci katının ise, bol ağaçlı, az kerpiçle inşa edilmiş, çamur sıvalı, nispeten zayıf bir kat durumunda olduğu sanılmaktadır².

Sarayın depo olarak kullanıldığı anlaşılan odalarında, yükseklikleri iki metreyi geçen çok büyük küplere, küplerin yanında duran mataralara, büyük testilere, çanaklara, şişelere, kapaklara ve hiyegoglifli bullelere rastlanmıştır³. Ayrıca, sarayın doğuya bakan iki odasında, zamanında ağaç raflar üzerinde durduğu anlaşılan yüz tane tablet ve çok sayıda bulle bulunmuştur⁴.

Bina tümü ile şiddetli bir yangın sonucu tahrip olmuştur. Odaların çoğunun boş oluşu, çok az buluntu elde edilişi, yangından önce binanın boşaltıldığını, ev eşyasının sahipleri tarafından götürüldüğünü

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, ss. 3-4.

² T. Özgüç, *a.e.*, s. 5.

³ T. Özgüç, *a.e.*, s. 7. Sarayda depo olarak, 12, 13, 14 ve 15 nolu odalar kullanılmıştır.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, ss. 7-8. Tabletler 8 ve 9 nolu odalarda bulunmuştur. Maşat Höyük arşivinde bulunan ve hepsi Hititçe yazılı metinler, Maşat Höyük ile Hattuşaş arasında sıkı bir koordinasyonun varlığını ortaya koymuştur. Tabletlerden bazıları askerler ve arabalar hakkında önceki mektubun alındığını bildirmekte, kendisine karşı ülkenin güven altında tutulması gereken düşmanlardan söz etmektedir. Metinler arasında tahıl ve tarla listeleri, depodaki, bakırın, gümüşün, buğdayın ve diğer ürünlerin kalem kalem belirtildiği listeler, ünvanları ile şahıs listeleri, özel bilgileri içerenleri, Kaşkalkı düşmandan söz edenleri ve düşmanlarla ve ekinlerle ilişkili olarak önemli merkezlerden ve daha küçük şehirlerden bahsedenler yer almaktadır. Bkz: T. Özgüç, *a.e.*, s. 12; Maşat Höyük tabletlerinden bu güne kadar yayını yapılanlar için bkz: S. Alp, *Belleten*, XLI/164 (1977) s. 640 vd; *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 195 vd; *Florilegium Anotolicum*, 1979 ss. 31-32; *T.T. Kong.*, IX/1 (1986) s. 227 vd.

düşündürmektedir¹.

Sitadelde açığa çıkarılan bu anıtsal yapının yanı sıra, yukarı terasta ortaya çıkarılan en az on odalı, iki katlı olduğu düşünülen, kalın taş temelli büyük bir yapı, görkemli Tapigga döneminin aşağı şehirde de aynı şekilde sürdüğünü göstermektedir².

II. Hitit katının „Sunaklı Bina“ olarak tanımlanan büyük yapısı da Tapigga Sarayı'nda olduğu gibi suni teras üzerine oturtulmuştur. Aşağı yukarı „L“ şeklinde inşa edilmiş olan yapı, saray avlusunun bir kısmını kendi avlusu olarak kullanmıştır³. En az iki katlı olduğu anlaşılan yapının kalın temelleri kireç taşındandır. İlk odanın taş duvarları taban seviyesinden 1.5 m. yükselmekte, kerpiç örgü bundan sonra başlamaktadır. Duvarlarda, sarayda olduğu gibi çok sık olarak ağaç dikmeler ve kerpiç duvarların üzerine bastığı yatay ağaç kirişler kullanılmıştır⁴. Kare planlı bir odada, kuzey duvarına bağlı, taban seviyesinden 50 cm. yüksekliği olan bir ocak-sunak ortaya çıkarılmıştır⁵.

Aşağı şehirde ise, Tapigga sarayı ile çağdaş

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 8.

² T. Özgüç, *Belleken*, XLV/2-179 (1981) s. 372.

³ T. Özgüç, *göst. yer.*

⁴ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 13, lev. 6/1, 35-39.

⁵ T. Özgüç, *a.e.*, s. 13, lev. 38/1-2.

olan büyük bir yapının yangınla tahrip olduktan sonra onarılarak bu dönemde yeniden kullanıldığı görülmektedir. Kalın taş temelli bu yapıya bu dönemde, bir sokağa bağlanan taş döşeli büyük bir avlu eklenmiştir¹.

II. Hitit katına ait yapılar, büyük bir yangınla tahrip olmuşlardır².

II. Hitit katının tahribinden hemen sonra kurulmuş olan I. Hitit katının yapıları zayıf, basit binalar halindedir³. Ele geçen mimari kalıntılar, dikdörtgen planlı, üç odadan oluşan bir evden ibarettir. Odaların ikisinde, düzensiz taşlardan yapılmış dikdörtgen biçimli basit ocaklar yer alır. Köşelerde tavanı taşıyan ağaç direklerin bastığı yassı taşlar in-situ olarak bulunmuştur⁴.

I. Hitit katı da, diğer Hitit katları gibi şiddetli bir yangınla son bulmuştur. Odaların çanak çömlek ile dolu olması, yangın sırasında ev halkının eşyalarını bırakarak kaçmak zorunda kaldığını göstermektedir⁵.

Masat Höyük v. Hitit katı çanak çömleği, çarkta yapılmış, parlak astarlı, perdahlı, kırmızı, kahverengi, devetüyü renklidir. Bazı çömlekler üzerinde kalın kırmızı şeritlerle boya bezeme yapıldığı görülmektedir. Kap formları, gaga ağızlı testilerden, kulpsuz meyveliklerden, çömleklerden, çaydanlıklardan, maltılardan ve çoğunun gövdelerinin yukarı kısmı kırmızı, kahverengi astarlı, perdahlı, aşağı kısımları hamurunun renginde bırakılmış çanaklardan oluşmaktadır⁶. Bu özellikleriyle V. Hitit katı

¹ T. Özgüç, *Belleten*, XLV/2-179 (1981) ss. 372-373.

² T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 13.

³ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 28.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, s. 15, lev. 40-41.

⁵ T. Özgüç, *göst. yer.*

⁶ T. Özgüç, *a.e.*, ss. 33-38, şek. F:1-8, G:1-7, şek.36-80, lev. 48/5-8, 49/1-4, 50/4-9, 51/4, 93/1; *Belleten*, XLV/2-179 (1981) s. 373.

çanak çömleği, Kültepe Ib, Boğazköy IV, Alacahöyük ve çağdaş diğer merkezlerle büyük benzerlik gösterir¹. Yine V. Hitit katında bulunan üst yarısı derin yivlerle süslü çanaklar ile silindir biçimli büyük düğme kulplar bulunan iri küpler bölgenin yerel özelliklerini temsil eder².

IV. Hitit katı çanak çömleği, V. Hitit katı çanak çömleğini III. Hitit katı çanak çömleğine bağlayan özelliklere sahiptir³.

III. Hitit katı çanak çömleği, çarkta yapılmış, kırmızı, kahverengi, devetüyü, boz astarlı, perdahlıdır. Bazıları nemliyen düzeltilmiştir⁴. Kap formları çok çeşitli değildir. T. Özgüç, bunun sebebini, sarayda madenden yapılmış kapların, pişmiş toprak kaplardan daha fazla kullanılmış olmasında aramak gerektiği şeklinde açıklamaktadır⁵. Çanaklar, kapaklar, çömlekler, fincanlar, vazolar, çaydanlıklar ve rytonlar bu Hitit katının başlıca çanak çömlek formlarını oluşturur. Güneye inildikçe yaygınlaşan yonca ağızlı testiler, burada çok az örnekle temsil edilmiştir⁶.

II. Hitit katının çanak çömleği, teknik ve form bakımından III. Hitit katının çanak çömleğine çok benzemektedir. Çanaklar, çömlekler, kapaklar, çaydanlıklar ve

¹ Bkz: F. Fischer, *Die Hethitische Keramik*; T. Özgüç, *Kültepe 1948*; T. Özgüç-N. Özgüç, *Kültepe 1949*; H. Z. Koşay-M. Akok, *Alacahöyük 1940-1948*.

² T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, ss. 37-38, şek. F:25-26, şek. 78-79, lev. 51/4, 94/4.

³ T. Özgüç, *a.e.*, s. 32.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, s. 23 vd.

⁵ T. Özgüç, *a.e.*, s. 27.

⁶ T. Özgüç, *a.e.*, ss. 23-27, 35, şek. A:16-44, B:1-35, C:1-14, D:5-31, E:7-10, şek. 1-13, 39, lev. 45/1-9, 46/1-5, 48/1, 53/4; *Maşat Höyük Kazıları*, lev. 45/2-3.

diğer kap formları, III. Hitit katında bulunanların aynılarıdır¹. II. Hitit katında rhytonlar da önemli bir yer tutarlar. Birbirine yapıştırılmış iki hayvan şekilli kabın benzerine şimdilik bir başka yerde rastlanılmamıştır².

Çok kalın cidarlı olan I. Hitit katı çanak çömleğinin tekniği genellikle kabadır. Çanak çömleğin çoğu mutfak kablari gurubuna aittir. Çanak çömlek yapımında yüksek teknik standart korunamamıştır, gerileme önlenememiştir³.

Kahverengi, boz astarlı, perdahlı, nemli iken düzeltilmiş çanaklar bu Hitit katında az kullanılmıştır. Tek ve üç kulplu mataralar, gaga ağızlı testiler, çaydanlıklar, vazolar, başlıca kap formlarını oluşturur⁴. Ayrıca I. Hitit katında, Maşat Höyük'e dışardan getirildikleri anlaşılan iki tane kol biçimli libasyon kabı da bulunmuştur⁵. Yine ithal malı Kuzey Suriye kökenli şişeler⁶ ile, Kıbrıs kökenli Miken IIIB çanak çömlekleri, Masat Höyük'ün bu çağda Anadolu'nun güneyi ile olan ticari ilişkilerine işaret etmektedir⁷.

Maşat Höyük V. Hitit katı küçük buluntuları arasında, pişmiş topraktan bir damga mühür, bir yassı tunç balta ve bir tane de taşın balta kalıbı önemli

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 14, 25, 27-28, şek. C:15-21, E: 5-21, şek. 14, lev. 45/10-12.

² T. Özgüç, *a.e.*, ss. 38-39, lev. 53/1a-b, 3a-b, 54/1a-c.

³ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 15.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, s. 116, lev. 45/1-4, 48/1-3, 49/1-3, 50/1-2, 4; *Maşat Höyük, II*, s. 30, şek. A: 1-13, şek. 15-34, lev. 46/1-8, 47/1-3.

⁵ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 31, lev. 47/4.

⁶ T. Özgüç, *a.e.*, s. 31, şek. A: 14-15.

⁷ T. Özgüç, *a.e.*, s. 31, lev. 47/5-6; *Maşat Höyük Kazıları*, lev. 83/1, 84.

yer tutmaktadır¹. Gerek pişmiş toprak damga mühür, gerekse taştan balta kalıbı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç safhasının Kuzey Anadolu'daki etkilerini açıkça gösteren buluntulardır².

III. Hitit katında, sarayın yangın enkazı içinden çok az sayıda küçük buluntu ele geçmiştir. Pişmiş topraktan mühürler, mühür baskıları, bir figürün, madenden ok uçları, iğneler, keskiler ve bir yüzük, tunç bir levha ve taştan yapılmış bilezik parçaları, saray enkazı içinde ele geçen buluntuların başlıcalarıdır³.

II. Hitit katının küçük buluntuları arasında, Kültepe Ib uslubunda yapılmış bir pişmiş toprak mühür, mühür baskıları, tezgah ağırlıkları, çeşitli madeni eşyalar, Kuzey Suriye kökenli olduğu düşünülen tunçtan üç çatalı bir silah, ok uçları ve üçgen prizma şeklindeki mozaikler yer almaktadır⁴.

I. Hitit katında ise, Hitit İmparatorluk Çağı'na ait bir taş mühür, pişmiş topraktan hayvan figürünleri, tezgah ağırlıkları, bir tunç çanak ve tunçtan ok uçları, bıçak/hançerler, iğneler başlıca küçük

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 42 vd, şek. 91, lev. 56/2a-b, 3, 57/9a-b; *Belleten*, XLV/2-179 (1981) s. 373.

² Mşt. 76/46 envanter numaralı damga mühür, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç safhasının homojen uslubunu yansıtmaktadır. Kuzey Suriye-Mezopotamya etkilerine işaret eden Mşt. 80/24 envanter numaralı taş balta kalıbı ise, bu baltaların yerli atölyelerde yapıldığını göstermektedir. Bkz: T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 42, 45-46.

³ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 40 vd, şek. 84-85, 95-97, lev. 52/6, 55/1-6, 15, 56/6-7, 11, 57/5, 58/2a-b, 60/8-11.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, s. 41, 43-44, 47-48, şek. 87-88, 99, 103, 105-120, lev. 55/7-9, 16, 56/1, 5, 57/1, 7a-b, 60/1-7, 61/1-3. Ugarit-Ras Şamra örneklerine benzeyen ve T. Özgüç'ün saplayıcı bir silah olduğunu düşündüğü üç çatalı tunç eser, tek örnek ile temsil edilmektedir ve Maşat Höyük'e, Miken, Kıbrıs ve Suriye kökenli çanak çömlek ile birlikte gelmiş olmalıdır. Bkz: T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 41.

buluntuları oluşturmaktadır¹.

Genel olarak bakıldığında Maşat Höyük'te madeni eserler bol ve çeşitli değildir. Hiç biri yeni bir tipi temsil etmemektedir². Boğazköy ve Alacahöyük'de olduğu gibi, bu kiritik bölgedeki bir Hitit şehrinde de silaha çok az rastlanmıştır. Sürekli Kaşka kabilelerinin saldırısına hedef olan bu önemli merkezde neden bu kadar az silah bulunduğu konusu açık değildir³.

Maşat Höyük'de şimdiye kadar C14, Termoluminesans, Dendrokronoloji gibi fiziksel ve kimyasal yöntemlerle tarihlleme yapma yoluna gidilmemiştir. Çanak çömleğin, küçük buluntuların ve ele geçen tabletlerin yardımıyla yapılan tarihlemelere göre, V. Hitit katı İ.Ö. II. bin yılın ilk yarısına aittir⁴. III. Hitit katı, Tapigga Sarayı ise yazılı belgelerden edinilen bilgilere dayanılarak İ.Ö. 1400 yıllarına tarihlenmektedir. Bu kronolojik takdir, tabletlerin „Orta Hitit“ yazısı uslubunda yazılmış olmalarıyla

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, ss. 40-44, 46, 48, şek. 83, 86, 92-94, lev. 54/3a-b, 55/6, 11-12, 14, 56/4, 8-9, 57/2-4, 85/5a-c, 61/4.

² T. Özgüç, *a.e.*, s. 40.

³ T. Özgüç, *a.e.*, s. 42.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, ss. 37-38; *Bellefen*, XLV/2-179 (1981) s. 373.

desteklenmektedir¹. T. Özgüç, Maşat Höyük Sarayı'nın 3. Tuthalia (yak. İ.Ö. 1410-1380) zamanında Kaşkalar tarafından tahrip edildiğini ve terk edildiğini², II. Hitit katının ise ancak 1. Şuppiluliuma (yak. İ.Ö. 1380-1345) zamanında tekrar inşa edildiğini ve çok uzun ömürlü olmadığını, yaklaşık İ.Ö. 1310-1282 yılları arasında, Muwattali zamanında yine bir Kaşka saldırısıyla yıkıldığını düşünmektedir³. I. Hitit katını ise T. Özgüç, en fazla İ.Ö. 1275-1250 yılları arasına tarihlemektedir⁴.

g) Kazankaya Mezarlığı (harita no: 7):

Kazankaya Hitit Çağı mezarlığı, Yozgat İli'nin Çekerek ilçesinin güneyindeki Aydıncık bucağına bağlı Kazankaya Köyü'nün doğusundaki Karagözlük Tepe'nin güney sırtlarındaki bir tarladadır⁵.

Yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda bu mezarlığın büyük olmadığı, otuz ölüden fazlasının gömülmediği anlaşılmıştır⁶. Sarıbaba ve Göktepe Hitit yerleşmelerinin mezarlığı olduğu düşünülen Kazankaya mezarlığının bu kadar küçük oluşunun nedenleri arasında, a) arazinin kayalık olması sebebiyle mezarlığın sık sık değiştiği, b) yerleşmelerin, dolayısıyla da mezarlığın kısa süreli kullanılmış olduğu, c) çok zayıf bir olasılıkla da burasının bir aile veya akraba mezarlığı olduğu düşünülmektedir⁷.

Mezarların hepsi daha önce kaçak kazılarla

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 14.

² T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 27.

³ T. Özgüç, *göst. yer, Maşat Höyük Kazıları*, s. 14.

⁴ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 28.

⁵ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, ss. 19-20.

⁶ T. Özgüç, *a.e.*, s. 21.

⁷ T. Özgüç, *a.e.*, s. 19 vd. sarıbaba ve Göktepe yerleşmeleri, ileriki sayfalarda tekrar ele alınacaktır.

açıldığı için çalışmalar sırasında *in-situ* durumda iskelete rastlanılmamıştır. Ölülerin küpe, taş sandukaya gömülmediği, ölü, toprak tabana yatırıldıktan sonra üzerinin kırık küp ve iri çömlek parçaları ile örtüldüğü anlaşılmaktadır¹. Çift gömü geleneğinin varlığının ve belirli bir yöne bağlı kalınmadığının anlaşıldığı mezarlarda, iskeletin yanına, genellikle de kafatası yakınına, çanaklardan, çaydanlıklardan ve gaga ağızlı testilerden oluşan ölü hediyeleri konulmuştur².

Mezarlarda, kristal başlı tunç bir iğnenin dışında madeni esere rastlanılmamış olması nedeniyle T. Özgüç, „bölgedeki Eski Tunç Çağı mezarlarının aksine, Hitit mezarlarına önemli ölçüde silahın ve diğer madeni eşyanın bırakılmadığını“ düşünmektedir³.

T. Özgüç'e göre Kazankaya Mezarlığı, Kaniş karum'un la katının başlangıç safhasında, veya Ib katının çok geç döneminde, İ.Ö. 17. yy. lın ortalarında kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Mezarlığın terk edildiği dönem tesbit edilememekle birlikte, mezar sayısının az oluşu, mezarlığın kısa bir süre kullanıldığını göstermektedir⁴.

2) Bölgede Yüzey Araştırmalarında Tesbit Edilmiş Olan İ.Ö. II. binyıl Yerleşim Merkezleri (harita: V):

a) Bafra Ovası:

Sivritepe (harita no: 8): Alaçam İlçesi'nin güneybatısında⁵.

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 21.

² T. Özgüç, *a.e.*, s. 21 vd, şek. 14-33, 36-46, lev. 58/1-6, 61/1-4, 62/1-4.

³ T. Özgüç, *a.e.*, s. 22.

⁴ T. Özgüç, *a.e.*, s. 27.

⁵ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 395, lev. XII; İ. K. Kökten, *Belleten*, XI/43 (1947) hrt. no: 4; U. B. Alkim, *TAD*, XX/2 (1973) hrt. no: 1; *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 1; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 2; *T.T. Kong.*, VIII/1 (1979) s. 152; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) hrt. no: 22.

Dedetepe (harita no: 9): Bafra'nın 19.5 km. güneybatısında¹.

Tödüğün Tepe (harita no: 10): Bafra'nın 15 km. güneybatısında².

Ayaz Tepe (harita no: 11): Bafra'nın 12 km. güneybatısında³.

Tepe Tarla (harita no: 12): Bafra'nın 12 km. güneybatısında⁴.

Hacıbaba Tepesi (harita no: 13): Bafra'nın 7 km. güneybatısında, El Davut Köyü'nde⁵

Şirlektepe (harita no: 14): Bafra yakınında⁶

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 395, lev. XII; U. B. Alkım, *TAD*, XX/2 (1973) hrt. no: 3; *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 3; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 4; J. Yakar, a.e., hrt. no: 24.

² U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 21, res. 7; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 7; J. Yakar, a.e., hrt. no: 31.

³ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 22, res. 6; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 8; J. Yakar, a.e., hrt. no: 30.

⁴ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 18, res. 5; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 9; J. Yakar, a.e., hrt. no: 26.

⁵ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 19; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 10; J. Yakar, a.e., hrt. no: 27.

⁶ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, a.e., s. 394, lev. XII; İ. K. Kökten, *Belleten*, XI/43 (1947) hrt. no: 6; C. A. Burney, *An. St.*, VI (1956) hrt. no: 23, fig. 120; U. B. Alkım, *TAD*, XX/2 (1973) hrt. no: 6; *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 6; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 12; J. Yakar, a.e., hrt. no: 29.

Kelbeştepe (harita no 15): Bafra'nın 4 km. güneydoğusunda¹.

Tepecik (harita no: 16): Beylikköy².

Elmacık Tepe (harita no: 17): Bafra'nın 15 km. güneybatısında, Türkköy'ünde³

Tepecik (harita no: 18): Terzili Köyü⁴.

Karaşeyh (harita no: 19): Terzili Köyü⁵.

Evren Uşağı (harita no: 20): Bafra'nın 15 km. güneybatısında⁶.

Paşaseyh (harita no: 21): Bafra'nın 17.5 km. güneybatısında⁷.

Katırdamı-Tepecik (harita no: 22): Kamberli Köyü yakını⁸.

¹ U. B. Alkım, *TAD*, XX/2 (1973) s. 426, hrt. no: 7; *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 7; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 16; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) hrt. no: 12.

² U. B. Alkım, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 6, hrt. no: 22; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 12.

³ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 24; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 42; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 19.

⁴ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 28.

⁵ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 29; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 45.

⁶ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 31; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 45.

⁷ U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 23, res. 8-9; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 23; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 21.

⁸ U. B. Alkım, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 5, hrt. no: 34; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 20.

Tepecik (harita no: 23): Kolay Bucağı'nın 1 km. güneydoğusunda¹.

b) Samsun Merkez İlçe Çevresi:

Göktepe (harita no: 24): Ahulu Köyü'nün güneydoğusunda².

Dedeüstü Tepesi (harita no: 25): Küplüce (Uzgun) Köyü'nün kuzeydoğusunda³

Bağ Tepesi (harita no: 26): Küplüce (Uzgun) Köyü'nün kuzeydoğusunda⁴.

Akalan (harita no: 27): Samsun'un kuş uçuşu 16 km. güneybatısında, Çatmaoluk ile Kulacadağ köyleri arasında, dik bir vadinin kuzey yamaçları üstünde yer alan ve Th. Makridi Bey tarafından kazılan Akalan Kalesi'nin içinde, güneybatı orta kesiminde, 1972 yılında U. B. Alkım başkanlığındaki araştırma heyeti tarafından bir höyük yerleşmesi görülmüştür. Araştırma heyeti buradan Hitit Çağı'na ait çanak çömlek parçaları toplamıştır⁵.

¹ U. B. Alkım, *TAD*, XX/2 (1973) hrt. no: 10; *TAD*, XXI/2 (1974) hrt. no: 10; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 41; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) hrt. no: 22.

² U. B. Alkım, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7, hrt. no: 121.

³ U. B. Alkım, *a.e.*, s. 7 hrt. no: 122; J. Yakar, *a.e.*, s. 81, hrt. no: 9.

⁴ U. B. Alkım, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 123; J. Yakar, *a.e.*, s. 81, hrt. no: 11.

⁵ Th. Makridi Bey'in kazıları için bkz: *MDVG*, XII/4 (1907) s. 1 vd; H. H. von der Osten, *Explorations in Central Anatolia Season of 1926*, Chicago, 1929, s. 31 vd; İ. K. Kökten, *DTCFD*, III/5 (1945) s. 465 vd; Hitit Çağı Buluntuları için bkz: U. B. Alkım, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 25; *Belleken*, XXXVII/147 (1973) s. 438.

Kale Tepe (harita no: 28): Kavak'ın yaklaşık 20 km. kuzeydoğusunda¹.

Güney Tepesi (harita no: 29): Yeralan Köyü yakınında².

Tümbü Tepe (harita no: 30): Yeşilırmak Nehri kenarında³.

c) Vezirköprü-Havza-Kavak-Ladik Çevresi:

Oymaağaç (Höyüktepe: harita no: 31): Vezirköprü'nün 7 km. kuzeydoğusunda, Oymaağaç Köyü'nün 500 m. kadar batısında. Höyüğün tepe kesimine yakın bir yerinde sura benzeyen iki duvar kalıntısı görülmüştür. Köylüler, „potern“i andıran bir yer altı konstrüksiyonunun başlangıç kısmını, anıtsal giriş monolit bloklarını kaçak kazılarla ortaya çıkarmışlardır. Bu yapının „potern“ mi yoksa yer altı kültü ile ilgili bir yapı mı olduğu konusu açık değildir⁴.

Kel Tepe (harita no: 32): Doyran Köyü'nün kuzeybatısında⁵.

Patlanguç Tepe (harita no: 33): Demiryurt Köyü yanı⁶.

¹ U. B. Alkim, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7, hrt. no: 118.

² U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 119.

³ J. Yakar, *MDOG*, 112 81980) s. 81, hrt. no: 1, res. 3-4.

⁴ U. B. Alkim, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 25, hrt. no: 49; *TAD*, XXII/1 (1975) s. 6, hrt. no: 59; *Belleten*, XXXVII/147 (1973) s. 437; *Belleten*, XXXVIII/151 (1974) s. 554; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) s. 84, hrt. no: 47. Oymaağaç'ın arkeoloji dünyasına tanıtıldığı ilk yayınlar için ayrıca bkz: İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 395; İ. K. Kökten, *Belleten*, XI/43 (1947) hrt. no: 7.

⁵ U. B. Alkim, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 6 hrt. no: 64; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 49.

⁶ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 6, hrt. no: 84.

Çeş Tepe (harita no: 34): Kuşkonağı Köyü yakını, Kayadere¹.

Dökmetepe I (harita no: 35): Havza'nın 19 km. kuzeydoğusunda, Çamyatağı Köyü'nde².

Hakimtepe I (harita no: 36): Havza'nın 13 km. kuzeydoğusunda, Karamiş Köyü'nde³.

Taşkaracaören Tepe (harita no: 37): Havza'nın 16.5 km. kuzeydoğusunda⁴.

Danabasan Tepesi (harita no: 38): Kavak'ın 8 km. güneybatısında⁵.

Kaleyeri Tepesi (harita no: 39): Çakallı⁶.

Ay Tepe (harita no: 40): Kavak'ın 8 km. güneybatısında⁷.

Hacıbaba Tepesi (harita no: 41): Tatar Köyü'nün güney-güneydoğusunda⁸.

¹ U. B. Alkim, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 6, hrt. no: 77; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) hrt. no: 51.

² U. B. Alkim, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 25, hrt. no: 42; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 86.

³ U. B. Alkim, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 37; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 88; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 38.

⁴ U. B. Alkim, *TAD*, XXI/2 (1974) s. 24, hrt. no: 40; *TAD*, XXII/1 (1975) hrt. no: 92; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 36.

⁵ U. B. Alkim, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7, hrt. no: 111; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 34.

⁶ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 115; J. Yakar, *a.e.*, s. 81, hrt. no: 32.

⁷ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 110; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 35.

⁸ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 109; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 42.

Yük Tepe (Salur Tepe: harita no: 42): Salur Köyü'nün güneybatısında¹.

Kale Tepe (harita no: 43): Karaabdal Köyü'nün güneybatısında².

Dedealtı Tepesi (harita no: 44): Başlamış Köyü yakını³.

Kümbet Tepe (harita no: 45): Büyükkızıoğlu Köyü'nün kuzeyinde⁴.

Devşerkaya Tepesi (harita no: 46): Aşağıgölyazı Köyü⁵.

Tombul Tepe (harita no: 47): Hamit Köyü⁶.

Yurt Yeri (Köyiçi Tepesi: harita no: 48): Mazlumoğlu Köyü'nün güneybatısında⁷.

Kilise Tepe (harita no: 49): Cüce Köyü'nün kuzeybatısında⁸.

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Bellekten*, IX/35 (1945) s. 395; İ. K. Kökten, *Bellekten*, XI/43 (1947) hrt. no: 8; U. B. Alkim, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 7, hrt. no: 101; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 41.

² U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 107; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 42.

³ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 6, hrt. no: 99.

⁴ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 102; *TAD*, XXV/2 (1982) s. 9.

⁵ U. B. Alkim, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 6, hrt. no: 103; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 44.

⁶ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 6, hrt. no: 104; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 43.

⁷ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 7, hrt. no: 105; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 45.

⁸ U. B. Alkim, *a.e.*, s. 6, hrt. no: 106; J. Yakar, *a.e.*, hrt. no: 46

d) Suluova-Taşova-Erbaa-Amasya Çevresi:

Kurnaz Tepe (harita no: 50): Suluova¹.

Kilise Tepe (hrt. no: 51): Kurnaz Tepe'nin 4 km. doğusunda².

Ahuri (harita no: 52, şek. 7, 10, 14, 20): Suluova, Kolay Köyü'nün kuzeydoğusunda. 1986 Yaz'ında M. Özsait tarafından bölgede yapılan yüzey araştırmalarında bulundu.

Kale (harita no: 53): Yeşilirmak ile Kelkit Irmağı'nın birleştiği yerde³.

Hacıpazar (harita no: 54): Erbaa-Taşova yolunun üzerinde, Erbaa'nın batısında⁴.

Toni Höyük (harita no: 55): Erbaa-Tunova yolunun kuzeyinde, Akkoç köyünün 1 km. kuzeyinde⁵.

Karayaka (harita no: 56): Erbaa'nın kuzeybatısında, Karayaka bucağının güney-batısında⁶.

Tuğla Fabrikası Höyük (harita no: 57): Erbaa'nın 1 km. kuzeybatısında, Erbaa-Taşova yolu üzerinde⁷.

Horoztepe (harita no: 58): Tokat-Erbaa yakınında, Ankara'nın kuşuçuğu 330 km. kuzeydoğusunda. Horoztepe İTÇ mezarlığının 400 m. kadar kuzeybatısında kalan Horoztepe höyüğünden, Horoztepe kazı heyeti tarafından, Hitit İmparatorluk Çağı'na ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır⁸.

¹ İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *Belleten*, IX/35 (1945) s. 396, lev. XII; İ. K. Kökten, *Belleten*, XI/43 (1947) hrt. no: 9.

² İ. K. Kökten-N. Özgüç-T. Özgüç, *a.e.*, s. 396, lev. XII; İ. K. Kökten, *a.e.*, lev. LXXVIII, hrt. no: 11.

³ G. Durbin, *An. St.*, XXI (1971) s. 119, hrt. no: 124.

⁴ G. Durbin, *a.e.*, s. 118, hrt. no: 119.

⁵ G. Durbin, *a.e.*, s. 119, hrt. no: 125.

⁶ G. Durbin, *a.e.*, s. 118, hrt. no: 121.

⁷ G. Durbin, *a.e.*, s. 118, hrt. no: 1.

⁸ T. Özgüç-M. Akok, *Horoztepe*, s. 4; *Anadolu*, VII (1964) s. 23, res. 10-19; G. Durbin, *a.e.*, s. 119, hrt. no: 122.

Un Tepe (harita no: 59): Eski Niksar-Erbaa yolunun güney kenarında, Kelkit Irmağı üstündeki köprünün güneydoğusunda¹.

Doğan Tepe (harita no: 60): Doğan Tepe, Amasya'nın güneybatısında ve Amasya'ya 27 km. uzaklıkta, Doğantepe Köyü'nün güneybatısındadır. Höyük sahasından köy halkı tarafından toprak alınırken, iskan yerinde, tahminen 4 m. derinlikten tunçtan yapılmış Hitit İmparatorluk Çağı'na ait bir heykel, yine tunçtan yapılmış bir damga mühür ve pişmiş topraktan boğa şeklinde bir içki sunma kabının baş ve boyun kısmı bulunmuştur.

Köyün güney kısmındaki kayalık kesimde bir Hitit kalesinin olabileceği düşünülmektedir. Kayalığın sarp bir şekilde açılan güney kısmında, kaya içine oyulmuş, dereye paralel olan dar bir yol geçmektedir. Bu gün üstü açık olan bu yol, Hitit devrine ait bir çıkış kapısı olabilir.

S. Alp, Boğazköy'den kuşuçuğu yaklaşık 100 km. uzaklıkta olan Doğan Tepe'nin, İmparatorluk devrinde, zaman zaman savaşçı Kaşka boylarının saldırılarına uğrayan bir kült şehri ya da Hitit Devleti'nin öncü kalelerinden biri olabileceğini düşünmektedir².

Sarıgazel (harita no: 61, şek. 4-5, 19): Ladik'in güneybatısında, Ağcakaya-Akyar köyleri arasında, 1986 yılında M. Özsait tarafından bulundu.

Kale Yanı (harita no: 62, şek. 6): Amasya Merkez İlçesi'ne bağlı Aydınca köyünde. 1986 Yaz'ında M. Özsait tarafından bulundu.

Perçemli (harita no: 63, şek. 2-3, 9, 11, 16): Amasya Merkez İlçesi'ne bağlı Yolyanı Köyü'nde. 1986 Yazı'nda M. Özsait tarafından bulundu.

¹ İ. K. Kökten, *Belleken*, XII/45 (1948) ss. 223-224; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) hrt. no: 6; S. Durbin, *An. St.*, XXI (1971) s. 118, hrt. no: 118.

² S. Alp, *Anadolu*, VI (1961-1962) s. 191 vd; ayrıca bkz: U. B. Alkım, *TAD*, XXII/1 (1975) s. 6, hrt. no: 54; *Belleken*, XXXVIII/151 (1974) s. 554; J. Yakar, *MDOG*, 112 (1980) hrt. no: 48.

Perçemli Yanı (harita no: 64, şek. 1, 8, 12-13): Yolyanı Köyü'nde. 1986 Yaz'ında M. Özsait tarafından bulundu.

Büyük Yuğ (harita no: 65, şek. 15, 17-18): Amasya Merkez İlçesi'nde, Göynücek Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretim Çiftliği arazisinde. 1986 Yaz'ında M. Özsait tarafından bulundu.

e) Mecitözü-Çekerek-Zile-Tokat Çevresi:

Büget Mezarlığı (harita no: 66): Çorum'un 8 km. kuzeyinde, Büget Köyü'nde. Buarada yapılan araştırmalarda mezarlığın yeri tesbit edilememiştir. Köylülerin verdikleri bilgilere göre, ölüler taş örülü, üstleri yassı taslarla kapalı taş sandukalara ve iri küplerin içine gömülmüş, bir mezardan genellikle 5-6 canak çömlek, testi, tunç iğne ve bilezik çıkarılmıştır. T. Özgüç, Büget Mezarlığı'nın Kazankaya Mezarlığı ile hem ölü gömme, hem de ölü hediyeleri bakımından çağdaş olduğunu, her iki mezarlığın da aynı çağda, aynı kültürü temsil eden insanların mezarlıkları olduğunu düşünmektedir¹.

Sarıbaba (harita no: 67): Çekerek İlçesi'nin 30 km. kuzeybatısında, Kazankaya Köyü'nün güneydoğusunda; şiddetli bir yangınla tahrip olmuş olan bir bina, kısmen köylülerin kaçak kazıları ile ortaya çıkmıştır. Yapı, taş temelli ve kerpiç duvarlıdır. Ortaya çıkan kısmın, yapının dar, uzun, depo karakterindeki odaları olduğu düşünülmektedir².

Göktepe (Rıdvankaya Tepe veya Rifat Tepe: harita no: 68): Sarıbaba'nın güneyinde ve ondan derin bir vadi ile ayrılan ikinci bir kayalık tepede³.

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, s. 29, lev. 63/4, 67/1, 85/1-2, 86/1.

² T. Özgüç, a.e., ss. 19-20, 26, şek. 53-64, lev. 54/1-2, 67/2-4.

³ T. Özgüç, a.e., s. 20, 26, şek. 47-52, lev. 55/1.

Kümbet Höyük (harita no: 69): Kazankaya ile Kale arasında, Kazankaya'ya 3 km. uzaklıkta¹.

Kale Höyük (harita no: 70): Aydıncağ bucağı yakınında, Kazankaya'nın 7 km. güneyinde².

Höyük (harita no: 71): Çekerek yakınında³.

Höyük (harita no: 72): Iğdır ile Reşadiye arasında⁴.

Çerkez Höyük (harita no: 73): Reşadiye ile Zile arasında⁵.

Höyük (harita no: 74): Maşat'ın 7 km. kuzeydoğusunda, aynı ismi taşıyan köyün (Höyük Köy) içinde⁶.

Köyüstü (harita no: 75): Hanözü Köyünden Kadışehrine giden yolun sol kenarında. Buradan Maşat Höyük V. Hitit katı ile çağdaş çanak çömlek toplanmıştır. T. Özgüç, höyüğün bu dönemden sonra terk edildiğini düşünmektedir⁷.

Kale Höyük (harita no: 76): Zile içinde⁸.

Arapören (harita no: 77): Turhal ilçesi, Kayaören Köyü'nün 2 km. güneydoğusunda⁹.

¹ T. Özgüç, *Maşat Höyük, II*, s. 71.

² T. Özgüç, *a.e.*, s. 71, şek. N:2-21.

³ T. Özgüç, *a.e.*, s. 71.

⁴ T. Özgüç, *göst. yer.*

⁵ T. Özgüç, *göst. yer*; G. Durbin, *An. St.*, XXI (1971) s. 121, hrt. no: 138; Uçköy olarak verilmiş.

⁶ T. Özgüç, *a.e.*, s. 69, şek. N: 1-19, lev. 41/1-2, 44/3, 80/6; Durbin, *a.e.*, s. 121, hrt. no: 136.

⁷ T. Özgüç, *a.e.*, ss. 70-71, şek. N: 22-23.

⁸ T. Özgüç, *a.e.*, s. 71; G. Durbin, *a.e.*, s. 122, hrt. no: 140; Zile Kale olarak verilmiş.

⁹ G. Durbin, *a.e.*, s. 121, hrt. no: 135.

Taşlıhöyük (harita no: 78): Turhal'ın 1 km. doğu-kuzeydoğusunda¹.

Turhal Kale (harita no: 79): Turhal İlçesi'nde, Yeşilirmak'ın sağ kenarında².

Çerçi (harita no: 80): Tokat-Pazar yolunun kuzeyinde³.

Çavundur Höyük (harita no: 81): Pazar'ın 5 km. batısında, Pazar-Zile yolunun kuzeyinde⁴.

Kunduz (harita no: 82): Artova'nın 1 km. güneyinde, demiryolunun doğusunda⁵.

Bolus-Aktepe Höyüğü (harita no: 83): Tokat'ın 29 km. güneyinde, Sivas-Samsun ana yolunun üstündeki Çamlıbel bucağının 2300 m. doğusundadır. Çok bereketli, sulak Artova'nın doğu yarısında yer almaktadır⁶.

¹ G. Durbin, *An.St.*, s. 120, hrt. no: 134.

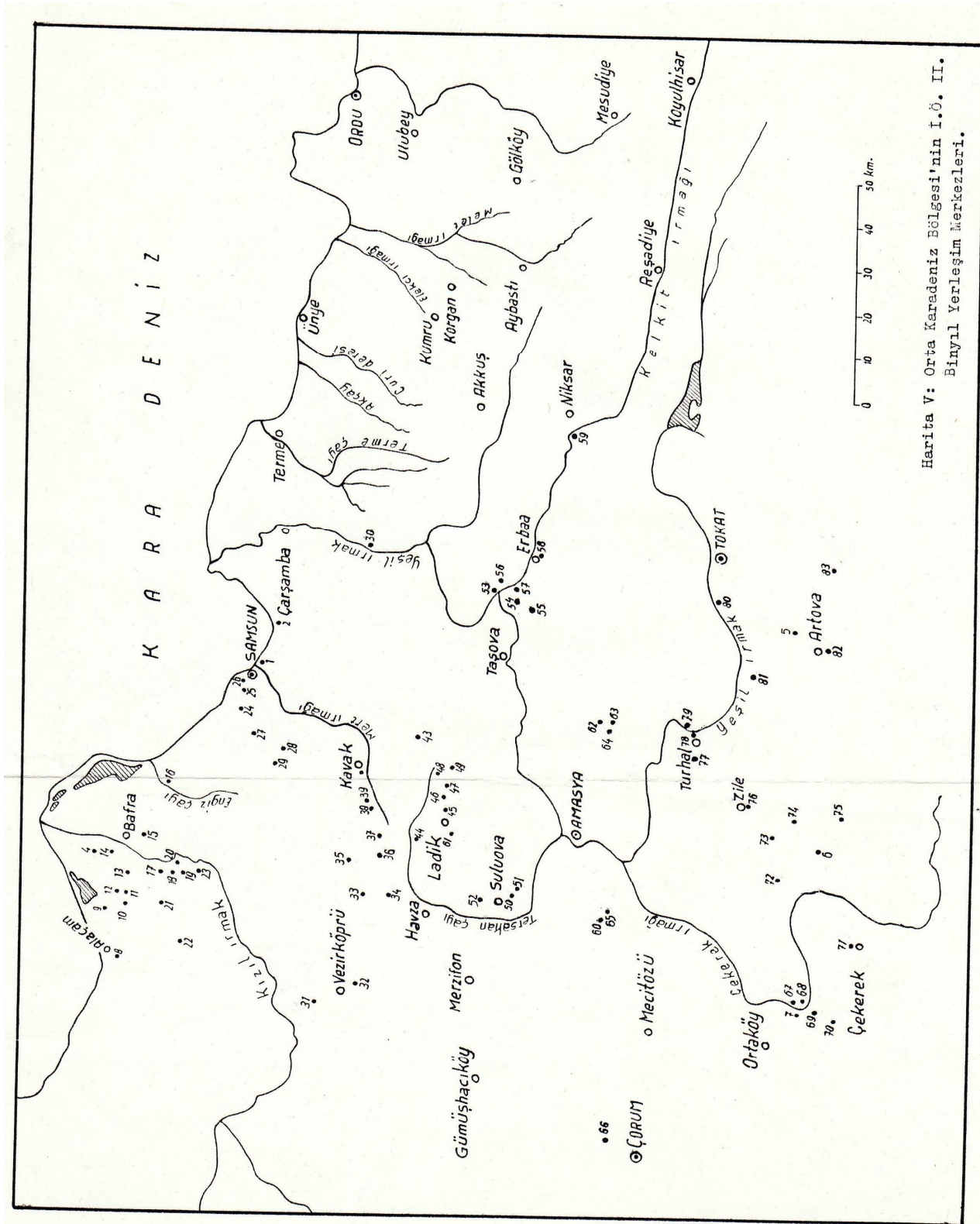
² G. Durbin, *a.e.*, XXI (1971) s. 120, hrt. no: 129.

³ G. Durbin, *a.e.*, s. 123, hrt. no: 145.

⁴ G. Durbin, *a.e.*, s. 123, hrt. no: 146.

⁵ G. Durbin, *a.e.*, s. 122, hrt. no: 143.

⁶ J. G. C. Anderson, *Studia Pontica, I, A Journey of Exploration in Pontus*, 1903, ss. 37-38; İ. K. Kökten, *Belleken*, XII/45 (1948) s. 223; T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, ss. 37-38; G. Durbin, *a.e.*, s. 122, hrt. no: 141.

SONUÇ

Orta Karadeniz Bölgesi'nin tarihi ve tarihi coğrafyası üzerine yapılan araştırmalar ve bölgede yapılan arkeolojik çalışmalarla, bölgenin İ.Ö. II. binyıl kültür tarihinin ana hatlarını çizmek mümkün olmakla birlikte, henüz tam bir rekonstrüksiyonunun yapılması için gerekli olan pek çok bilgiden yoksunuz. Bölgenin İ.Ö. II. binyıl tarihi, tarihi coğrafyası ve arkeolojisi hakkında bilinenleri kısaca şöyle özetliyebiliriz:

A – Filolojik verilere dayanarak bazı araştırmacılar, İ.Ö. III. binyılın sonlarında, II. binyılın başlarında Hint-Avrupa kökenli insanların doğudan, Kafkaslar yoluyla Anadolu'ya geldiklerini, önce bir müddet Yeşilırmak Havzası'nda kaldıktan sonra daha güneybatıya, Kızılırmak kavsi içine geçtiklerini ileri sürmektedir. Bu güne kadar henüz bu görüşü destekleyecek arkeolojik belgeler bulunabilmiş değildir. Ancak, Hint-Avrupa kökenli bu insanların, coğrafya kısmında tanımını yaptığımız Kuzey anadolu Fay Zonu boyunca uzanan doğal yolu izleyerek Yeşilırmak Havzası'na gelmiş olmaları bizce büyük bir olasılıktır. Şimdiye kadar çok az araştırılmış olan Kelkit Vadisi'nde ileride yapılacak olası çalışmaların bu konuyu aydınlatacağına inanıyoruz.

B – Asurlu tüccarların Anadolu'da kurmuş oldukları ticaret merkezlerinden birinin, henüz yeri tesbit edilememiş olan Zalpa Krallığı'nın başkenti Zalpa'da olduğu bilinmektedir. Yazılı belgelerden elde edilen veriler, Zalpa Krallığı'nın Anadolu'nun siyasi yapısında politik bir güç olarak etkinliğini hissettirdiğini, bir dönemde Hattuşa Krallığı'ndan daha güçlü olduğunu göstermektedir. Tarihi olayların gelişimi, Hattuşa Krallığı'nın geleneksel kökeninin Zalpa'da olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

C – Hitit İmparatorluk Çağı'nda ise, Orta Karadeniz Bölgesi'nde politik güç olarak Kaşka ve Pala ülkeleri ile Hitit Devleti yer almaktadır.

Kaşka Ülkesi'nin, Merzifon-Amasya hattının kuzeyinde, Sinop-Ordu arasında kalan kısımda yer aldığı konusunda bugün herhangi bir şüphe yoktur. Ancak, şimdiye kadar bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar sırasında Kaşkalar'a ait olabilecek tek bir arkeolojik kalıntı bulunamamış olması oldukça önemli ve cevaplandırılması güç bir sorunu ortaya koymaktadır. Çünkü, yaklaşık 400 yıl boyunca tarih sahnesinde aktif bir rol oynayan bu insanlardan günümüze hiç bir şey kalmamış olması mümkün değildir. Ancak bu konuda akla gelebilecek bir çok olası soruya bugünkü bilgilerimizle sağlıklı bir cevap bulmamız mümkün değildir.

Siyasi açıdan Hitit Devleti'nin bir eyaleti olarak karşımıza çıkan Pala Ülkesi'nin ise, devamlı olarak Hititler'e bağlı ve dost kaldığı anlaşılmaktadır. Filolojik verilere dayanılarak, Palalıların, Luvi ve Hatti halklarıyla akraba oldukları kabul edilmektedir.

Hitit Ülkesi'nin Orta Karadeniz Bölgesi'ni de içine alan „Yukarı“ bölgesi, bir çeşit genel vali olarak kabul edebileceğimiz Hitit kral soyundan gelen prenslerce yönetilmekteydi. Bunlardan Hattuşili, bölgede edindiği büyük güç sayesinde, bugünkü Amasya ile eşitlenen Hakmiş'de özerkliğe sahip bir kral olmuştur. Hattuşili'nin Hakmiş Krallığı, yak. İ.Ö. 1310 yıllarından 1275 yılına, O'nun 3. Murşili'den Hitit tahtını mücadeleleri sonucunda almasına kadar sürmüştür.

D – Hitit yazılı kaynaklarında bölgeyle ilgili olarak geçen çok sayıdaki coğrafi ünite isimlerinden bugün için pek azının lokalizasyonu yapılabilmektedir. Kızılırmak'ın İ.Ö. II. binyıldaki isminin Maraşantiya olduğu konusunda bugün hiç bir şüphe yoktur. Maşat Höyük'de bulunan tabletler sayesinde ise, Jak Yakar'ın şüpheyile karşılaşmasına rağmen, Maşat Höyük-Tapigga eşitliğine dayanarak, Anziliya'yı bugünkü Zile'ye, Zuliya Nehri'ni bugünkü Çekerek Irmağı'na, Şakaddunuwa Dağı'nı Karadağ silsilesine, Şişpinuva Dağı'nı Buzluk Dağı silsilesine, Şarpunuva Dağı'nı Emir Dağı silsilesine ve Hapidduini Dağı'nı Yapraklı Tepe ya da Buzluk Dağı silsilesinin bir kısmına lokalize edebiliyoruz.

Ayrıca, Amasya'nın İ.Ö. II. binyıldaki Hakmiş olduğu konusunda bütün araştırmacılar görüş birliği içindedir. Fakat Nerik, Hanhana, Zippalanda, Zalpa, Arinna, Karahna gibi bölgenin tarihinde oldukça önemli yere sahip olan çok sayıdaki yerleşim yeri ile, Kummeşmaha gibi bir çok akarsuyun ve Haharwa gibi bir çok dağın lokalizasyonları konusunda henüz bir görüş birliğine varılabilmemiş değildir. Araştırmacıların yazılı kaynaklardan elde edilen verilerden hareket ederek ileri sürdükleri görüşler, arkeolojik materyellerle desteklenememektedir. İlerde bölgede yapılması olası arkeolojik kazı çalışmalarında, Maşat Höyük'de olduğu gibi tabletler bulunduğu takdirde, bölgenin bu dönemdeki tarihi coğrafyası konusunda yeni ip uçları elde edileceği inancındayız.

E – Arkeolojik yönden çok az araştırılmış olduğunu daha önce de belirttiğimiz Orta Karadeniz Bölgesi'nde bugüne kadar yapılan araştırmalarda, İ.Ö. II. binyıla ait buluntu veren 81 yerleşim merkezi ile iki mezarlık alanı tesbit edilmiştir. Devam eden çalışmalarla bu sayının artacağından şüphemiz yoktur.

Bölgede tesbit edilmiş olan İ.Ö. II. binyıl yerleşmelerinin dağılımına göz atacak olursak, buluntu yerlerinin batı yarısında yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Çarşamba Ovası'nda ve Çarşamba-Erbaa-Tokat çizgisinin doğusunda kalan kısımda ise, Untepe'nin dışında hiç bir İ.Ö. II. binyıl yerleşim yeri görülememektedir. Bu durum kanımızca bölgedeki araştırmaların eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İlerde yapılacak çalışmalarla bölgenin bu kısımlarında bir çok yeni buluntu yerinin tesbit edileceği inancındayız.

Bu güne kadar tesbit edilmiş olan buluntu yerlerinden altı yerleşim merkezinde ve bir mezarlık alanında, kıyı şeridinde Dündartepe, Tekkeköy, Kaledoruğu ve İkiztepe'de, bölgenin iç kısımlarında ise, Kayapınar ve Maşat

Höyük ile Kazankaya Mezarlığı'nda arkeolojik kazı çalışmaları yapılmıştır.

Bu çalışmalardan elde edilen verilere göre, bölgede İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine ait bilgiler en iyi, İ.Ö. 21.-19. yy. lar arasına tarihlenen İkiztepe'nin „Geçiş Çağı'na ait katlarından elde edilmektedir. Düdartepe'nin III. kültür katı da İ.Ö. II. binyıl başlarına kadar uzanmakla birlikte, kesin tarihlmesi yapılamamaktadır. Erken Hitit dönemine ait kültür katları ise, İ.Ö. 1500 yılından daha eskiye tarihlenen Düdartepe'nin III. kültür katının 3. yapı katı, İ.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlenen Masat Höyük'ün V. Hitit katı ve Kayapınar'ın II. kültür katının erken evresiyle temsil edilmektedir. Bölgede Hitit İmparatorluk Çağı ise, İ.Ö. 1500-1200 yılları arasına tarihlenen Düdartepe'nin III. kültür katının 2-1 yapı katları, Masat Höyük'ün III – I Hitit katları ve Kayapınar'ın II. kültür katının geç evresiyle temsil edilmektedir. Tekkeköy ve Kavak-Kaledoruğu'nun İ.Ö. II. binyıl kültür katlarının değerlendirilebilmesi ise, kesin sonuçlara varılmasına olanak vermemektedir.

Bölgenin kıyı kesiminde, Düdartepe, Tekkeköy ve Kavak-Kaledoruğu'nda, İ.Ö. II. binyılda yerleşme yerlerinde bir küçülme görülür. İkiztepe ise, İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinden sonra terk edilmiştir. Bu dönemde bölgedeki yerleşme yerlerinin küçülmeleri ve terkedilmeleri kanımızca, bölgede egemen olan Kaşkalar'ın yarı göçebe bir toplum olmaları ve büyük şehirler kurmalarıyla açıklanabilir. Ancak, arkeolojik verilerin henüz bu konuda sağlıklı bir sonuca varılması için yeterli olmadığı da hatırdan çıkarılmamalıdır.

Arkeolojik kazı çalışmaları, bölgenin sahil kesimi ile, Canik Dağları'nın güneyinde kalan iç kısım arasında, özellikle mimaride belirgin olarak görülen kültür farklılığını ortaya koymaktadır.

İkiztepe'de, Kalkolitik Çağ'dan beri devam edegelen ahşap mimari tekniği, bu dönemde madeni aletlerin daha yetkinleşmesiyle gelişirken, iç kısımda, Maşat Höyük'te, Orta Anadolu'nun bir çok yerleşim merkezinden

tanıdığımız taş temelli, kerpiç duvarlı yapı tekniğinin en güzel uygulamalarından birini görmekteyiz. Mimaride görülen bu büyük farklılık, aynı bölgenin iki farklı yerindeki farklı ekolojik ortamlardan kaynaklanmaktadır.

Bölgedeki ölü gömme gelenekleri konusunda çok kısıtlı bilgilere sahibiz. İkiztepe’de, Geçiş Çağı’na ait yapıların tabanları altında bulunan çocuklara ait çömlek mezarlar, bu geleneğin Geçiş Çağı’nın sonuna kadar devam ettiğini göstermektedir. Kazankaya Hitit Çağı mezarlığında ise, in-situ iskelet bulunamamakla birlikte, ölünün üstünün kırık küp ve iri çömlek parçaları ile örtüldüğü anlaşılmıştır. Ölü hediyelerinin bulunduğu, belirli bir yöne bağlı kalınmadığının ve çift gömü geleneğinin varlığının anlaşıldığı mezarlık alanında, küp ve taş sanduka mezara rastlanılmamıştır. Ancak, Bütet Mezarlığı’ndan çıkan buluntular hakkında köylülerin verdikleri bilgiler, bölgede küp ve taş sanduka mezarlarında bulunduğunu göstermektedir. Bölgede şimdiye kadar kremasyon geleneğinin varlığını gösterecek buluntulara rastlanılmamıştır.

Dündartepe’nin III. kültür katında ele geçen ve çoğu Hitit İmparatorluk Çağı’na (İ.Ö. 1500-1200) tarihlenen çok sayıda ve çeşitteki madeni eşya, bölgenin kıyı kesiminde, İ.Ö. IV. ve III. binyıllardan beri süregelen maden işleme teknolojisinin İ.Ö. II. binyıldaki sürekliliğine işaret ederken, bölgenin iç kısmında, Kayapınar’da, Maşat Höyük’te ve Kazankaya Mezarlığı’nda bu sürekliliği gösterecek buluntulara rastlanılmamıştır. Genel olarak, bölgenin iç kısımlarında, Tokat çevresinde, bölgenin zengin maden kaynaklarının varlığına karşın, İ.Ö. II. binyılda maden işleme teknolojisinde bir duraklama olduğunu söyleyebiliriz. Bunda, bölgenin sürekli olarak Kaşka tehdidi altında olması ve Hititler’in bölgeyi her zaman aynı güçle kontrol altında tutamamış olmalarının önemli rolü olmuş olmalıdır.

KATALOG

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çalışmanın danışmanlığını da kabul etmiş olan sayın hocam Mehmet Özsait, 1986 yılından itibaren bölgede yüzey araştırmalarına başlamış ve ilk yıl yaptığı çalışmalar sırasında altı yeni İ.Ö. II. binyıl malzemesi veren yerleşim merkezi tesbit etmiştir. 1987 yılında bu sayı daha da artmıştır. Ancak 1987 yılı malzemesi henüz tam olarak değerlendirilemediği için, bu çalışmamızda yalnızca 1986 yılında tesbit edilmiş olan yeni yerleşim yerlerini, Ahuri, Sarıgazel, Kale Yanı, Perçemli, Perçemli yanı ve Büyük Yuğ'u tanıtmaya çalıştık.

Bilindiği gibi, şimdiye kadar bölgede yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sırasında bulunan İ.Ö. II. binyıl malzemesi, Maşat Höyük kazı raporları dışında yeterince yayınlanmamıştır. Bu durumu da göz önüne alarak, hem bu konuya az da olsa bir katkı sağlaması, hem de tanıtmaya çalıştığımız yeni yerleşim merkezleri hakkında daha iyi bir fikir vermesi amacıyla, bunlardan toplanan malzeme arasından seçtiğimiz yirmi çanak çömlek parçasını sunmayı yararlı gördük¹.

Yüzey malzemesi hakkında fikirler ileri sürmenin sakıncaları herkesce bilindiği ve henüz adı geçen merkezlerden toplanan malzemenin değerlendirilmesi bitmediği için, burada yalnızca seçtiğimiz örneklerin analogilerini vermekle yetineceğiz.

¹ Adı geçen yerleşim merkezlerinin malzemelerini ilk kez bu çalışmada tanıtmama izin veren sayın hocam Mehmet Özsait'e, bu vesileyle tekrar teşekkür ederim.

- Şek. 1) *Perçemli Yanı*; içi ve dışı gri astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.
Benzerleri: F. Fischer, *Die Hethitische Keramik*, Taf. 101/919; H. H. von der Osten, *The Alişar*, Fig. 217/44.
- Şek. 2) *Perçemli*; içi ve dışı kahverengi astarlı, perdahlı, kahverengi özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.
Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük*, II, şek. 11.
- Şek. 3) *Perçemli*; içi ve dışı kahverengi astarlı, perdahlı, kahverengi özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.
Benzerleri: F. Fischer, *a.e.*, Taf. 101/914; H. H. von der Osten, *a.e.*, Fig. 217/48; E. E. Griffin, *Korucutepe*, III, Pl. 5/197; H. Goldman, *Tarsus*, II, Fig. 384/1134.
- Şek. 4) *Sarıgazel*; içi ve dışı kahverengi astarlı, kırmızı boya bezekli, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.
Benzerleri: T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) Lev. VIII/12; F. Fischer, *a.e.*, Taf. 98/890; H. Z. Koşay-M. Akok, *Alacahöyük 1940-1948*, lev. 102/Alh. 278, lev. 111; S. Lloyd-J. Mellaart, *Beycesultan*, II, Fig. P4/3, P25/12-16; K. Emre, *Anadolu*, X, 1968, res. 66.
- Şek. 5) *Sarıgazel*; içi ve dışı kahverengi astarlı, ağız kenarı ile omurga arası kırmızı boya boyanmış, gri özlü, ince kum katkılı, çark yapımı.
Benzerleri: T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III, 1948, Lev. VIII/7; *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig: 29;

Maşat Höyük, II, şek. A35, B, E6, N3; *Kültepe 1948*, lev. LXX/481, 494, LXXI/509-510; T. Özgüç-N. Özgüç, *Kültepe 1949*, lev. XLVIII/422-424; F. Fischer, *Die Hethitische Keramik*, Taf. 112/980-983; H. H. von der Osten, *The Alişar*, Fig. 217/23-29.

Şek. 6) *Kale Yanı*; içi ve dışı kahverengi astarlı, kahverengi özlü, ince kum ve küçük taşçık katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük*, II, şek. C9-10, şek. 48, lev. 48/5; F. Fischer, *a.e.*, Taf. 98/900; H. Z. Koşay-M. Akok, *Alacahöyük 1940-1948*, lev. 111; E. E. Griffin, *Korucutepe*, III, Pl. 15/D; J. Garstang, *Prehistoric Mersin*, Fig. 146/1; H. Goldman, *Tarsus*, II, Fig. 353/411.

Şek. 7) *Ahuri*; dışı gri siyah, içi kırmızımsı kahverengi astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig. 56; *Maşat Höyük*, II, Şek. N2, E7, A37; F. Fischer, *a.e.*, Taf. 91/804-805; H. Z. Koşay-M. Akok, *a.e.*, lev. 109/Alg. 320, lev. 111; E. E. Griffin, *a.e.*, Pl. 4/158; J. Garstang, *a.e.*, Fig. 146/9; H. Goldman, Fig. 384/1119, 1127-1128.

Şek. 8) *Perçemli Yanı*; içi ve dışı gri astarlı, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Benzerleri: T. Özgüç-N. Özgüç, *Kültepe 1949*, lev. XLIX/456-457; F. Fischer, *a.e.*, Taf. 93/840, 94/852, 95/863; H. Z. Koşay-M. Akok, *a.e.*, lev. 111; E. E. Griffin, *a.e.*, Pl. 15/K; J. Garstang, *a.e.*, Fig. 146/8; H. Goldman, *a.e.*, Fig. 384/1179-1180.

Şek. 9) *Perçemli*; içi ve dışı kahverengi astarlı, koyu

renk özlü, ince kum katkılı, çark yapımı.
Benzerleri: T. Özgüç, *Kültepe 1948*, Lev. LXIX/470.

Şek. 10) *Ahuri*; içi ve dışı kahverengi-siyah astarlı, perdahlı, kahverengi özlü, iyi pişmiş, ince kum katkılı, çark yapımı, gövdesi üzerinde küçük bir delik açılmış.

Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig. 23; *Maşat Höyük*, II, şek. A/41; F. Fischer, *Die Hethitische Keramik*, Taf. 85/721; S. Lloyd-J. Mellaart, *Beycesultan*, II, Fig. P4/17; E. E. Griffin, *Korucutepe*, III, Pl. 4/57, 15/L; J. Garstang, *Prehistoric Mersin*, Fig. 157/7.

Şek. 11) *Perçemli*; Banyo kabı parçası, içi ve dışı kırmızımsı kahverengi astarlı, perdahlı, kırmızı boya bezekli, gri özlü, ince kumkatkılı, orta derecede pişmiş el yapımı.

Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük*, II, şek. E/21; N. Özgüç, *Belleten*, XLIII/170 (1979) res. 1-2; *Anadolu*, X (1968) res-fig. 1; T. Özgüç-N. Özgüç, *Kültepe 1949*, lev. XLVI/395; E. E. Griffin, a.e., Pl. 18/P-Q; H. H. von der Osten, *The Alişar*, Fig. 205/d1766; H. Goldman, *Tarsus*, II, Fig. 380/1054.

Şek. 12) *Perçemli Yanı*; içi ve dışı koyu kahverengi astarlı, kahverengi özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Benzerleri: F. Fischer, a.e., Taf. 10/133; S. Lloyd-J. Mellaart, a.e., Fig. P12/9.

Şek. 13) *Perçemli Yanı*; içi ve dışı koyu kahverengi astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Benzerleri: T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) lev. VIII/9; *Maşat Höyük*

Kazıları, şek-fig. 16-17, 54; *Maşat Höyük*, II, şek. A24, F2; *Kültepe 1948*, lev. LXX/484-485; F. Fischer, *Die Hethitische Keramik*, Taf. 11/137; H. Z. Koşay-M. Akok, *Alacahöyük 1940-1948*, lev. 102/Alg.316; J. Garstang, *Prehistoric Mersin*, Fig. 157/9; H. Goldman, *Tarsus*, II, Fig. 353/384.

Şek. 14) *Ahuri*; içi ve dışı kırmızımsı kahverengi astarlı, kırmızı özlü, ince kum katkılı, iyi pişmiş, çark yapımı, dibi iple kesilmiş. Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig. 14-15; *Maşat Höyük*, II, şek. A/25, 38; H. H. von der Osten, *The Alişar*, Fig. 217/11-14; J. Garstang, *a.e.*, Fig. 146/3; H. Goldman, *a.e.*, Fig. 369/c; S. Lloyd-J. Mellaart, *Beycesultan*, II, Fig. P33/15.

Şek. 15) *Büyük Yuğ*; içi ve dışı kahverengi astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum ve küçük taşçık katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Benzerleri: T. Özgüç, *T.T. Kong.*, III (1948) Lev. VIII/1; S. Lloyd-J. Garstang, *a.e.*, Fig. P22/3, 5; H. Goldman, *a.e.*, Fig. 381/F.

Şek. 16) *Perçemli*; içi ve dışı koyu kahverengi astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig. 13; *Kültepe 1948*; lev. LXXIV/552; H. Z. Koşay-M. Akok, *a.e.*, lev. 111; H. H. von der Osten, *a.e.*, Fig. 217/33; E. E. Griffin, *a.e.*, Pl. 4/ 162, 5/265.

Şek. 17) *Büyük Yuğ*; içi ve dışı koyu kahverengi astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum küçük taşçık katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Benzerleri: T. Özgüç, *Maşat Höyük*, II, şek. N/30, D/16-17; *Kültepe 1948*, lev. LXXV/563; F. Fischer, *Die Hethitische Keramik*, Taf. 59/544; H. Z. Koşay-M. Akok, *Alacahöyük 1940-1948*, lev. 103/Alg. 253; K. Emre, *Anadolu*, X, 1968, res. 35.

Şek. 18) *Büyük Yuğ*; içi ve dışı kahverengi astarlı, gri özlü, ince kum ve mineral katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

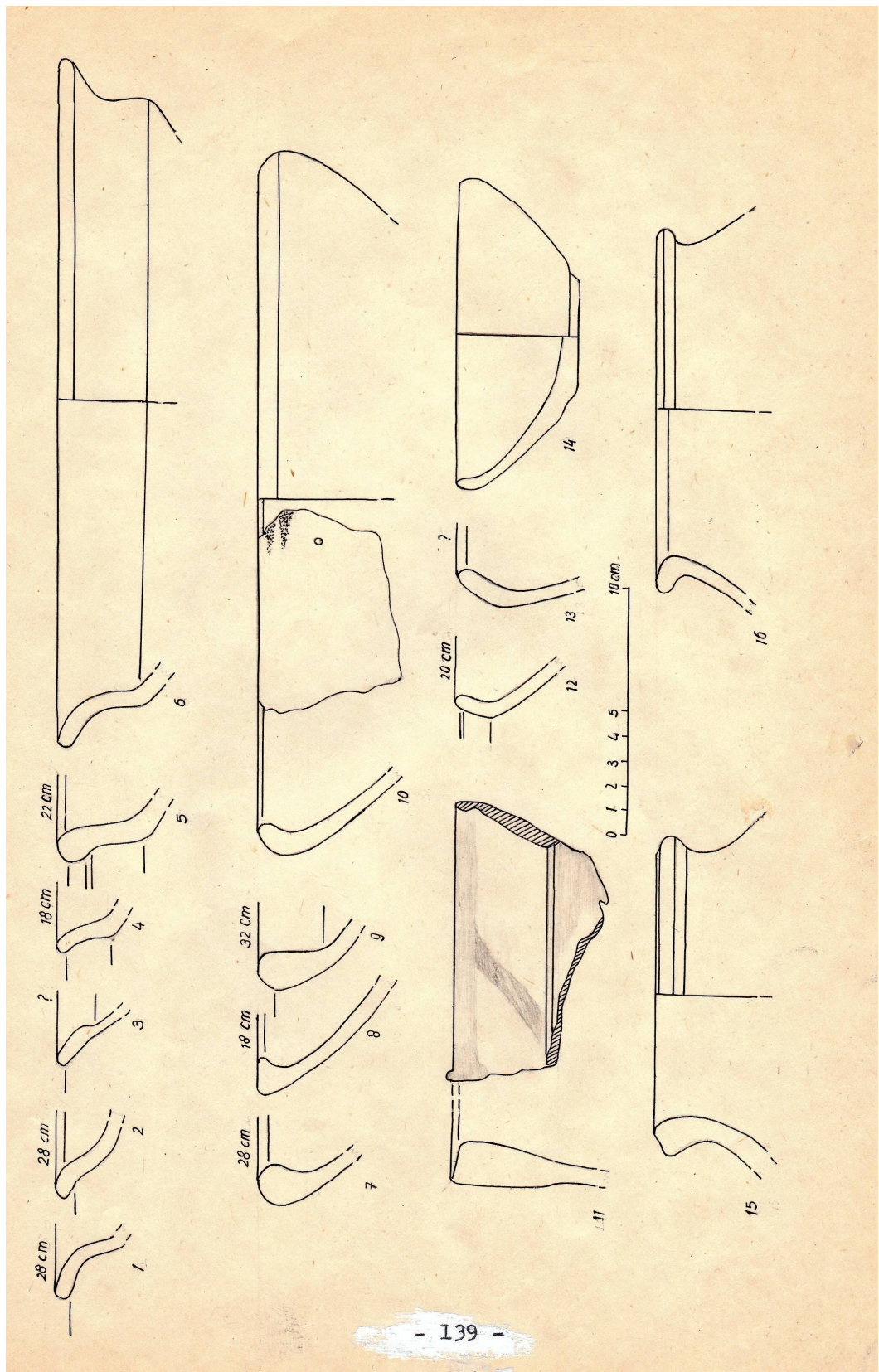
Benzerleri: T. Özgüç, *Kültepe 1948*, Lev. LXXV/569, LXXVI/583; T. Özgüç-N. Özgüç, *Kültepe 1949*, lev. XLVII/408; F. Fischer, a.e., Taf. 52/575; E. E. Griffin, *Korucutepe*, III, Pl. 5/330.

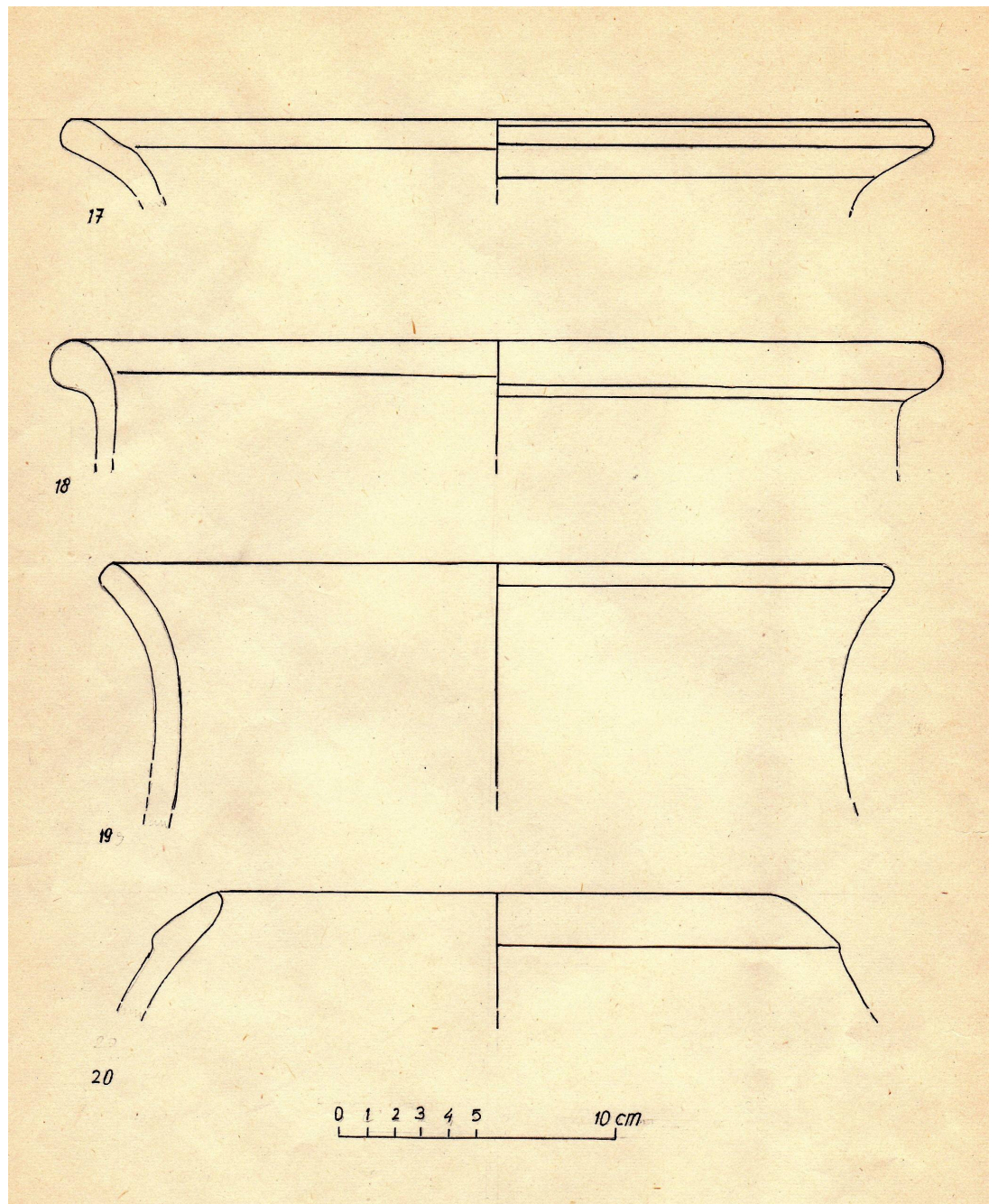
Şek. 19) *Sarıgazel*; içi ve dışı açık devetüyü astarlı, kahverengi özlü, ince kum ve taşçık katkılı, orta derecede pişmiş, el yapımı.

T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig. 60; *Maşat Höyük*, II, şek. D/18; *Kültepe 1948*, Lev. LXXVI/586-587; F. Fischer, a.e., Taf. 9/123-124; H. Goldman, *Tarsus*, II, Fig. 381/B, 382/G; S. Lloyd-J- Mellaart, *Beycesultan*, II, Fig. P30/3.

Şek. 20) *Ahuri*; içi ve dışı kırmızımsı kahverengi astarlı, perdahlı, gri özlü, ince kum katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı.

Bellekten: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları*, şek-fig. 30; *Kültepe 1948*, Lev. LXXVI/584; T. Özgüç-N. Özgüç, *Kültepe 1949*, Lev. XLIX/444-446; H. Z. Koşay-M. Akok, a.e., Lev. 112; E. E. Griffin, a.e., Pl. 6/317; S. Lloyd-J. Mellaart, a.e., P34/5.

İ.Ö. II. BİNYIL'DA ORTA KARADENİZ BÖLGESİ (ÖZET)

Karadeniz Kıyı şeridinde az bir yer tutan, buna karşın Tokat ve Çorum illerini de içine alarak İç Anadolu'ya doğru fazlaca sokulan Orta Karadeniz Bölgesi, dağların yüksekliklerinin azalması, zirve sahalarının çoğunlukla yüksek düzlükler şeklini göstermesi ile doğu ve batı Karadeniz bölgelerinden ayrılır.

Orta Karadeniz Bölgesi, batıda Amasra'dan, doğuda Trabzon'a kadar olan alan içinde, Karadeniz sahil şeridine açılan tek geçit yeridir. Bölge Anadolu'nun diğer kısımlarına, tarihin tüm devirleri boyunca, askeri, siyasi ve ekonomik önemlerini koruyan, bugünkü modern karayollarının da üzerine kurulmuş olduğu, doğal ana yollarla bağlanmıştır.

Arkeolojik yönden çok az araştırılmış olan Orta Karadeniz Bölgesi'nin kültür tarihinin Alt Paleolitik Çağ'a kadar uzandığı, Ünye ve Tekkeköy buluntularından bilinmekle birlikte, bölgedeki kültür sürekliliğinin başlangıcı olarak şimdilik Son Kalkolitik dönemi alabiliriz. Çünkü, bölgede Paleolitik dönemi takip eden Mezolitik, Neolitik ile Erken ve Orta Kalkolitik çağlar henüz karanlıklar içindedir.

İkiztepe ve Dündartepe'de oldukça iyi bir şekilde incelenmiş olan Geç Kalkolitik Çağ kültürleri, bölgenin kıyı kesiminin bu dönemde bazı Balkan kültürleriyle yakın benzerlikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kıyı kesiminin Geç Kalkolitik Çağ'da batı ile olan kültürel ilişkilerinin yerini, İlk Tunç Çağı'ndan itibaren Orta Anadolu ve Kuzey Suriye ile kurulan yeni ilişkilere terk ettiği anlaşılmaktadır. Bölgenin en çok dikkati çeken yönlerinden birisi de kuşkusuz ki, İlk Tunç Çağı'nda ulaşmış olduğu yüksek maden işleme teknolojisidir.

İ.Ö. III. binyılın sonlarında, II. binyılın başlarında Anadolu'ya göç eden Hint-Avrupa kökenli halkların nereden geldikleri sorusuna cevap arayan bazı araştırmacılar, filolojik verilere dayanarak onların doğudan, Kafkaslar yoluyla

Anadolu'ya geldiklerini, önce bir müddet Yeşilırmak Havzası'nda kaldıktan sonra daha güneybatıya, Kızılırmak kavsi içine geçtiklerini ileri sürmektedir. Bugüne kadar henüz bu görüşü destekleyecek arkeolojik belgeler bulunamamış olmakla birlikte, Hint-Avrupa kökenli bu insanların Kuzey Anadolu FAY Zonu boyunca uzanan doğal yolu izleyerek Yeşilırmak Havzası'na gelmiş olmaları bizce büyük bir olasılıktır.

Asurlu tüccarların Anadolu'da kurmuş oldukları ticaret merkezlerinden birinin, henüz yeri tesbit edilememiş olan Zalpa Krallığı'nın başkenti Zalpa'da olduğu bilinmektedir. Yazılı belgelerden elde edilen veriler, Zalpa Krallığı'nın Anadolu'nun siyasi yapısında politik bir güç olarak etkinliğini hissettirdiğini, bir dönemde Hattuşa Krallığı'ndan daha güçlü olduğunu göstermektedir. Tarihi olayların gelişimi, Hattuşa Krallığı'nın geleneksel kökeninin Zalpa'da olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Hitit İmparatorluk Çağı'nda ise, Orta Karadeniz Bölgesi'nde politik güç olarak Kaşka ve Pala ülkeleri ile Hitit Devleti yer almaktadır.

Kaşka Ülkesi'nin, Merzifon-Amasya hattının kuzeyinde, Sinop-Ordu arasında kalan kısımda yer aldığı konusunda bugün herhangi bir şüphe yoktur. Ancak, şimdiye kadar bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar sırasında Kaşkalar'a ait olabilecek tek bir arkeolojik kalıntı bulunamamış olması, oldukça önemli ve cevaplandırılması güç bir sorunu ortaya koymaktadır. Çünkü, yaklaşık 400 yıl boyunca tarih sahnesinde aktif bir rol oynayan bu insanlardan günümüze hiç bir şey kalmaması mümkün değildir. Ancak bu konuda akla gelebilecek bir çok olası soruya bugünkü bilgilerimizle sağlıklı bir cevap bulmamız mümkün değildir.

Siyasi açıdan Hitit Devleti'nin bir eyaleti olarak karşımıza çıkan Pala Ülkesi'nin ise, devamlı olarak Hititler'e bağlı ve dost kaldığı anlaşılmaktadır. Filolojik verilere dayanılarak, Palalıların, Luvi ve Hatti halklarıyla akraba oldukları kabul edilmektedir.

Hitit Ülkeleri'nin Orta Karadeniz Bölgesi'ni de içine alan „Yukarı“ bölgesi, bir çeşit genel vali olarak

kabul edebileceğimiz Hitit kral soyundan gelen prenslerce yönetilmekteydi. Bunlardan Hattuşili, bölgede edindiği büyük güç sayesinde, bugünkü Amasya ile eşitlenen Hakmiş'de özerkliğe sahip bir kral olmuştur. Hattuşili'nin Hakmiş Krallığı, yak. İ.Ö. 1310 yılından 1275 yılına, O'nun 3. Murşili'den Hitit tahtını mücadeleleri sonucunda almasına kadar sürmüştür.

Hitit yazılı kaynaklarında bölgeyle ilgili olarak geçen çok sayıdaki coğrafi ünite isimlerinden bugün için pek azının lokalizasyonu yapılabilmektedir. Kızılırmak'ın İ.Ö. II. binyıldaki isminin Maraşantiya olduğu konusunda bugün hiç bir şüphe yoktur. Maşat Höyük'te bulunan tabletler sayesinde ise Yukarı Yeşilırmak Havzası'nın tarihi coğrafyası hakkında önemli sonuçlar elde edilmiştir. Ancak, Nerik, Hanhana, Zippalanda, Zalpa, Arinna, Karahna gibi bölgenin tarihinde oldukça önemli yere sahip olan çok sayıdaki yerleşim yeri ile, Kummeşmaha gibi bir çok akarsuyun ve Haharwa gibi bir çok dağın lokalizasyonları konusunda henüz bir görüş birliğine varılabilmiş değildir. Araştırmacıların yazılı kaynaklardan elde edilen verilerden hareket ederek ileri sürdükleri görüşler, arkeolojik materyellerle desteklenememektedir.

Arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen verilere göre, bölgede İ.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine ait bilgiler en iyi İkiztepe'nin „Geçiş Çağı“ tabakalarından elde edilmektedir. Dündartepe'nin III. kültür katı da İ.Ö. II. binyıl başlarına kadar uzanmakla birlikte, kesin tarihlenmesi yapılamamaktadır. Erken Hitit dönemine ait kültür katları ise, İ.Ö. 1500 yılından daha eskiye tarihlenen Dündartepe'nin III. kültür katının 3. yapı katı, İ.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlenen Maşat Höyük'ün V. Hitit katı ve Kayapınar'ın II. kültür katının erken evresiyle temsil edilmektedir. Bölgede Hitit İmparatorluk Çağı ise, İ.Ö. 1500-1200 yılları arasına tarihlenen Dündartepe'nin III. kültür katının 2-1 yapı katları, Maşat Höyük'ün III-I Hitit katları ve Kayapınar'ın II. kültür katının geç evresiyle temsil edilmektedir.